

**T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**ARAP DİLİNDEN TÜRK DİLİNE ÇEVİRİLERDE BELÂGAT
ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice TURAN

Danışman

Doç. Dr. Mohamadou Aboubacar MAIGA

TOKAT- 2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Mohamadou Aboubacar MAIGA danışmanlığında hazırlamış olduğum “Arap Dilinden Türk Diline Çevirilerde Belâgat Zorlukları ve Çözüm Önerileri” adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

11/08/2025

Hatice TURAN

ÖNSÖZ

Dil, yalnızca iletişimin aracı değil, aynı zamanda kültürel belleğin, sanatsal ifadenin ve düşünce sistemlerinin taşıyıcısıdır. Arap dili ve Türk dili arasındaki bin yılı aşkın etkileşim, sadece sözcüklerin değişimini değil, iki medeniyetin düşünce ve edebî miraslarının iç içe geçmesini de mümkün kılmıştır. Bu kadim etkileşimin en hassas alanlarından biri, dilin retorik ve estetik gücünü yansıtan belâgat sanatlarının çevirisidir. Bu çalışma, Arapçadan Türkçeye çeviri süreçlerinde belâgat kaynaklı zorlukları, disiplinler arası bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır; özellikle dilbilim, edebiyat ve kültürel çalışmalar alanlarını bir araya getirerek, çevirinin hem anlam hem de estetik boyutunu kavrama yolunu araştırmaktadır.

Geleneksel çeviri kuramlarının çoğunlukla dilbilgisel ve anlamsal eşdeğerliklere odaklanması, belâgatın çok katmanlı yapısının göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Bu tez, belâgat ilmini çeviri kuramlarıyla ortak bir zeminde değerlendirerek, bir metnin yalnızca içerik değil, aynı zamanda ritim, üslup ve duygusal etkisinin de hedef dile nasıl aktarılabilceğini sorgulamaktadır. İncelenen örnekler aracılığıyla belâgat sanatların çeviri sürecinde karşılaştığı güçlükler görünür kılınmış ve bu zorlukları aşmaya yönelik hem teorik hem de pratik stratejiler geliştirilmiştir. Bu yönüyle çalışma, çeviri biliminin teorik altyapısına özgün katkı sunarken, çevirmenlere somut bir rehber sağlamayı da hedeflemektedir.

Tez dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Arap ve Türk dilleri arasındaki dilsel ve kültürel etkileşim tarihine genel bir bakış sunmakta; ikinci bölüm, belâgat ilminin temel kavramları ve çeviri kuramlarıyla ilişkisini incelemektedir. Üçüncü bölüm, seçilen metinler üzerinden belâgat sanatlarının çeviri stratejilerini pratik örneklerle analiz ederken; son bölüm, elde edilen bulgular ışığında genel sonuçları ve geleceğe yönelik önerileri sunmaktadır.

ÖZET

ARAP DİLİNDEN TÜRK DİLİNE ÇEVİRİLERDE BELÂGAT ZORLUKLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Turan, Hatice.

Yüksek Lisans/Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mohamadou Aboubacar Maiga

Ağustos 2025, xii +136

Bu çalışma, Arap dilinden Türk diline yapılan çevirilerde karşılaşılabilen belâgat unsurlarının aktarımındaki zorlukları incelemekte ve bu sorunların aşılmasına yönelik etkili çözüm önerileri sunmaktadır. Araştırmada, Arapça ve Türkçenin dil bilgisi, sözcük bilgisi, söz sanatları ve üslup bakımından farklılıkları karşılaştırmalı olarak ele alınmış; bu farklılıkların, belâgatın hedef dile aktarımında nasıl sorunlar doğurduğu kapsamlı şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi kullanılmış; Arapçadan Türkçeye yapılmış çevirilerden oluşan dikkatle seçilmiş bir metin derlemi oluşturulmuş ve bu metinlerdeki belâgat aktarımına dair problemler detaylıca analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, anlamın tam aktarımını zorlaştıran önemli belâgat sorunlarının bulunduğunu göstermektedir. Bu sorunların başlıca nedenleri arasında dil yapısı, sözcük seçimi, söz sanatları ve üslup farkları yer almaktadır. Çalışmada, çevirmenlere yönelik; kaynak metni doğru anlama, hedef dilin dilsel ve kültürel özelliklerine uygun çeviri tercihlerinde bulunma ve belâgat unsurlarını işlevsel biçimde aktarma gibi öneriler sunulmuştur. Sonuç olarak bu tez, Arapça-Türkçe çeviri alanında belâgat aktarımına ilişkin literatüre katkı sağlamayı ve çeviri kalitesinin artırılmasına yönelik sağlam bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arapça-Türkçe Çeviri, Belâgat, Zorluklar, Çözümler, Öneri

ABSTRACT

THE CHALLENGES OF RHETORIC IN TRANSLATIONS FROM ARABIC TO TURKISH AND SOLUTION SUGGESTIONS

Turan, Hatice.

Master's Thesis / Department of Basic Islamic Sciences

Thesis Advisor: Doç. Dr. Mohamadou Aboubacar Maiga

August 2025, xii+136 pages

This study examines the challenges in transferring rhetorical elements in translations from Arabic into Turkish and proposes effective solutions to overcome these issues. It provides a comparative analysis of Arabic and Turkish in terms of grammar, vocabulary, rhetorical devices, and stylistic features, highlighting how these differences lead to difficulties in conveying rhetoric effectively. The research employs a qualitative method, specifically content analysis, by compiling a carefully selected corpus of Arabic-to-Turkish translated texts and analyzing them for rhetorical transfer problems. Findings reveal significant obstacles in achieving full meaning transfer due to grammatical, lexical, rhetorical, and stylistic differences. The study offers practical recommendations for translators, such as fully understanding the source text, applying appropriate linguistic and cultural strategies in the target language, and functionally conveying rhetorical elements. Ultimately, this thesis aims to contribute to the literature on Arabic-Turkish translation by addressing rhetorical transfer challenges and providing a strong foundation for enhancing translation quality.

Keywords: Arabic-Turkish Translation, Rhetoric, Difficulties, Solutions, Suggestion

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
ÖNSÖZ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLILIKLARI	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	2
III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ	2
IV. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	4
BÖLÜM 1:	5
ARAP VE TÜRK DİLLERİNİN YAPISAL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL ÖZELLİKLERİ	5
1.1. İKİ DİLİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ	5
1.1.1.Dil Ailesi ve Köken	8
1.1.2.Alfabe ve Yazı Sistemi	11
1.1.3.Sesbilim (Fonoloji)	12
1.1.4.Morfoloji (Şekil Bilimi)	14

1.1.5.Söz Dizimi (Terkip)	16
1.1.6.Edatlar ve Bağlaçlar.....	19
1.2. KÜLTÜREL VE TARİHSEL BAĞLAMDAKİ ÖZELLİKLER.....	21
1.2.1.Arap ve Türk Kültürlerinin Diller Üzerindeki Etkileri.....	21
1.2.2.İki Dilin Tarih Boyunca Etkileşimleri	23
BÖLÜM 2:	25
BELÂGAT- ÇEVİRİ İLİŞKİSİ	25
2.1. BELÂGAT KURAMLARI: ANLAM, İFADE VE ÜSLUP PERSPEKTİFLERİ.....	25
2.1.1.Fesâhat	26
2.1.2.Meânî İlmi.....	27
2.1.3.Beyân İlmi	29
2.1.4.Bedî İlmi	31
2.1.5.Türk Dilinde Söz Sanatları.....	32
2.1.6.Türk Dilinde Anlam	33
2.1.7.Türk Dilinde Mecaz	33
2.2. İFADE BİÇİMLERİ VE ÜSLUP	35
2.2.1.Arap Dilinde ve Türk Dilinde Yaygın Olarak Kullanılan İfade Biçimleri	35
2.2.1.1. <i>Teşbih (Benzetme)</i>	35
2.2.1.2. <i>İstiare (Eğretileme)</i>	36

2.2.1.3.	<i>Kinaye (Dolaylı Anlatım)</i>	37
2.2.1.4.	<i>Cinas (Ses Benzerliği ile Anlam Oyunu)</i>	38
2.2.2.	Her İki Dildeki Yazılı ve Sözlü Üslup Farklılıkları.....	40
2.3.	DİLİN ANLAM YARATMA YETENEĞİ	43
2.3.1.	Arap Dili ve Türk Dilinin Anlam Yaratma Sürecindeki Özellikleri	43
2.3.2.	İki Dildeki Semantik ve Pragmatik Farklılıklar.....	47
2.4.	ÇEVİRİ TEORİLERİNE GİRİŞ	50
2.4.1.	Genel Çeviri Teorileri	51
2.4.1.1.	<i>Eşdeğerlik (Equivalence) Kuramı</i>	52
2.4.1.2.	<i>Skopos Kuramı</i>	54
2.4.1.3.	<i>İşlevsel Yaklaşımlar</i>	56
2.4.1.4.	<i>Kültürel Çeviri</i>	57
2.4.2.	Çeviri Teorilerinin Belâgatı Nasıl Ele Aldığına Dair Literatür İncelemesi	61
2.5.	ÇEVİRİ SÜRECİNDE BELÂGATIN ROLÜ	63
2.5.1.	Çeviride Karşılaşılan Temel Sorunlar ve Belâgatın Önemi: Yorumlayıcı Bir Bakış.....	63
2.5.2.	Dilbilgisel ve Sözdizimsel Farklılıkların Çeviriye Etkisine Yorum	64
2.5.3.	Anlamsal ve Pragmatik Farklılıkların Çeviriye Etkisine Yorum	65
2.5.4.	Kültürel ve Geleneksel Boyutun Çeviriye Etkisi	68

2.5.5.Belâgat Unsurlarının Çevirideki Rolü.....	69
BÖLÜM 3:	71
BELAGAT ODAKLI UYGULAMALI METİN ANALİZLERİ	71
3.1. BEYÂN İLMİ.....	71
3.1.1.Teşbih Sanatı	71
3.1.2. İstiâre Sanatı	73
3.1.3.Kinaye Sanatı.....	74
3.1.4.Mecaz Sanatı.....	75
3.2. MEÂNÎ İLMİ	77
3.2.1.Haber Üslubu.....	77
3.2.2.İnşâ Üslubu	78
3.2.2.1. Emir Üslubu	78
3.2.2.2. Nehiy Üslubu	79
3.2.2.3. Temennî Üslubu	79
3.2.2.4. Nidâ Üslubu	80
3.2.2.5. İstifhâm Üslubu	80
3.2.3.Kasr Üslubu	81
3.2.4.Vasıf -Vasıl Üslubu.....	82
3.2.5.İcâz Üslubu.....	83
3.2.6.İtnâb Üslubu	84

3.2.7.Müsavât Üslubu.....	84
3.2.8.Hazf-Zikr Sanatları.....	85
3.2.9.Takdim-Tehir Sanatları.....	86
3.3. BED'İ İLMİ	87
3.3.1.Tevriye Sanatı.....	87
3.3.2.Müşâkele Sanatı.....	88
BÖLÜM 4:	91
ÇEVİRİ SÜRECİNDE ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	91
4.1. BELÂGAT AÇISINDAN ARAPÇA-TÜRKÇE ÇEVİRİDE SIK KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR.....	92
4.1.1.Farklı Belâgat Anlayışları ve Edebi Sanatların Farklılıkları.....	92
4.1.2.İttisa' (Anlam Genişlemesi) Sorunu	94
4.1.3.Anlamsal Değişime Uğramış Kelimelerin Çeviri Zorlukları.....	96
4.1.4.Atasözleri, Deyimler ve Şiirsel İfade Çeviri Zorlukları	96
4.1.5.İltifât Sanatının Çeviri Sorunu	98
4.1.6.Anlamlandırma ve İletişim Zorlukları.....	100
4.2. ÇEVİRİDE BELÂGİ ZORLUKLARI AŞMA STRATEJİLERİ.....	101
4.2.1.Edebî Sanatlara Hakimiyet ve Bağlam Analizi	102
4.2.2.Çeviri Sürecinde Yaratıcılık, Esneklik ve Teknolojinin Rolü ...	103
4.2.3.Uzmanlık, Revizyon ve Kültürel Duyarlılıkla Çeviri Sorunlarını Aşma	105

4.2.4.İyi Bir Çeviri Süreci İçin Belâgatın Gerekliliği106

SONUÇ 110

KAYNAKÇA 112

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Meânî İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler	28
Tablo 2. Beyân İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler.....	30
Tablo 3. Bedî İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler.....	31
Tablo 4. Arapçadan Türkçeye Anlam Odaklı Çeviri Stratejileri	59

KISALTMALAR

Dr	Doktor
Ed	Editör
SOV	Özne Nesne Fiil
Thk	Tahkik eden
Akt	Aktaran
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire
M.Ö.	Milattan önce
vd.	Ve devamı
hz.	Hazreti
çev.	Çeviren
IBM	Uluslararası İş Makinaları
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
a.g.m	Adı geçen makale
t.y.	Tarih yok
Y.Z.	Yapay Zekâ

GİRİŞ

Çeviri, diller arasında yalnızca kelimelerin değil, aynı zamanda anlamın özü ve kültürel derinliğin titizlikle aktarılması gereken çok boyutlu bir süreçtir. Özellikle edebi metinlerde, belâgat; yani sözün güzelliği, etkileyiciliği ve yerindeliği hedef dile eksiksiz taşındığında, çevirinin sanatsal ve entelektüel değeri ortaya çıkar. Arapça ve Türkçe gibi farklı dil ailelerine mensup, köklü kültürel miraslarla birbirine bağlı diller arasında yapılan çeviriler, belâgatın özgün anlam ve estetik değerini koruma konusunda özgün zorluklar ortaya koymaktadır. Bu tez, Arap dilinden Türk diline yapılan çevirilerde belâgat aktarımı sırasında karşılaşılan güçlükleri kapsamlı biçimde incelemeyi ve bu engellerin aşılmasına yönelik bilimsel temelli ve pratik çözümler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Orijinal metnin anlamsal ve edebi bütünlüğünü muhafaza etmek, belâgat aktarımının çeviri sürecindeki en kritik aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışma, Arap ve Türk dillerinin yapısal ve anlamsal özellikleri, belâgat unsurları ile kültürel kodlarının çeviri sürecine etkilerini derinlemesine ele alarak, bu alandaki mevcut çeviri yöntemlerinin sınırlarını ortaya koymayı ve belâgat aktarımındaki güçlüklerin üstesinden gelinmesi için yeni perspektifler sunmayı hedeflemektedir.

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE SINIRLILIKLARI

Dil, insan düşüncesi ve duygularının ifadesindeki en temel araç olup, farklı dilsel topluluklar arasında iletişimi temin etmek için çeviri vazgeçilmez bir köprüdür. Çeviri, sadece kelime ve cümlelerin yüzeysel aktarımından ibaret olmayıp, kaynak metnin anlamsal bütünlüğünü, kültürel bağlamını ve özgün üslubunu hedef dilde eşdeğerlik ve doğrulukla yeniden inşa etme misyonunu üstlenir.

Arap dili ve Türk dili, her ne kadar tarihi süreç boyunca sürekli bir etkileşim içinde olmuş olsalar da farklı dil ailelerinden ve farklı dilsel geleneklerden gelmeleri sebebiyle, Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde önemli belâgat sorunlarını beraberinde getirmektedir. Belâgat, yalnızca entelektüel bir ifade biçimi olmanın ötesinde, okuyucunun veya dinleyicinin duygusal dünyasını harekete geçirme, onları etkileme ve düşüncelerini yönlendirme kapasitesine sahip derin bir sanattır. Kelime seçimi, dilbilgisel yapılar, söz sanatları ve genel üslup gibi unsurları içeren belâgat,

çevirilerde anlamın, duygunun, stilin ve etkinin doğru bir şekilde aktarılması için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, çevirmenlerin dil ve üslup yetkinliklerini geliştirmesi ve bunları çeviri süreçlerine yansıtması önemlidir. Mevcut araştırma, özellikle bu yetkinliklerin çeviri üzerindeki etkisi ile sınırlıdır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın temel amacı, Arap dilinden Türk diline yapılan çevirilerde belâgat unsurlarının doğru ve etkili aktarımında ortaya çıkan zorlukları belirlemek ve bu problemlere yönelik sistematik çözümler sunmaktır. Özellikle edebi metinlerin tercümesinde, dilbilimsel ve kültürel engellerin belâgat boyutunda kendini gösterdiği durumlar ayrıntılı biçimde tespit edilerek, bu engellerin giderilmesine yönelik etkili stratejiler geliştirilmesi çalışmanın öncelikli hedefleri arasında yer almaktadır.

Söz konusu çalışma, Arapça-Türkçe çeviri alanına akademik anlamda kayda değer bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İki dilin yapısal benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alınarak, belâgatın çeviri sürecindeki kritik rolü vurgulanmakta; bu sayede çevirmenler ve dilbilimcilerin karşılaştıkları güçlüklerin daha iyi kavranması ve özgün çözüm önerilerinin geliştirilmesine olanak tanınmaktadır. Ayrıca, araştırma çeviri teorisine yeni bakış açıları kazandırarak, edebi metinlerin tercüme yöntemlerinin iyileştirilmesine ve bu alandaki bilgi birikiminin genişletilmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

III. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE YÖNTEMİ

Bu araştırma, Arap Dili ve Türk Dili arasındaki belâgat aktarımı zorluklarını incelemek amacıyla, kapsamlı bir literatür taraması ve analitik yöntemler kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmanın teorik temeli, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi ve klasik ile modern belâgat eserlerine dayandırılmıştır. Türkçe kaynaklar arasında Prof. Dr. Ali Bulut ve Y. Fatih Akbaş'ın belâgat çalışmaları, Dr. Mehmet Zahid Çokyürür'ün "Belâgat Kuramı", Dr. Mustafa Aydın'ın "Arap Belâgat'ında Bedî'İlmi", Nasrullah Hacımüftüoğlu'nun "Beyân İlmi", Osman Ertuğrul'un "Meân İlmi" ve Ferîdüddin Aydın'ın "Tercüme Sanatının Gerçekleri"

yer almaktadır. Ayrıca alanda yayımlanmış makale ve tez çalışmaları da araştırmada değerlendirilmiştir.

Arap ve Türk dillerinin dil bilgisi, sözcük bilgisi, söz sanatları ve üslup farklılıkları incelenmiş; Arap belâgat unsurlarının çeviri üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Dil bilgisi analizlerinde Mehmet Hengirmen'in "Türkçe Temel Dilbilgisi", Mustafa Aydın'ın "Arap Dili" ve Harika Karavin, H. İbrâhim Kocabıyık ile Kâmil Karasu'nun makalelerinden yararlanılmıştır.

Çeviri kuramları bağlamında modern İngilizce kaynaklar da incelenmiştir. Bu kapsamda Eugene A. Nida'nın "Toward a Science of Translating ve Language, Culture and Translating", Lawrence Venuti'nin "The Translator's Invisibility: A History of Translation", Susan Bassnett'in "Translation Studies" ve Peter Newmark'ın "Approaches to Translation" eserleri temel başvuru kaynakları olarak ele alınmıştır. Bu çalışmalar, çeviri sürecinin teorik temellerini, kültürel ve dilsel boyutlarını anlamada önemli bir çerçeve sunmakta ve Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde karşılaşılan belâgatî ve kültürel zorlukların analizine ışık tutmaktadır.

Arapça klasik belâgat alanında temel başvuru kaynakları olarak Abdulkâdir el-Cürçânî'nin "Delâilü'l-İcâz ve Esrârü'l-Belâğa" ile el-Kazvînî'nin "Telhîsu'l-Miftâh ve el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa" eserleri incelenmiştir. Bu eserler, belâgat ilminin tarihsel gelişimini ortaya koymakta ve Arap edebiyatındaki söz sanatlarını derinlemesine anlamak için sağlam bir çerçeve sunmaktadır. Özellikle mecaz, teşbih ve kinaye gibi edebî sanatların yapısı ve işlevi bu kaynaklar aracılığıyla analiz edilmiş, Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde karşılaşılan dilsel ve retorik zorlukların anlaşılmasında temel bir referans noktası oluşturmuştur.

Yöntem olarak araştırma literatür taramasıyla başlamış; belâgat kaynakları, ansiklopediler, fakülte dergileri, dilbilimsel çalışmalar ve akademik makalelerden sistematik notlar alınarak strateji oluşturulmuştur. Karşılaştırma ve örneklendirme yöntemleriyle desteklenen süreçte, çevirilerde tespit edilen belâgat hataları kelime analizi yöntemiyle incelenmiş ve temel nedenleri araştırılmıştır. Ayrıca, çeviri yöntemlerinin etkinliği ve belâgatın doğru aktarımındaki rolü değerlendirilmiştir.

IV. KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Gerçekleştirilen literatür taraması sonucunda, Arap dilinden Türk diline yapılan çevirilerde belâgat aktarımı zorlukları ve çözüm önerileri üzerine odaklanan, kapsamlı ve detaylı bir akademik çalışmaya doğrudan rastlanmamıştır. Ulusal literatürde, Ferîdüddin Aydın'ın “Tercüme Sanatının Gerçekleri” eseri ve Doç. Dr. Ender Ateşman'ın “Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları” makalesi gibi çalışmalar, konuyla ilişkili olmakla birlikte, araştırmanın ele aldığı özgün konuyu birebir incelememektedir.

Uluslararası literatürde, Eugene A. Nida, Lawrence Venuti, Susan Bassnett ve Peter Newmark gibi çeviri kuramcılarının eserleri; çeviri süreçlerinde kültürel ve dilsel farklılıkların aktarımı, belâgat ve üslup unsurlarının çeviriye yansıtılması konularında önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Arapça'nın kelime hazinesi ve türetme kapasitesine ilişkin Farghaly ve Shaalan'ın “Arabic Natural Language Processing: Challenges and Solutions” adlı çalışmada, çeviri sürecinde belâgat ve anlam aktarımını etkileyen temel dilsel faktörler incelenmiştir. Bu çalışmada, Arapça ve Türkçe arasındaki belâgat aktarımı zorluklarının analizinde dilin yapısal ve anlamsal özelliklerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Farghaly ve Shaalan Arapça'nın dil çözümleme zorluklarına odaklanırken, bu tez belâgat aktarımı ve çeviri kuramları bağlamında farklılaşmaktadır.

Arapça klasik kaynaklar açısından, Abdulkâdir el-Cürcânî'nin Delâilü'l-İcâz ve Esrârü'l-Belâğa ile el-Kazvî'nin Telhîsu'l-Miftâh ve el-İdâh fî Ulûmi'l-Belâğa eserleri, belâgat unsurlarının anlam ve etkisinin analizinde temel başvuru noktaları olarak değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda, mevcut ulusal ve uluslararası çalışmalar incelendiğinde, bu tezin ele aldığı konuyu birebir inceleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum, araştırmanın özgün niteliğini ve çeviri bilim alanına sunacağı katkının önemini ortaya koymaktadır.

BÖLÜM 1:

ARAP VE TÜRK DİLLERİNİN YAPISAL, KÜLTÜREL VE TARİHSEL ÖZELLİKLERİ

Araştırmanın bu bölümünde, çeviri ve belâgat aktarımı sürecindeki başarının artırılması için kaynak dil ve hedef dilin daha iyi anlaşılması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, iki dilin tarihi, yapısal farklılıkları ve benzerlikleri detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

1.1. İKİ DİLİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ

Arap Dili ve Türk Dili, farklı dil ailelerinden gelmeleri ve yapısal olarak belirgin farklılıklar göstermeleri nedeniyle, özellikle Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde belâgat üzerinde önemli etkilere sahiptir. İki dilin cümle yapıları arasındaki bu farklılıklar dikkate alındığında; Arapçanın çoğunlukla fiil-özne-nesne (FÖN) sıralamasını benimsemesine rağmen, kelimelerin birbirleri üzerindeki hiyerarşisi ve cümlelerin ilk kelimesinin türü gibi etkenler göz önünde bulundurularak isim ve fiil cümlesi olmak üzere iki temel cümle yapısı olduğu ileri sürülmektedir.¹ Bu durum, çeviri sürecinde anlamsal ve belâgatsal eşdeğerliğin sağlanmasında özel bir hassasiyet gerektirmektedir. Cümledeki kelime sırası ya da kelime kullanım biçimleri Arap dilinde oldukça esnektir. Türkçe ise genellikle (Özne-Nesne-Fiil) yapısını kullanır.² Bu farklılık, cümlelerin anlamını ve vurgusunu etkiler.

Arap dilinde doğurgan sözcüklerin büyük bir çoğunluğu, çok az sayıdaki dört harfli kökler dışarıda bırakıldığında, üç harfli köklerden (sülasi mücerred) oluşmaktadır. Bu durum, Türkçenin yapısal özellikleriyle örtüşmemektedir. Dolayısıyla Türkçede "sülasi mücerred" veya "rubai mücerred" gibi kavramlar bulunmamaktadır. Türkçe kök sözcükler, Arapçadaki bu kısıtlamanın aksine, çeşitli

¹ Yaşar Fatih Akbaş, "Arap Gramerinde Cümleyi Oluşturan Unsurların Söz Dizimi ve Anlamsal Boyutu" *Kilitbahir* 22 (2023), 73-90.

² Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi* (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001), 307.

sayılarda harflerden oluşabilmektedir.³ Bu temel farklılık, iki dil arasındaki yapısal ayrımları açıkça ortaya koymaktadır. Arap dili, zengin fiil çekimleri ve eklemeleriyle bilinirken, Türk dilinin bu konuda daha sade bir yapıya sahip olması cümlelerin vurgusunu değiştirebilir⁴ ve çeviride farklı bir anlamın ortaya çıkmasına neden olabilir.

Arap dili, sahip olduğu kelime çeşitliliği ve zenginliği ile dünya dilleri arasında kapsamlı bir söz varlığına sahip olmasıyla öne çıkmaktadır.⁵ Yapılan istatistiksel araştırmalar, Arapçanın tekrarsız kelime sayısının 12.302.912 gibi yüksek bir değere ulaştığını göstermektedir.⁶ Bu veri, en yakın dil olan İngilizcenin yaklaşık 600.000 kelimelik hazinesiyle karşılaştırıldığında, Arapçanın diğer diller karşısındaki açık üstünlüğünü ortaya koymaktadır.⁷ Türk Dil Kurumu'nun güncel verilerine göre ise sözlükte yer alan kelime, terim ve deyimlerin toplam sayısı onbirinci baskıda 122.423 olarak belirtilmiştir ve bu rakam sözlüklere giren kelime, terim, deyim ve ekleri kapsamaktadır.⁸ Bu veri, Türk dilinin Arap dili kadar geniş bir türetme ve anlam çeşitliliğine sahip olmadığını göstermekte, ancak kendi yapısal özellikleri doğrultusunda oldukça düzenli ve sistemli bir söz varlığı sunmaktadır.

Verilen istatistikler, Arap dilinin kelime hazinesinin ne kadar zengin olduğuna dair çarpıcı bir kanıt sunuyor. Arap dilinin bu kadar geniş bir kelime hazinesine sahip olması, dilin ifade gücünü artırarak, farklı konularda daha nüanslı ve derinlemesine tartışmalara imkân tanıyor. Bu durum, Arap dilinin kültürel ve bilimsel alandaki önemini de bir kez daha ortaya koymaktadır.

Türkçe ise bazen daha spesifik veya farklı kelimeler kullanabilir. Bu durum, çeviride doğru terimin seçilmesini zorlaştırabilir ve anlam kaymalarına yol açabilir. Dilde anlamı belirleyen etkenler, çeviri sürecine doğrudan yansımaktadır. Diller arası

³ Mehmed Bilir, (ed.), "Tercüme Bilimine Giriş ve Tercüme Teknik" (İstanbul: Ma'ruf Yayınları, 2016), 125.

⁴ Mehmet Hengirmen, *Türkçenin Grameri* (Ankara: Engin Yayınevi, 2009), 85-87.

⁵ A. Farghaly ve K. Shaalan, "Arabic natural language processing: Challenges and solutions," *ACM Transactions on Asian Language Information Processing*, 8/4 (2009), 14.

⁶ Farghaly ve Shaalan, a.g.m. s, 25.

⁷ Saffet Cengiz, "Arapçada eş anlamlılık ve kelimeler arasındaki anlam benzerliği", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, (2021), 237-260.

⁸ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 11/ 2012).

bir köprü işlevi gören çeviri, kaynak dilden hedef dile sadece kelime transferi olmaktan öte hem anlamı hem de kullanım biçimini aktarma aracı olarak kabul edilir.⁹ Zira çevirinin temel amacı, bir dilden diğerine anlamı iletme olmasının yanı sıra, kaynak dildeki dilbilgisel ifadeleri, dizimsel ve biçimsel uyumu da koruyarak, kültürel ve sosyal eşdeğerliliği hedef dile taşıması gerekmektedir.¹⁰ Bu durum, çevirinin sadece dilsel değil, aynı zamanda kültürel bir aktarım süreci olduğunu da göstermektedir. Dil, kültürün bir yansıması olduğu gibi kültür de dili etkiler. Arap dilinde yer alan dua, övgü ve dilek gibi kültürel ifadeler, toplumun dinî ve ahlaki değerlerinin yanı sıra, kültürel önceliklerini ve inançlarını da yansıtmaktadır.¹¹ Ayrıca, toplumsal hiyerarşiye bağlı olarak iletişim biçimlerinde de farklılıklar gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, çevirmenlerin bu tür kültürel ifadeleri hedef dilde doğru bir şekilde aktarabilmeleri için ilgili dillerin kültürel kodlarına tam anlamıyla vakıf olmaları elzemdir. Bu yetkinlik, çevirinin yalnızca dilsel değil, kültürel bir aktarım süreci olduğunun da bir göstergesidir.¹² Arap dilinde kullanılan ifadeler, Türkçeye çevrildiğinde tonlama ve duygu yoğunluğu açısından aynı etkiyi vermeyebilir. Örneğin, kültürel bağlamı derin olan *لَا حَيَاةَ إِلَّا بِظِلِّ السَّحَابَةِ* ifadesi, kelime anlamıyla “Bulutun gölgesi olmadan hayat olmaz” şeklinde tercüme edilir. Ancak bu ifade, Arap kültüründe özellikle çöl yaşamının sert koşullarına ve susuzlukla gölge arayışına dair derin bir anlam taşır.¹³ Dolayısıyla, bu tür kültürel referansları anlamadan yapılacak doğrudan çeviriler, ifadenin taşıdığı duygu ve anlam zenginliğini hedef dilde tam olarak yansıtmakta yetersiz kalır. Yapısal olarak Arapça, metaforik ve ima dolu anlatımlara sıkça yer verirken, Türkçe ise anlamı doğrudan ve açık ifadelerle aktarma eğilimindedir. Bu nedenle, çeviride hem her iki dilin yapısal özellikleri hem de kültürel bağlam dikkate alınmalı; gerektiğinde anlamı açan açıklamalar veya uyarlamalar yapılmalıdır.

⁹ Muhammet Abazoğlu, “Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 28 (2023), 300-315.

¹⁰ Abazoğlu, “Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği”, s. 310.

¹¹ Mücteba Uğur, *Arap Dilinde Kültürel Anlatımlar ve Çeviri Sorunları* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 41-44.

¹² Rashad Seyidov, “Kültür Farklılıkları Üzerinden Arapça ’da Çeviri Sorunları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 24 (2024), 123-140.

¹³ Muhammed el-Bağdâdî, *el-Belâgatü ’l-Arabiyye* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996), 212.

Arap Dilinde حَرَامٌ sözcüğü göndergesel boyutta “haram, dinin öngördüğü yasak” anlamını taşıırken kullanımsal boyutta sesteki tonlamaya bağlı olarak “yazık, zavallı, pes doğrusu” gibi anlamları ifade edebilir.¹⁴

Arap dilinin ve Türk dilinin belâgat geleneği farklıdır. Arap dilinin şiirsel ve sembolik bir yapısı vardır;¹⁵ bu, Türk diline çevrildiğinde farklı bir etki yaratabilir. Türk dili ise daha doğrudan ve açık bir üsluba sahiptir.

1.1.1. Dil Ailesi ve Köken

Arap dili, yazılı metinlerden çok daha önce, özellikle hutbeler ve nutuklar aracılığıyla zengin istiareler ve teşbihlerle şekillenmiş ve gelişimini sürdürmüştür.¹⁶ Tarihsel kökenleri belirsiz olmakla birlikte, bu dilin köklü geçmişi, derin bir kültürel ve edebi mirasa işaret etmektedir. Arapçanın ortaya çıktığı dönemle ilgili kesin bilgiler sınırlı olsa da dilin yapısal bütünlüğü ve fonksiyonel zenginliği uzun yıllar boyunca korunmuştur.¹⁷ Bu durum, Arap dilinin tarih boyunca yaşadığı değişimlere rağmen, özgünlüğünü ve canlılığını muhafaza eden dayanıklı bir dil yapısına sahip olduğunu göstermektedir.

Sami diller ailesine mensup olan Arapça dil ailesinin, Eski Mısır dilini de kapsayan Hami-Sami kökenine dayandığı düşünülmektedir. Arap dili, Sami dil ailesinin batı kolunun güney bölümünün kuzey grubunda yer almakta olup, doğu koluna mensup diğer Sami dillerinden (Akadca, Asurca, Babilce) bazı belirgin özelliklerle ayrılmaktadır.¹⁸ Bu ayrım, Arapçanın kendine özgü fonetik, morfolojik ve sentaktik yapılarıyla ilişkilidir.

¹⁴ Mehmet H. Suçin, *Arapça çeviride sözcük ve kalıplaşmış ifadeler düzeyinde genel eşdeğerlik sorunları* (Ankara: Gazi üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi, 2004),7.

¹⁵ Mehmet Akif Duman, *Retorikten Belâgate Mecazdan Metafora*, thk. Ersin Siyamoğlu, *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2 (2020), 139-153.

¹⁶ Abdülazim Zürkânî, *Menâhîlul-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, çev. Ahmed Yıldız (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997), 65-67.

¹⁷ Seydişehirli Mahmud Es'ad, “Arap Dili”, (çev. Zafer Kızıklı), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(2009), 173.

¹⁷ Mustafa Aydın, “Arap Dili”, *İstanbul aydın üniversitesi eğitim fakültesi dergisi*, 4/ 1(2018)1-18.

¹⁸ Murat Yıldız, “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği,” *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1, (2010) 23-41.

Arap dili, Arap Yarımadası'ndan Kuzey Afrika'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada konuşulmakta ve günümüzde yaklaşık 350 milyon kişi tarafından anadili olarak kullanılmaktadır. Bir milyarı aşkın Müslüman için ibadet ve kültürel iletişim aracı işlevi gören bu dil, 22 Arap ülkesinde resmî statüye sahiptir ve uluslararası alanda önem kazanarak 1974 yılında Birleşmiş Milletler tarafından altıncı resmî dil olarak tanınmıştır. Ayrıca bazı Afrika ülkelerinde ve Malta'da Arapçayla yakın ilişkili diller de kullanılmaktadır.¹⁹ Bu geniş yayılım, Arapçanın kültürel ve siyasi önemini de pekiştirmektedir.

Türkçe, genetik tasnif bakımından Altay dilleri ailesine dahil edilmektedir. Bu aile; Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzcadan oluşmaktadır. Bazı Altayistler, Korece ve Japonca'yı da Altay dilleri ailesinin birer üyesi olarak kabul etmekte ve bu dillerin ortak bir atadan türediğini savunmaktadır.²⁰ Altay dilleri arasında Türkçeye en yakın dilin Moğolca olduğu belirtilmekle birlikte, bazı Türkologlar Altay dillerinin akrabalığına dair görüşe katılmamakta ve Türkçe ile Moğolca arasındaki benzerlikleri dil ilişkileri ile açıklamaktadırlar.²¹ Bu durum, Altay dilleri hipotezi üzerindeki akademik tartışmaları sürdürmektedir. Türkçe, günümüzde yaklaşık 12 milyon kilometrekarelik geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Bu durum, ünlü Türkolog Radloff'un da belirttiği üzere, dünya dilleri arasında Türk dili kadar geniş bir alana yayılmış başka bir dil bulunmadığı yönündeki görüşünü desteklemektedir. Türkçenin coğrafi sınırları, Bosna'dan Çin Seddi'ne ve Orta İran'dan Kuzey Buz Denizi'ne kadar uzanmaktadır.²² Bu geniş coğrafi dağılım, Türk dilinin tarih boyunca farklı kültürlerle etkileşim kurduğunu ve zengin bir kültürel miras oluşturduğunu göstermektedir.

Türk dilinin kökeni ve diğer dillerle olan genetik akrabalığı, tarihi derinliği göz önüne alındığında, dilbilimciler için uzun süredir ilgi odağı olmuştur. Başlangıçta

¹⁹ Wikipedia contributors, "Arapça," *Wikipedia, The Free Encyclopedia*, (Erişim 19.07.2025) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Arap%C3%A7a>,

²⁰ Talat Tekin, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar* (İstanbul: Simurg Yayınları, 2000), 45-48.

²¹ Ahmet Bican Ercilasun, "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri", *Dil Araştırmaları Dergisi*, 12 (2013), 17-22.

²² Türkiye Kültür portalı, "kulturportali.gov.tr." Türkleri-farkli-cografyalarda-yasamaya-iten-sebepler. (Erişim:04.05.2025)

Türkçenin Ural-Altay dil ailesinin Altay koluna ait olduğu düşüncesiyle şekillenen köken tartışmaları, alanındaki araştırmaların derinleşmesiyle terk edilmiş ve Türk-Moğol-Tunguz dilleri arasındaki karşılaştırmalı çalışmalar müstakil olarak ele alınmıştır.²³ Altay dil ailesinde yer alan bu dillerin ortak bir atadan gelip gelmediği hususu, günümüzde kesin olarak çözümlenmiş bir mesele olarak görülmemekle birlikte, geniş ölçüde kabul gören bir yaklaşımdır. Bugün genel kabul gören görüşe göre Türkçe; Moğolca, Mançu-Tunguzca ve son yıllarda bu gruba dahil edilen Korece ile Japonca dilleriyle birlikte Altay dil ailesinin bir üyesi konumundadır.²⁴

Arap Dili, İslam'ın kutsal dilidir ve aynı zamanda İslam'ın yayılmasıyla birlikte Türk dili konuşulan coğrafyaları da etkisi altına almıştır.²⁵ Arap Dili, Türk Diline kelimeler, dilbilgisi kuralları ve kültürel unsurlar kazandırmıştır.

Divan edebiyatında anlatımı zenginleştirmek amacıyla kullanılan söz sanatlarının büyük bir kısmı, Arap edebiyatından Türkçeye ve edebiyatımıza intikal etmiştir.²⁶ Teşbih, istiare, mecaz, kinaye, hüsn-i ta'lil, tevriye (sözün uzak anlamını kastetmek), tecahül-i arif, tezat, cinas ve intak (konuşturma sanatı) gibi çok sayıda edebî sanat, köken itibarıyla Arapçadır.²⁷ Bu sanatlar, Arap belâgatının meânî, beyan ve bedî' ilimleri başlıkları altında incelenen temel unsurlarını oluşturmaktadır.²⁸ Bu etkileşim, Türk Divan edebiyatının zenginleşmesinde Arap belâgat anlayışının belirleyici bir rol oynadığını göstermekte ve iki edebiyat geleneği arasındaki kültürel ve dilsel köprülerin sağlamlığını ortaya koymaktadır.

Türk dilinin Arapça ile etkileşimi, İslamiyet'in kabulüyle başlamış ve dönemlere göre farklı yoğunluklar göstermiştir. 11-12. yüzyıllardaki ilk nüfuzun

²³ Tekin, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, s. 55.

²⁴ Osman Nedim Tuna, "Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası El Kitabı", *Dil-Kültür-San'at, Dergisi*, (2002) 3.; A. Melek Özyetgin, "Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı", *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi*, (2006), 2.

²⁵ Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Özellikleri* (Ankara: TDK Yayınları, 2005), 42-44.

²⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 45-47.

²⁷ Abdülkadir Karahan, *Klasik Türk Edebiyatında Edebi Sanatlar* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004), 13-20.

²⁸ Muhammet Vehbi Dereli. "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (2020), 82.

ardından, 13. yüzyıl Selçuklu döneminde Fars şiirinin de etkisiyle yoğun bir Arapça tesiri oluşmuştur.²⁹ Osmanlı'nın ilk yüzyıllarında Türkçe edebiyat dili olarak öne çıksa da 15. yüzyılın ikinci yarısından Tanzimat'a kadar Arapça Türk dilini ciddi biçimde etkilemiş ve birçok sözcük geçişi yaşanmıştır. Tanzimat sonrası mahallîleşme akımıyla birlikte bu etki tedricen azalmıştır.³⁰ Bu süreç, diller arası etkileşimin sadece kelime alışverişiyle sınırlı kalmayıp, kültürel ve yapısal derinliklere de sahip olduğunu açıkça göstermektedir.

1.1.2. Alfabe ve Yazı Sistemi

Araplar başlangıçta Güney Arabistan'daki Himyerlilere ait Müsned adlı bir yazı türünü kullanmışlardır. Ancak, günümüzde kullanılan Arap yazısı, çeşitli gelişim safhalarından geçerek Müsned'in yerini almıştır. Mevcut Arap yazısının, Kuzey Arabistan ve Sina Yarımadası'nda hüküm süren Nebatilerin kullandığı Nebati yazısından türediği konusunda genel bir kabul bulunmaktadır.³¹

Türkler, tarihsel süreçte yaşadıkları coğrafyalar, benimsedikleri inançlar ve etkilendikleri kültürler doğrultusunda çeşitli alfabeler kullanmışlardır. Göktürk, Mâni, Soğut, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani-Estrangelo, İbrani, Grek, Arap, Latin, Kiril ve Ermeni alfabelerinin kullanıldığı bu süreçte, Göktürk, Uygur, Arap, Latin ve Kiril alfabeleri en yaygın kullanılan yazı sistemleri olmuştur.³² Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Arap alfabesi benimsenmiş ve zamanla Türklerin egemen olduğu coğrafyalara yayılmıştır. Türk dilinde mevcut bazı sesleri karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle, Arap alfabesi için harf eklemeleri yapılarak ıslah yoluna gidilmiştir.³³ Türklerin tarih boyunca coğrafi, inançsal ve kültürel etkileşimler doğrultusunda farklı alfabeler kullanmış olmaları, dilin toplumsal ve kültürel dinamiklerle olan güçlü bağını açıkça ortaya koymaktadır. Göktürk, Uygur, Arap,

²⁹ Fahir İz, *Osmanlı Türkçesine Giriş* (İstanbul: Akçağ Yayınları, 2000), 21-23.

³⁰ Ali Yıldırım; Abdullah Hacibekiroğlu, "Türklerin İslamiyet'i Kabulünden Sonra Arap Dilinin Türk Diline Tesiri" *Pearson journal Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 25/8, (2023), 717-732.

³¹ Aydın, "Arap Yazı Sistemi", s. 1-8

³² Osman Fikri Sertkaya, "Türklerin Kullandığı Alfabeler", *Türkler 1* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 180-185.

³³ Abdullmuttalip İpek. "Türk Harf Devrimi Öncesi Bir Alfabe Önerisi: İlmî ve Tarihî Esaslara Nazaran Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır Adlı Eser", *sefad*, 37 (2017) 19-44.

Latin ve Kiril gibi farklı yazı sistemlerinin geniş ölçekte benimsenmesi³⁴, Türk toplumlarının farklı medeniyet daireleriyle kurduğu ilişkilerin ve bu ilişkilerin dil üzerindeki yansımalarının bir göstergesidir. Özellikle İslamiyet'in kabulüyle Arap alfabesinin yaygınlaşması ve Türkçe ses yapısına uyumu için yapılan ıslah çabaları, dilin iletişimsel işlevini sürdürme ve yeni kültürel bağlamlara adaptasyon sağlama gayretinin somut örnekleridir. Bu durum, alfabenin sadece bir yazı aracı olmanın ötesinde, kültürel kimliğin ve entelektüel mirasın taşıyıcısı olarak da ele alınması gerektiğini düşündürmektedir. 1928 Harf İnkılabı ile Türk alfabesinin Latin temelli 29 harfli bir yapıya dönüşümü, Türk dilinin fonetik ve fonolojik yapısına uygun bir sistem sunarak, önceki yazı sistemlerinin Türkçe sesleri karşılamaadaki sınırlılıklarını gidermiştir. Bu reform, dilin modernleşme sürecindeki kritik adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir.³⁵

1.1.3. Sesbilim (Fonoloji)

Arapça, fonolojik yapısı bakımından kök temelli bir dil olup, fiillerin ve birçok ismin kökü çoğunlukla üç ünsüzden oluşur. Ünlü sesler ise kelimeye ek olarak değil, hareketler aracılığıyla ses düzeyinde belirir. Bu yapı, Arapçanın anlam taşıyan esas birimlerinin sessiz harfler olmasıyla doğrudan ilişkilidir.³⁶ Örneğin, علم kökü, “bilmek,” “ilim,” “âlim,” “öğrenmek” gibi kavramların oluşmasına temel teşkil eder. Bu kök yapı, Arapçada anlam birliğini sağlayan sessiz harf dizisinin, farklı hareketler ve eklerle nasıl türevler oluşturduğunu açık biçimde göstermektedir. Türkçede anlam taşıyan birimler, çoğunlukla ünlü ve ünsüzlerin bir araya gelmesiyle oluşan hecelerden meydana gelir. Dilin eklemeli yapısı gereği kelimeler, kök ve eklerin belli kurallar çerçevesinde birleşmesiyle şekillenir ve bu süreçte ünlü uyumu kuralı

³⁴ Ayşe Yurdakul, “Günümüz Türkçesinin Yazı Sistemi,” Türk Dil Kurumu, <https://Tdk.Gov.Tr/Wp-Content/Uploads/2023/08/Ayse-Yurdakul-E-GUNUMUZ-TURKCESININ-YAZI-SISTEMI-11.pdf> (Erişim Tarihi: 19.07.2025).

³⁵ Dil Derneği. “Harf Devrimi” *dilderneği.org.tr*. (Erişim 05.05.2025)

³⁶ Cemal Işık, “Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar”, *Iğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2015), 119-146.

belirleyici bir rol oynar.³⁷ Dolayısıyla, Arapçadaki sessiz ağırlıklı kök yapısı ile Türkçedeki ses uyumlu eklemeli yapı, fonolojik düzlemde temel farklılıklar arz eder.

Arapçada cinsiyet ayrımı dilin ses yapısında da belirgindir. Kelimeler müzekker (eril) ve müennes (dişil) olmak üzere ayrılırken, bu ayrım çoğunlukla kelimenin sonunda yer alan -ة (ta merbûta) gibi seslerle işaretlenir.³⁸ Örneğin “öğretmen” anlamına gelen muallim (مُعَلِّم) eril iken, aynı kökten türeyen muallime (مُعَلِّمَة) dişildir. Bu tür fonolojik işaretler, Arapçanın cinsiyete bağlı ses farklılıklarını ortaya koyar. Türkçede ise cinsiyet, seslerle değil bağlamla anlaşılır; bu nedenle cinsiyet ayrımına dayalı fonetik ipuçları bulunmaz.³⁹

Her iki dilin ses sistemleri arasındaki farklar, sadece fonem düzeyinde değil, çeviri sürecine etkileri bakımından da önemlidir. Arapçada gırtlaktan çıkarılan /‘ayn/ (ع) ve /hā/ (ح) gibi seslerin Türkçede karşılığı yoktur. Bu tür sesler Türkçeye çevrilirken genellikle sadeleştirilir veya ses dönüşümüne uğratılır.⁴⁰ Örneğin, حِكْمَة / hikma” kelimesi Türkçeye “hikmet” olarak geçmiştir; burada hem ses düşmesi hem de ses değişimi gözlemlenir.

Bu farklılıklar, çeviri sürecinde belâgatın (etkileyici ve estetik söylemin) aktarılmasını zorlaştırmaktadır. Zira Arapça, çekimli bir dil olması nedeniyle Türkçeye neredeyse her gramer alanında uyumsuzluk gösterir. Benzer şekilde, Türkçenin eklemeli bir dil olması, cümle kuruluşundan ögelerin dizilişine, hatta isim ve sıfat tamlamalarına kadar Arapçayla zıt bir yapı sergilemesine neden olur. Bu temel dilbilgisel farklılıklar, iki dil arasındaki çeviri süreçlerinde önemli zorluklar yaratır.⁴¹ Bu bağlamda, Arapça çevirmenlerinin iki dil arasındaki yapısal ve kültürel

³⁷Yusuf Tepeli – Ali Fuat Arıcı, “Türkiye Türkçesinde Ünlü-Ünsüz Uyumuna Uymayan Sözcükler Üzerine Bir İnceleme,” *International Journal of Social and Educational Sciences* 5/9 (2018), 151.

³⁸ Bekir Topaloğlu – Hayreddin Karaman, *Arapça Dilbilgisi: Sarf-Nahiv* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 27-29.

³⁹ Friederike Braun, “Gender in the Turkish Language System,” *Turkic Languages* 4 (2000): 3-21, çev. Beyza Yüce, *Dil Araştırmaları*, 15/28 (2021), 200-214

⁴⁰ Burhan Baran, “Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları,” *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/32, (2019), 144-158. <https://doi.org/10.14520/adyusbd.497541>

⁴¹ Işık, “Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar.” s.119-146

farklılıklara vakıf olmaları ve bu hususları çeviri sürecine yansıtmaları, belâgatsal eşdeğerliğin sağlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Özellikle edebî metinlerde ses estetiğini ve ahengi korumak, yalnızca sözcük düzeyinde değil, ses düzeyinde de anlam taşıyan unsurların doğru şekilde aktarılmasını gerektirir. “قوة” kelimesinin Türkçeye “kuvvet” olarak çevrilmesi örneğinde olduğu gibi, orijinal kelimenin çift ünsüz yapısı ve vurgu yoğunluğu sadeleştirilmiş hâliyle aktarılırken fonetik etki zayıflayabilmektedir.

Dolayısıyla, Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde yalnızca anlamın değil, seslerin ifade ettiği estetik ve duygusal derinliğin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu bağlamda, çevirmenin her iki dilin fonolojik yapısına hâkim olması, belâgatsal eşdeğerliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynamaktadır.

1.1.4. Morfoloji (Şekil Bilimi)

Diller yalnızca ses yapıları açısından değil, biçimbilimsel özellikleri bakımından da çeşitlilik gösterir. Bu çeşitlilik, özellikle sözcüklerin nasıl türetildiği, çekimlendiği ve cümle içerisindeki görevlerinin ne şekilde belirlendiği üzerinden analiz edilebilir. Bazı dillerde anlam taşıyan en küçük birimler olan biçimbirimler (morfemler), yalnızca ekler yoluyla işlev kazanırken; bazı dillerde ise bu işlevsellik, eklerin yanı sıra kalıplaşmış kök-şablon sistemleriyle sağlanır.⁴² Arap dili, bu ikinci gruba dahil edilmekte olup hem eklemeli hem de bükümlü (çekimli) dil özelliklerini birlikte barındırır. Bu yönüyle, sözcüklerde anlam ve görev değişikliği yalnızca baş ya da sonda ek kullanımıyla değil, aynı zamanda kelimenin kökü ile birlikte iç yapısında meydana gelen kalıpsal dönüşümlerle de gerçekleşir.⁴³ Arapçada yaygın olarak kullanılan vezin (ölçü) sistemleri, belirli kök harf dizilerinin farklı kalıplara yerleştirilmesiyle yüzlerce sözcük üretmeye olanak tanır. Bu sistem hem anlam çeşitliliği sağlar hem de sözcüğün türünü (fiil, isim, sıfat) belirler. Ayrıca, sözcüklerin türevlenmesinde yalnızca son ekler değil, iç ses değişiklikleri ve

⁴² Büşra Gürpınar; Muhammed Mücahit Asutay. “Arap Dilinde Morfemler ve Cümlelerin Anlamsal Yorumuna Etkileri”, *Journal of Analytic Divinity*, 4, /1, (2020), 183-195.

⁴³ Büşra Gürpınar, *Arap Dilinde Morfolojik Anlam* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 1-2.

kalıplaşmış sığalar (kipler) da önemli rol oynar.⁴⁴ Bu da Arapçayı biçimbilimsel açıdan oldukça zengin ve çok katmanlı bir yapıya kavuşturur.

Biçimbilim, bu bağlamda yalnızca sözcük yapılarını değil, aynı zamanda dilin anlam üretim mekanizmalarını da çözümler. Kök-vezin ilişkileri, türetme sistematigi, çoğul yapılar, eril-dişil ayrımları ve kip varyasyonları gibi unsurlar, Arapçanın morfolojik dokusunu oluşturur. Bu dokunun çözümlenebilmesi, dilin doğru yorumlanması ve etkili biçimde kullanılabilmesi açısından elzemdir.⁴⁵ Nitekim, morfolojik yapının incelenmesi, yalnızca kelimelerin nasıl oluştuğunu değil, aynı zamanda metin içerisindeki işlevsel rollerini de anlamayı mümkün kılar. Arap dilinin biçimbilimsel yapısına hâkim olmak, bu dildeki metinleri daha doğru analiz etmenin yanı sıra, çeviri faaliyetlerinde anlam bütünlüğünü ve bağlamsal uyumu koruma açısından da büyük önem taşır. Bu bağlamda, biçimbilimsel çözümleme hem dilsel yetkinliğin hem de çeviri doğruluğunun temel unsurlarından biridir.

Türkçe'nin de dahil olduğu Altay dilleri, dilbilimsel sınıflandırmada eklemeli diller grubunda yer almaktadır. Ural dilleri, Kartvel dilleri, Kuzey-Batı ve Kuzey-Doğu Kafkas dilleri, Dravid dilleri, Eskimo-Aleut dilleri, Çukçi-Kamçatka dilleri, Avustronezya dilleri, Bantu dilleri, Atabaskan dilleri, Siu dilleri, Maya dilleri, Baskça, Svahili, Çeyence, Çerokice, Zuluca gibi dillerin yanı sıra, Sümerce, Elamca, Hattice, Hurrice ve Urartuca gibi ölü diller de bu eklemeli yapıya sahiptir. Sözdizimsel açıdan Türkçe, Özne-Tümleç-Yüklem (SOV) dilidir; bu özellik diğer Altay dillerinde de gözlemlenmekle birlikte, Çince, Hint, Fars, Ermenice gibi bazı Hint-Avrupa dilleri ve Sümerce, Hititçe, Elamca gibi ölü dillerde de SOV dizilimi benimsenmiştir. Bu durum, eklemeli dil tipinin ve SOV cümle yapısının farklı dil ailelerinde de görülebileceğini ortaya koymaktadır.⁴⁶

⁴⁴ Wolfdietrich Fischer, *A Grammar of Classical Arabic*, (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002), 38-42.

⁴⁵ Fischer, *A Grammar of Classical Arabic*, s.38-42.

⁴⁶ Ercilasun, "Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri", *Dil Araştırmaları*, s. 17-22.

Dilin yapısal özelliklerinin anlaşılması, etkili ve doğru iletişim kurabilmek için ön koşul niteliğindedir.

Morfoloji ve belâgat birbirinden farklı alanlardır, ancak dilin yapısal özellikleri ile iletişim becerileri arasında önemli bağlantılar vardır. Morfoloji bilgisi ile belâgat arasında güçlü bir ilişki vardır. Morfoloji, dilin yapısal özelliklerini anlamamızı sağlar ve bu da belâgatta doğru ve etkili iletişimi destekler. Belâgat, retorik figürlerin (örneğin teşbih, mecaz, ironi gibi) etkin bir şekilde kullanılmasıyla ilgilidir.⁴⁷ Morfoloji bilgisi, bu retorik figürlerin nasıl kullanıldığını daha iyi anlamamıza ve belâgatın gücünü artırmamıza yardımcı olabilir. Mana faktörü, yapısal olarak tek bir kip özelliğine sahip olmasına rağmen, kendisine yüklenen anlamlar doğrultusunda çeşitli isimlendirme ve işlevler kazanan sözcüklerde de görülebilmektedir.⁴⁸ Arap dilinde, üç harften fazla (mezid) fiillerin ism-i zaman (زمان), ism-i mekân (مكان اسم ال), ism-i meful (مفعول اسم ال) ve mimli masdarları, genellikle ism-i meful (مفعول اسم ال) vezninde türetilmektedir. Bu morfolojik özellik, aynı vezindeki bir kelimenin bağlama göre farklı anlamlar kazanmasına yol açar. Örneğin, مُسْتَخْرَج ve مُخْرَج kalıplarına, "çıkış zamanı", "çıkış yeri/mekânı" ve "çıkma (masdar)" anlamlarının yanı sıra "çıkarılma" anlamı da yüklenebilmektedir. Bu durum, aynı şekilde telaffuz edilen bir sözcüğe farklı anlamların yüklenmesine ve bu anlam çeşitliliğinin, sözcüğün cümle içindeki görevini doğrudan etkilemesine neden olmaktadır.⁴⁹ Son bölümde semantik ve pragmatik farklılıkların çeviriye yansması konusuna değinilecektir.

1.1.5. Söz Dizimi (Terkip)

Sözdizimi kesintili seslerin ardışık bir sıralamasından ibarettir.⁵⁰ Arap dili cümlelerinde fiil genellikle cümlenin başında yer alır ve cümlenin ana unsurudur. Fiil, cümlenin zamanını ve yapısını belirler. Türk dilindeki gibi net bir özne

⁴⁷ Bahadır Güneş, *Belâgat Ekseninde Retorik/Dilbilim Terimleri* (Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 15–18.

⁴⁸ Rıfat Akbaş, "Arap Dilinde Mananın Morfolojik Etkisi Üzerine" *Ekev Akademi Dergisi*, 80 (2019)413-432.

⁴⁹ Akbaş, "Arap Dilinde Mananın Morfolojik Etkisi Üzerine", s.413-432.

⁵⁰ M. Taha Boyalık, (ed.) *Dil, Söz ve Fesâhat, Abdülkâhir el-Cürcânî'nin Söz Dizimi Nazariyesi* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 96.

belirtilmeyebilir. Fiilin anlamı ve ekleri genellikle öznenen anlaşılır. Arap dilinde cümlelerde fiil genellikle eylemin yapıldığı nesneyi takip eder. Yani, fiilden sonra nesne gelir. Ayrıca, fiil, bu nesnenin özelliklerine göre değişiklik gösterir, yani ek alır. Arap dilinde bir kelimenin kökü, o kelimenin temel anlamını belirler ve cümlelerin genel anlamını büyük ölçüde etkiler.⁵¹ Bazı diller, sözdizimlerinde esneklik sergileyerek ifade özgürlüğünü artırır; Arapça da bu dillerden biridir. Bu esneklik, belirli kalıplara sıkışmış cümle kurulumlarının ötesine geçerek, aynı kelimelerin kullanımıyla farklı anlamsal inceliklerin ifade edilmesine olanak tanır. Örneğin, "Ali geldi" ifadesi Arapçada hem fiil cümlesi olarak "جاء عليّ /Câe Aliyyün" hem de isim cümlesi olarak "عليّ جاء /Aliyyün Câe" şeklinde kurulabilir. Bu her bir kullanım, dilbilgisel yapıdan kaynaklanan ve lafza dökülmemiş kendine özgü anlamsal amaçlar taşımakta olup, Arap dilinin belâgatsal zenginliğini ve anlam derinliğini pekiştiren önemli bir özelliktir.⁵²

Arap dilinde Türk diline göre sıralama ve vurgu farklılıkları olabilir. Fiilin önemli bir yere sahip olduğu ve cümlelerin yapısını belirlediği göz önünde bulundurulmalıdır.

Türk dili, söz dizimi açısından Arap diliyle karşılaştırıldığında daha yüksek bir esnekliğe sahiptir. Bu esneklik, Türkçe cümlelerdeki öğelerin serbestçe yer değiştirebilme özelliğinden kaynaklanmaktadır. Yapılan matematiksel bir ispatlama sonucunda, "*Ayşe dün pikniğe gitmediği için Osman da bugün partiye gelmeyecektir.*" cümlesinin 1.152 farklı ve anlamlı düzende kurulabileceği gösterilmiştir. Dahası, bu 1.152 farklı yapıya sahip cümlelerin vurgu yoluyla 9.216 farklı anlam taşıyabileceği belirtilmiştir. Türkçe'nin söz dizimi esnekliği, Arapça, İngilizce, Rusça ve Fransızca gibi dillerle yapılan karşılaştırmalarda da

⁵¹ Wolf Dietrich Fischer, *A Grammar of Classical Arabic* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002), 38–42.

⁵² Akbaş, "Arap Gramerinde Cümleyi Oluşturan Unsurların Söz Dizimi ve Anlamsal Boyutu," s. 73-90.

belirginleşmiştir. Söz konusu bu dillerde söz dizimi esnekliğinin belirli kurallarla sınırlandırıldığı tespit edilmiştir.⁵³

Özne ve fiil genellikle cümlelerin temel yapı taşlarıdır ve cümlelerin anlamı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptirler.

Türk dilinin yapısal özellikleri üzerine yapılan araştırmalar, Türkçe'nin dil bilgisi kurallarının son derece düzenli ve istisnasının az olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁴ Belçikalı dil bilimci Vandewalle, Türkçe'yi az ve mantıklı kurallara bağlı olması yönüyle satranç oyununa benzetmektedir.⁵⁵ Sherril ise “Türkçe, şimdiye kadar öğrenmeye çalıştığım dillerin en dikkate değeridir” ifadesiyle bir mantık dili olduğuna vurgu yapmaktadır.⁵⁶ Alman dilci Friedrich M. Müller'in Türk dilini incelerken insan zekâsının dilde başardığı büyük mucizeyi gözlemlediğini belirtmesi de Türkçe'nin kendine özgü yapısını nesnel bir şekilde ortaya koyar.⁵⁷ Gerçekten de Türkçe'nin matematiğe dayalı yapı özelliği, söz dizimi üzerine çalışanların önemli bir araştırma ve ilgi alanı olmuştur.⁵⁸

Türkçe ve Arapça arasında söz dizimi açısından dikkat çeken yapısal farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar, her iki dilin ait olduğu dil ailelerinin biçimsel özelliklerinden ve kültürel kodlarından beslenmektedir. Cümle kuruluşu, öge sıralaması ve anlam vurgusu bakımından farklı işleyişlere sahip olan bu dillerde, sözdizimsel tercihlerin anlatım tarzı ve ifade gücü üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Arapça, özne ve yüklem yer değişimiyle anlam tonlamasında farklılık yaratabilen esnek bir yapıya sahipken; Türkçede söz dizimi daha sabit ve kurallıdır. Özellikle Arapçada cümlelerin bileşenleri yer değiştirdiğinde, metnin belâğî derinliği

⁵³ Kadir Yılmaz, Elif Sena Bayraktutar, Nisa Nur Yağcı, “Türkçenin Söz Dizimi Matematiği” *Dil araştırmaları dergisi*, 30, (2022), 157-167.

⁵⁴ Tahsin Gencan, *Türk Dili ve Dilbilgisi Araştırmaları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayınları 1971), 31.

⁵⁵ Mehmet Hengirmen, *Türkçe'nin Yapısal Özellikleri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 17.

⁵⁶ Yılmaz ve diğerleri, “Türkçenin Söz Dizimi Matematiği” *Türkçe Üzerine Notlar*, (y.t.y), 157-167

⁵⁷ Friedrich Müller, (çev.), F. Karaalioğlu. *Türk Dilinin Matematiksel Yapısı*, (İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995), 7.

⁵⁸ Yılmaz ve diğerleri, “Türkçenin Söz Dizimi Matematiği” (y.t.y), 157-167

ve anlam katmanları çoğalabilmektedir. Aynı sözcük dizilimiyle çoklu anlamların kastedilebilmesi,⁵⁹ bu dilin söz diziminde mana zenginliğine imkân tanıyan yapısını göstermektedir. Bu nedenle, çeviri sürecinde söz dizimsel yapıların dikkatle analiz edilmesi hem anlamın hem de üslubun doğru ve etkili biçimde aktarılması açısından kritik önem taşımaktadır.

1.1.6. Edatlar ve Bağlaçlar

Arap dilbilgisinde edatlar ve bağlaçlar, kelime çeşitlerinden biri olan harf kategorisine girer. "Harf" kelimesi ise iki temel anlamda kullanılır: hece harfleri ve mana harfleri. Kelimelerin temel yapı taşları olmaları sebebiyle hece harfleri, aynı zamanda hurûfu'l-mebânî olarak adlandırılır. Ayrıca, kelimeleri hecelere ayırarak onların oluşumunu sağladıkları için hurûfu'l-hicâ (hurûfü't-teheccî veya hurûfü't-tehkiye) şeklinde de isimlendirilirler. Benzer harflerin karışmasını önlemek amacıyla noktalama işaretleri alabilmeleri veya kelimeleri oluşturarak sözün anlaşılabilirliğini sağlamaları nedeniyle de hurûfu'l-mu'cem olarak anılırlar.⁶⁰

Arap dili zengin bir edat ve bağlaç sistemine sahiptir. Bağlaçlar cümleler arasındaki ilişkileri kurmada kritik rol oynar.⁶¹ Türkçede de edatlar ve bağlaçlar, dilin temel yapı taşlarından biri olarak benzer işlevi görür.⁶²

Edatlar, dilbilimsel bir kategori olarak, tek başlarına kavramsal bir anlama sahip olmayan ve temel işlevleri gramer ilişkilerini kurmakla sınırlı olan sözcüklerdir. Bunlar, herhangi bir nesneyi veya eylemi doğrudan karşılamazlar. Bununla birlikte, edatlar anlamlı sözcüklerle bir araya geldiklerinde, onları destekleyerek cümle içindeki anlamsal ve yapısal ilişkilerin tesis edilmesinde kritik bir rol oynarlar. Edatların bu görevi, dilin işleyişinde önemli bir yer tutar ve

⁵⁹ Hüseyin Dursun, "Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânîler ve Çok Anlamlılığa Etkisi: Necm Suresi İlk Yirmi Üç Ayet Örneği", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021): 231.

⁶⁰ İsmail Durmuş, "Harf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/158.

⁶¹ Dursun, "Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânîler ve Çok Anlamlılığa Etkisi, Necm Suresi İlk Yirmi Üç Ayet Örneği" s. 231.

⁶² Hengirmen, *Türkçe'nin Yapısal Özellikleri*, s.45.

cümlelerin anlam bütünlüğünü sağlamalarına katkıda bulunur.⁶³ Bağlaçlar ise cümle içindeki farklı öğeleri birbirine bağlar ve anlamın bütünlüğünü sağlar. Bu bağlamda bağlaçlar, sentaktik bütünlüğü sağlamanın yanı sıra, metinler arası anlam ilişkilerini kurarak söylemin tutarlılığını destekleyen işlevsel yapılardır.

Türkçe dilbilgisinde, bağlaçlar ve edatlar önemli birer dilbilimsel kategori olarak yer alır. Bağlaçlar, kelimeler, kelime grupları, cümleler ve hatta paragraflar arasında anlam veya şekil ilişkisi kurarak bağlantıyı sağlayan unsurlardır; bu sayede anlama esneklik katar, cümlede akıcılığı sağlar ve dile anlatım zenginliği sunarlar.⁶⁴ Karmaşık duygu ve düşüncelerin daha rahat aktarılmasına olanak tanıyarak iletişimin anlamlandırılmasında önemli bir rol oynarlar. Edatlar ise, tek başlarına bağımsız bir anlama sahip olmayan, ancak cümle içinde diğer sözcüklerle bir araya geldiklerinde anlam kazanan ve ancak bu durumda cümle ögesi olabilen yardımcı sözcük türleridir; cümlelerin anlam ve anlatım gücünü genişletip zenginleştirme potansiyeli taşırlar. Türk dilinin gramerinde, kelimeler temel kelimeler (isim, sıfat, zarf, zamir ve eylem) ve yardımcı kelimeler (bağlaç ve edat) olarak sınıflandırılır. Bu ayrım, kelimelerin tek başına anlam ifade etme, sözdizimi içinde görev alma ve cümle içinde tek başına bir soruya cevap verebilme gibi farklılıklarından kaynaklanır; temel kelimeler bu kriterleri karşılarken, yardımcı kelimeler sadece anlam ilgisi kurarak cümleye bağlanır.⁶⁵

⁶³ Mükerrerem Özdemir, *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Edatlar*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 7-8.

⁶⁴ Canan Taşbey, “Türkiye Türkçesi’nde Bağlaçların Varlığı Üzerine,” *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/22 (2020), 29–47.

⁶⁵ Taşbey, “Türkiye Türkçesinde Bağlaçların Varlığı Üzerine,” s.29-47.

1.2. KÜLTÜREL VE TARİHSEL BAĞLAMDAKİ ÖZELLİKLER

1.2.1. Arap ve Türk Kültürlerinin Diller Üzerindeki Etkileri

Arap ve Türk dilleri, tarih boyunca birbirleriyle derin ve çok katmanlı ilişkiler kurmuş, özellikle İslamiyet'in yaygınlaşması ve Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanlarının genişlemesi sürecinde bu etkileşim yoğunluk kazanmıştır.

İslam medeniyetinin özünde ilerlemeye açık bir yapı bulunmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk kültürü, özellikle zihni ve kültürel düzeyde yoğun Arap etkisi altında kalarak geri planda kalmıştır.⁶⁶ Bu durum, Selçuklu döneminden itibaren gözlemlenebilir bir olgudur. Karahanlı Devleti'nden ayrılarak Anadolu ve Ortadoğu'ya gelen Oğuz Türkleri, burada güçlü bir Fars kültürüyle karşılaşmış ve İslam'ı daha erken benimsemiş olmaları ve yakın ilişkileri nedeniyle Arap kültürüyle daha fazla etkileşime girmişlerdir.⁶⁷ Bu tarihsel süreçte, daha önce oturmuş bir yazı dilinin bulunmaması, boylar arası mücadeleler ve hem Moğol istilaları hem de Haçlı Seferleri gibi toplumsal sıkıntılar, hazır bulunan yazı dillerinden yararlanmayı zorunlu kılmıştır. Sonuç olarak, Arap ve Fars dilleri resmî dil ve edebiyat (yazı) dili olarak kullanılmıştır. Medreselerde de bu dillerin eğitimi verilmiş, Türk dilinin eğitimine yer verilmemiştir. Türkiye Türkçesi'ne dair dil bilgisi kitapları dahi yazılmamış; Bergamalı Kadri'nin "Müeyyessiretü'l-Ulûm" adlı eserinden sonra 19. yüzyıla kadar Türkçe dil bilgisi kitabı kaleme alınmamıştır.⁶⁸

Arap dilinin Türk diline etkisi sadece kelime dağarcığını zenginleştirmekle kalmamış, aynı zamanda dilin gramer yapısı üzerinde de belirgin değişikliklere yol açmıştır. Arapça kökenli ekler, yapım ekleri ve tamlamaların Türk diline geçmesi, dilin ifade gücünü artırmış ve karmaşık kavramları daha net bir şekilde ifade edebilmesini sağlamıştır.⁶⁹

⁶⁶ Kürşat Efe, "Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126/ 249, (2020)281-294.

⁶⁷ Efe, "Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe", s.281-294.

⁶⁸ Efe, "Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe", s.281-294.

⁶⁹ Muhammet Vehbi Dereli. "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,49 (2020),82.

Osmanlı Türkçesinin kelime dağarcığının yaklaşık %70'ini Arapça kökenli sözcüklerin oluşturduğu belirtilmektedir. Ancak, 1928 yılında gerçekleştirilen Türkçe Dil Devrimi ile Arapça etkisinin azaltılmasına yönelik çalışmalar neticesinde, Arapçadan ödünç alınan kelimelerin oranının %30 seviyelerine düşürüldüğü kaydedilmiştir.⁷⁰ Bu durum, dilbilimsel reformların bir dilin sözcük varlığı üzerindeki dönüştürücü etkisini açıkça göstermektedir. Arap ve Türk kültürlerinin dil üzerindeki etkileri, belâgat açısından da birtakım hususları doğurur. Arap ve Türk kültürlerindeki dil ve edebiyat geleneği, retorik figürlerin ve üslubun gelişmesinde etkilidir. Özellikle Arap edebiyatındaki zengin anlatım teknikleri, Türk edebiyatında da benimsenmiş ve kullanılmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle gelişimine başlayan klasik Türk edebiyatı, ortaya çıktığı coğrafya ve dönem itibarıyla Arap ve Fars edebiyatlarıyla yoğun bir etkileşim içinde olmuştur. Özellikle Türklerin Anadolu'ya göçü ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, Selçuklu sarayları ve şehirlerindeki edebi faaliyetler belirgin bir artış göstermiş; bu süreçte Farsça resmî dil, Arapça ise bilim dili olarak benimsenmiştir. Bu dilsel tercihlerin doğal bir sonucu olarak, klasik Türk edebiyatının temelleri Arap ve Fars edebiyat gelenekleri üzerine inşa edilmiştir. Zamanla, medrese eğitimiyle yetişen divan şairleri kendi üsluplarını geliştirerek milli kimliğini kazanmış olsa da Arap ve Fars edebiyatlarıyla olan sıkı ilişki devam etmiştir.⁷¹ Arap ve Türk kültürlerinin tarih boyunca gelişen hitabet geleneği, dilin etkileyiciliğini ve ikna gücünü artırır. Bu etkiler, edebi metinlerden siyasi söylemlere kadar geniş bir yelpazede görülebilir. Hitabetin tanımında öne çıkan önemli bir yaklaşım, onun belâgatle olan yakın ilişkisidir.⁷² Bu bağlamda, Türk Dil Kurumu da hitabeti etkili ve güzel konuşma sanatı olarak nitelendirmektedir.⁷³ Belâgat, "söz sanatlarını inceleyen bilim dalı" olarak tanımlanırken, aynı zamanda "güzel söz söylemeyi ifade eden bir sanat" olarak da kabul edilir. Bu tanımlamalar, hitabetin, dilin estetik ve ikna edici kullanımını

⁷⁰ Luay Hatem Yaqoob, "Diller Arası Etkileşim: Arapça ve Türkçe Örneği", *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 26, (2021)296-310.

⁷¹ Sadık Armutlu, *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler (I-II)*, thk. Merve Menteşe, (İstanbul: Kesit Yay., 2021), 1/1, 566- 544.

⁷² Abdurrahman Başçı, "Hitabet Sanatı ve Eski Yunan-Roma, Türk ve Cahiliye Dönemi Arap Hitabeti", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/1, (2019), 31-48.

⁷³ Nagihan Bayol, *Etkili Konuşma (Hitabet) Sanatı* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021), 140.

merkeze alan belâgat ilmiyle olan derin bağlantısını net bir şekilde ortaya koymaktadır.⁷⁴ Arap ve Türk kültürlerinin dil üzerindeki etkileşimi, belâgattaki dilin gücünü ve ifade yeteneğini artırır. Bu kültürel alışveriş, belâgat sanatının inceliklerini ve etkinliğini zenginleştiren çok yönlü bir dinamik yaratır.

Dil, medeniyetin nesiller arası aktarımında merkezi bir rol oynarken, aynı zamanda oluşan medeniyetin kendisi de dilleri şekillendirir. Kültürel etkileşimler ve alışverişler sonucunda diller arasında karşılıklı bir etkileşim kaçınılmaz olarak gerçekleşir. Selçuklu ve özellikle Osmanlı Türkçesinin, Arapçanın İslam medeniyetinin kurucu ve taşıyıcı dili olmasından dolayı bu dilden yüksek oranda etkileneceği doğal bir süreçtir. Osmanlı Türkçesinin kendine özgü bir yapısı bulunmakla birlikte, kavram alanında Arapça hakimiyetine evrildiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Dil, kültürlerin aktarımında merkezi bir rol üstlenerek, aynı zamanda medeniyetlerin şekillenmesini ve ilerlemesini sağlayan temel bir araçtır. Bireysel ifade aracı olmasının yanı sıra, dilin toplumsal işlevleri de bulunmaktadır; zira dil, bir milleti oluşturan bireyler arasında güçlü bir bağ kurar. Geçmişin bilgi birikimini ve deneyimlerini gelecek kuşaklara aktararak manevi bir köprü vazifesi gören dil, bu sayede kültürün ve medeniyetin sürekliliğini teminat altına alır.⁷⁵

1.2.2. İki Dilin Tarih Boyunca Etkileşimleri

Dil, milletlerarası kültür aktarımında hayati bir rol oynamaktadır. Bu durum, özellikle zorunlu olmayan kültürel değişim süreçlerinde açıkça gözlemlenebilmekle birlikte, zorunlu kültürel değişimlerde de dilsel unsurlar kaçınılmaz bir şekilde mevcuttur. Arap dili ve Türk dili, tarih boyunca yoğun etkileşimler içinde olmuşlardır. Bu etkileşimler çeşitli dönemlerde ticaret, kültürel alışveriş, dinî ve siyasi ilişkiler gibi farklı faktörlerden kaynaklanmaktadır. Diller, temas yoluyla birbirlerinden kelime ödünçleyebilirler; Arapça ve Türkçe arasındaki ortak kelimeler bunun somut bir göstergesidir.⁷⁶ Her kelime bir kültürün unsuru olduğundan, ait

⁷⁴ Başcı, “Hitabet Sanatı ve Eski Yunan-Roma, Türk ve Cahiliye Dönemi Arap Hitabeti,” s. 31-48.

⁷⁵ Efe, “Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe,” s.281-29.

⁷⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000), 45.

olduğu milletin kültürel izlerini taşır. Zira yabancı bir dilin öğrenilmesi, beraberinde yabancı bir kültürün de edinilmesini gerektirir. Bu nedenle, yabancıların bir dili daha iyi anlayabilmeleri için, o dilin konuşulduğu ülkenin kültürel özelliklerini öğrenmeleri büyük önem taşımaktadır.⁷⁷ Arapça, Kur'an-ı Kerim'in dili olması sebebiyle tüm Müslüman topluluklar arasında ortak bir dil niteliği taşımaktadır; bazı oryantalist iddiaların aksine, Arapçanın yalnızca Araplara özgü bir dil olduğunu söylemek zordur, zira nesiller boyu Müslüman topluluklar ve İslam'a sonradan girenler tarafından Arapça eserler kaleme alındığı gözlemlenmiştir. Dinî meseleleri, ilahi kelamı, dinin buyruk ve yasaklarını idrak edebilmek amacıyla Arapçayı derinlemesine öğrenmeye özen gösterilmiştir. İslam topraklarının geniş fetihlere ve büyük göçlere tanıklık ettiği dönemde Arapça zirveye ulaşmış, bu sayede doğuda Çin'den batıda Portekiz ve İspanya'ya, kuzeyde Anadolu eteklerinden güneyde Afrika'nın içlerine kadar uzanan geniş bir coğrafyayı etkilemiş ve aynı zamanda bu coğrafyanın dilsel özelliklerinden etkilenmiştir.⁷⁸ Bu yayılım, Arap dilini dünya dilleri arasında önemli bir konuma yükseltmiştir; Kur'an-ı Kerim'in Arapça indirilmiş olması, Arap dilini diğer dillerden ayıran en temel nedendir ve bu sebeple Arap ve İslam toplumları, Arapçayı bir din dili olarak görmüş ve Müslümanların onu öğrenmesinin gerekliliği düşüncesiyle bu dile bağlı kalmışlardır.⁷⁹

Arapçanın İslam ile olan güçlü bağı, dilin kültürel ve dini kimlik kazanmasında belirleyici olmuş; Kur'an-ı Kerim'in Arapça oluşu, dilin kutsal ve yaygın bir sembol hâline gelmesini sağlamıştır.⁸⁰

⁷⁷ Tawfik Abdo Taher Anaam Al-Sharabı, *Kültür Aktarımı Bağlamında Yabancı Dil Olarak Arapça ve Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Karşılaştırılması*, (Sakarya: Sakarya üniversitesi, Yüksek lisans tezi, 2019), 10-20.

⁷⁸ Abdelkader Mehiri, *The Arabic Language: Its Linguistics and Philology* (Paris: UNESCO Publishing, 2006), 58–62.

⁷⁹ Yaqoob, “Diller Arası Etkileşim: Arapça ve Türkçe Örneği,” s. 296-310.

⁸⁰ Muhammet Vehbi Dereli, “Arap Dili ve Edebiyatının İslam Medeniyetine Etkisi,” *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49/49 (Haziran 2020): 65-88.

BÖLÜM 2:

BELÂGAT- ÇEVİRİ İLİŞKİSİ

Belâgat, Arap dilinde zirveye ulaşmış köklü bir bilim dalıdır. Bu disiplin, sözün oluşum sürecinde sözcük seçimi, kullanımı, bağlama ve duruma uygunluk gibi temel unsurları detaylıca inceler. Ayrıca, teşbih, mecâz, istiâre, cinas ve tevriye gibi çeşitli söz sanatları da belâgat biliminin kapsamlı araştırma konuları arasında yer almaktadır.⁸¹ Belâgat, bir metnin anlamını etkili ve estetik biçimde ileten dilsel araçların bütünüdür; esas alınan çeviri kuramları rehberliğinde yapılan aktarım, özgün ifadenin hedef dilde hem anlamını hem de sanatsal değerini korumada belirleyici bir rol oynar.

2.1. BELÂGAT KURAMLARI: ANLAM, İFADE VE ÜSLUP PERSPEKTİFLERİ

Belâgat literatüründeki yerleşik bilimsel teamüle göre, "belâgat" temel üst kavramı oluştururken, bunun başlıca alt disiplinleri "beyân", "meânî" ve "bedî'" olarak sınıflandırılmaktadır.⁸² Belâgat, sözlük anlamıyla sözün fasih ve açık seçik olmasını ifade ederken, aynı zamanda ulaşmak ve varmak gibi anlamları da içerir. Bir meleke olarak belâgat ise, bir fikrin hem sözlü hem de yazılı olarak, yeterli düzeyde ve doğru zamanda ifade edilmesi becerisini kapsar.⁸³ Belâgat hem Arap hem de Türk edebiyatında ve iletişimde kilit bir unsurdur. Bu bölümde, belâgatın temel terimleri, karşılaştırmalı analiz yöntemi kullanılarak Arap ve Türk dillerindeki kullanım boyutları açısından incelenecektir.

⁸¹ Zafer Kızıklı, "Arap Dili Belâgat Bilimine Kuramsal Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâgati AD*, 24/1, (2014)17-24.

⁸² Mehmet Zahid Çokyürür, "İbn Haldûn'un Belâgat Kuramı", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, (2019), 521-544.

⁸³ Yakup Eroğlu, *Arap Belâğatında Kinâye ve İsti'âre* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, 2007)1-2.

2.1.1. Fesâhat

Arap dilinde kelimelerin telaffuzunun akıcı ve anlamlarının açık olması durumu fesâhat olarak adlandırılır. İlk belâgat alimleri fesâhat ve belâgat kelimelerini benzer veya eş anlamlı kullanmışlardır.⁸⁴ Ancak sonraki dönemlerde bu kavramlar arasındaki farklar üzerine durulmaya başlanmış ve ayırt edilmeye çalışılmıştır.⁸⁵ Esasen açık seçik olma anlamında kullanılan fesâhat, sözün kusurlardan arınmış olmasını ifade ederken, bu şekilde konuşan veya söz için "fasîh" terimi kullanılmıştır. Hicri dördüncü asra kadar "etkili ve güzel söz" anlamında belâgat terimiyle eş anlamlı kullanılan fesâhat, bu asırdan itibaren anlam güzelliğini belâgat, lafız güzelliğini ise fesâhat terimiyle ifade etmeye başlamıştır.⁸⁶ Belâgatın alt kollarından biri olan fesâhat ve ona bağlı kurallar hem edebi açıdan hem de terim esasında Türk dilinin inceleme konusu olmuştur. Türk dilinin araştırma alanlarında terim birliğine varılamamış olması bilinen bir gerçektir. Bu durumun nedenleri arasında kişisel yaklaşımların öne çıkması, başka dillerden alınan terimlerin doğrudan çeviri karşılıkları olarak sunulması ve alıntılanan yabancı terimin Türk dilinde tam karşılığının bulunmaması etkili olmuştur. Bu bağlamda, Türk diline çeşitli yollarla giren yabancı kökenli terimlere Türkçe karşılıklar önerilirken, Türk dilinin yapısal özelliklerine uygunluk, önerilen terimin söyleyiş kolaylığına sahip olması, yabancı kökenli terim dilimize girmeden Türkçe karşılığının oluşturulması ve bu önerilerin yaygınlaştırılması, Türkçede terim sorununu tamamen çözme de büyük ölçüde giderecektir.⁸⁷ Fesâhat, Arap edebiyatı ve dilbilgisi alanında merkezi bir kavram olup, güzel ve etkili bir şekilde ifade edilmiş metinleri nitelendirmek için kullanılır. Belâgat ilminde bilimsel bir terim olarak yerleşmeden önce, Araplar tarafından fesâhat kelimesi farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Örneğin, "أَفْصَحَ اللَّيْنُ" ifadesi, sütün köpüğünün giderek berraklaşması ve saf hale gelmesi durumunu belirtmekteydi; bu

⁸⁴ Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-mustalahâtî'l-belâğıyye ve tetavvürühâ* (Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2000), 545; İdrîs en-Nâkurî, *el-Mustalahu'n-nakdî fî Nakdi's-şi'r* (Trablus: el-Münşeatü'l-âmme li'n-neşr, 1984), 381.

⁸⁵ Sedat Şensoy. "Hatîb el-Kazvîni'de Fesâhat ve Belâgat Kavramları," *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 17(2007), 25-47.

⁸⁶ Halil İbrahim Kocabıyık. "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat," *RumeliDe Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31 (2022), 1115-1128.

⁸⁷ Bahadır Güneş, Belâgat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları: Fesahat ve İlgili Terimlere Önerilen Karşılıklar, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [Taed]* 56, (2016), 793-806.

durum, kavramın arınmışlık ve saflık ile olan erken dönem ilişkisini göstermektedir.⁸⁸ Farklı dillerden alınan terimlerin çevirilerinde birlik sağlanamaması ve Türk dilinde karşılıklarının ve belâgatının tam olarak oturmamış olması, çeviri metninin akıcılığını ve anlaşılabilirliğini olumsuz etkileyebilir. Türk dilinde terimlerin doğru seçimi ve kullanımı ise çevirinin akıcılığını ve anlaşılabilirliğini optimize ederek, metnin belâgat düzeyini önemli ölçüde yükseltir.

2.1.2. Meânî İlmi

Belâgatta "meani" (مَعَانِي), sözün anlamı ve mana ile ilgili kavramları inceleyen bir disiplindir. Arap dilinde "anamlar" veya "manalar" demektir.⁸⁹ Belâgatın üç ana dalından biridir ve diğer iki dal olan "beyan" ve "bedi" ile anlamlı ve etkili bir iletişim kurma sanatını oluşturur. Kazvî ile birlikte şekillenen Meânî ilmi, sözün anlamına ve bağlama uygunluğuna odaklanarak iletişimin etkinliğini artıran sekiz temel konuyu inceler: müsnedün ileyhin halleri, isnadın halleri, müsnedin halleri (fiil veya fiilimsi şeklinde), müsnedle ilgili öğelerin (müteallikât) halleri, inşâ, kasr, fasıl ve vasil, icâz-ıtnâb-müsâvât. Bu konular, sözün doğru ve etkili kullanımının anahtar unsurlarını barındırır.⁹⁰ Meânî ilminin bu temel konuları kavramanın önemini vurgulayan bir diğer husus ise, her zaman kısa ve öz konuşmanın belâgat anlamına gelmeyeceğidir. Zira etkili iletişim, muhatabın anlama kapasitesine göre şekillenir: zeki bir dinleyici için ima yeterliyken, daha az kavrayışlı biri için ayrıntılı açıklama gerekebilir. Dolayısıyla, Meânî ilmine vakıf olmak, belâgatın temelini oluşturarak kişiyi daha kavrayışlı ve duruma uygun konuşma becerisine sahip kılar.⁹¹ Meânî ilmi, belâgatın sadece söz süsleme sanatı değil, muhatabın idrakine uygun ve amaca yönelik bir iletişim biçimi olduğunu ortaya koyar; anlatımın bağlama ve dinleyiciye göre şekillenmesi gerektiğini vurgular. Bu sayede, kelimelerin ve cümlelerin sadece doğru kullanımı değil, aynı zamanda etkili

⁸⁸ Halil İbrahim Kocabıyık, "Arap dilinde ifadelerin sanatlı kullanımı: Fesâhat," *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31 (2016), 1115-1128.

⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, *Arap Belâgatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 23-28.

⁹⁰ İsmail Durmuş, "Meânî ilmi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/158.

⁹¹ Osman Ertuğrul, "Belâgatta Meânî İlmi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, (2015), 155-180.

iletişim becerileri ve dil estetiği de anlamın derinlemesine kavranmasıyla sağlanır. “الْحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ” ifadesi, hakkın yüceliğini kesinlikle vurgulayan kasr sanatına örnektir ve anlam ile sözün denkliliğini gösterir. Bu denge, evrensel doğruları kısa ve öz biçimde ifade eden haber cümlelerine paraleldir. Meânî ilminin temel kavramları, Arapça örnekleri ve Türkçe açıklamalarıyla tablo hâlinde sunulmuştur.

Tablo 1. Meânî İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler

Sanat Adı	Tanımı	Örnek (Arapça)	Örnek (Türkçe Anlamı)	Açıklama
Haber (خبر)	Doğru veya yanlış olabilen bir bilgi verme şekli.	92 الْكِتَابُ مُفِيدٌ	“Kitap faydalıdır.”	Gerçek bir durumu ifade eder.
İnşa (إنشاء)	Doğru veya yanlış olmayan, talep, emir, yasak gibi anlamlar içeren ifadeler.	93 إِفْتَحِ الْبَابَ	"Kapıyı aç."	Doğruluk veya yanlışlık taşımaz, istek, emir, yasak gibi anlamları ifade eder.
İcaz (إيجاز)	Az sözle çok anlam ifade etme.	94 الْوَقْتُ كَالسَّيْفِ	"Vakit kılıç gibidir."	Kısa ve özlü ifade biçimiyle derin anlamlar içerir.
İtnab (إطناب)	Bir anlamı farklı ifadelerle detaylı olarak açıklama.	رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ (Nûh Suresi, 71:28).	"Rabbim, beni, anne babamı, evime mümin olarak gireni ve bütün mümin erkek ve kadınları bağışla."	Detaylı bir dua ifadesi.
Musavat (مساواة)	Anlam ve sözün birbirine denk olması.	95 أَلَكَلَامُ كَالدَّوَاءِ، إِنْ قَلَّ نَفَعُهُ، وَإِنْ كَثُرَ قَتَلُهُ	"Söz ilaç gibidir, az olursa fayda verir, çok olursa öldürür."	Dengeyi koruyan bir ifade.
Kasr (قصر)	Bir özelliğin yalnızca tek bir varlığa ait olduğunu belirtmek.	96 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ	"Allah'tan başka ilah yoktur."	Bir özelliğin sadece bir şeye ait olduğunu vurgular.
Fasl ve Vasl (فصل ووصل)	Cümleler arasındaki bağların kullanılıp kullanılmaması.	97 جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرُو جَاءَ زَيْدٌ، / جَاءَ زَيْدٌ، جَاءَ عَمْرُو (fasl) / جَاءَ زَيْدٌ، جَاءَ عَمْرُو (vasl)	"Zeyd ve Amr geldi." (vasl) / "Zeyd geldi, Amr geldi." (fasl)	Bağlantı veya ayrılık ifade eder.

⁹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1968),101.

⁹³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-Ulûm*, s. 101.

⁹⁴ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 18-20.

⁹⁵ Hatîb el-Kazvîni, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, s. 18-20.

⁹⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*, (Beyrut: Dârü'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,1 (1990), 405.

⁹⁷ Abdülkâhir el-Cürânî, *Delâilü'l-Îcâz*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991),112-115.

2.1.3. Beyân İlmi

Beyân, sözlükte ‘açıklık, keşif ve izah’ gibi anlamlarla karşılanmakta olup, belâgat ilminde ise bir düşüncenin farklı ifade biçimleriyle ortaya konulma yollarını ele alan, nazarî ve kuralları belirlenmiş bir disiplin olarak tanımlanmaktadır.⁹⁸ Belâgatın üç ana bölümünden biri olan beyân ilmi, özellikle mecâz, teşbih, istiâre ve kinâye gibi konuları temel almaktadır. Bu alt disiplin, ifadenin açıklığını ve çeşitliliğini sağlamayı amaçlar.⁹⁹ Beyân ilmi, bir kelimenin gerçek anlamda kullanılması olan hakikatle doğrudan ilgilenmez. Ancak, mecazın tam olarak anlaşılabilmesi için hakikatin kavranması zorunludur. Bu nedenle, hakikat de dolaylı olarak beyân ilminin ele aldığı konular arasında yer alır.¹⁰⁰ "هُوَ الْبَحْرُ مِنْ أَيِّ التَّوَاجِي أَتَيْتَهُ"¹⁰¹ beyti, kişinin her yönüyle cömertlik ve ihsanla vasıflandırıldığını deniz metaforu üzerinden ifade ederek, Arap edebiyatında teşbih sanatının çarpıcı bir örneğini sunar. Burada övülen kişinin sınırsız cömertliği ve fazileti, engin bir denize benzetilerek, lütfunun ve iyiliğinin boyutları mecazi bir dille vurgulanmaktadır.¹⁰² Şiir, beyân ilmi açısından teşbih, mecaz, kinaye ve hakikat unsurlarıyla zengin bir ifade derinliği sunar; bu yönüyle Dî'bil el-Huzâî'nin beyiti, sadece bir övgü değil, dönemin değerlerini yansıtan edebî bir metindir. Dönemin Arap edebiyatında yaygın olan teşbih, mecaz, istiâre ve kinâye gibi beyânî sanatlar, Hz. Peygamber'in hitabetinde anlamı derinleştiren ve muhatabın algısını güçlendiren etkili söz sanatları olarak işlev görmüştür.¹⁰³ Hz. Peygamber (s.a.s.) müminlerin dayanışmasını "الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا" hadisiyle, birbirine destek olan tuğlalara benzetmiştir.¹⁰⁴ Bu teşbih, müminlerin ancak kenetlenerek sağlam bir bütün

⁹⁸Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, (Beyrut: Dâr al-Fîkr, 2009), 120.

⁹⁹Enes Erdim, “Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ında Beyân İlminin Yeri,” *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Dergisi* 4, sy. 8 (2011): 83-96.

¹⁰⁰Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Beyan İlmi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, son erişim 3 Mayıs 2025, <http://ebelik.kocaeli.edu.tr/formlar/APAKaynak.pdf>.

¹⁰¹Hüseyin Elmalı, “Dî'bil el-Huzâî (ö. 246/860),” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 3 Mayıs 2025), <http://ebelik.kocaeli.edu.tr/formlar/APAKaynak.pdf>.

¹⁰²Hüseyin Elmalı, “Dî'bil el-Huzâî (ö. 246/860),” *T.D.V.*, (Erişim 3 Mayıs 2025).

¹⁰³Yaşar Seracettin Baytar, “Hadislerde Beyân ve Bedî İlmiyle İlgili Edebî Sanatların Kullanımına Dair Örnekler”, *İslâmî İlimler Dergisi*, 17/1 (2022)121-153.

¹⁰⁴Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Mesâcid”, 54; Müslim, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, “Birr”, 17.

oluşturabileceğini vurgular.¹⁰⁵ Beyân ilminin temel kavramlarıyla ilgili sanatlar ve örnekleri tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2. Beyân İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler

Sanat Adı	Tanımı	Örnek (Arapça)	Örnek (Türkçe Anlamı)	Açıklama
Teşbih (تشبيه)	İki şey arasındaki benzerlik temelinde yapılan açık ve edatlı benzetme. Benzeyen, benzetilen, benzetme yönü ve edatı içerir.	الْعِلْمُ كَالنُّورِ	İlim, nur gibidir.	Açık bir benzetme ile iki unsurun ortak özelliği vurgulanır. ¹⁰⁶
Mecaz (مجاز)	Bir kelimenin gerçek anlamı dışında, aralarında uygun bir ilişki (sebe-sonuç, benzerlik, yer vb.) nedeniyle kullanılmasıdır.	رَأَيْتُ أَسَدًا يُحَدِّثُ عَلَى الْمِنْبَرِ	Minberde konuşan bir aslan gördüm.	Aslan, cesur ve güçlü bir adamı mecazi anlamda belirtir; gerçek anlam amaçlanmaz. ¹⁰⁷
İstiâre (استعارة)	Teşbihin sadeleştirilmiş biçimi; benzetmenin yalnızca benzeyen veya benzetilen unsuru belirtilir, edat kullanılmaz.	غَرَسَ الْعِلْمُ فِي قَلْبِهِ	İlmi kalbine dikti.	“İlim” bir fidan gibi düşünülür; dikmek eylemi ile mecazi bir ifade oluşturulur. ¹⁰⁸
Kinaye (كناية)	Bir anlamı doğrudan değil de dolaylı olarak ifade etmek; mecazla kinaye arasındaki fark, kinayede hem gerçek hem mecaz ihtimalinin bulunmasıdır.	فُلَانٌ نَقِيٌّ الْيَدِ	Falanca eli temizdir.	“Eli temiz” ifadesi hem gerçek hem mecazi anlam taşır; kişinin dürüstlüğüne ima eder. ¹⁰⁹
Temsil (تمثيل)	Soyut bir durumu, somut bir örnek ile betimleme; bazen teşbihin alt dalı olarak kabul edilir.	مَثَلُ الْمُنَافِقِ كَمَثَلِ الشَّاةِ الْعَائِرَةِ بَيْنَ الْعَتَمَيْنِ	Münafık, iki sürü arasında şaşkın gezen koyun gibidir.	Kararsızlığı somut bir sahne ile betimler, temsil sanatının tipik örneğidir. ¹¹⁰
İltifat (التفات)	Konuşmada kişi zamirleri ya da hitap şekilleri arasında ani ve beklenmedik geçiş yapılmasıdır.	يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ	O, içinizdekini bilir; öylece ondan sakının.	Üçüncü şahıstan ikinci şahısa geçiş yapılarak muhatabın dikkatini çekme ve vurgu sağlama amacı taşır. ¹¹¹

¹⁰⁵ Buhârî, *el-Câmiu 'l-müsnedü's-sahih*, “Mesâcid”, 54; Müslim, *Sahihü Müslim*, “Birr”, 17.

¹⁰⁶ el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz*, s. 215-218.

¹⁰⁷ Abdülkâhir el-Cürcânî, *Esrâru'l-Belâga*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991), 28-30.

¹⁰⁸ Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Nihâyetü'l-İcâz fî Dirâyeti'l-İ'câz*, (Kahire: Mektebetü'l-Mütebbi, 1999), 80-82.

¹⁰⁹ Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003), 288-290.

¹¹⁰ Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahih*. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1954.

¹¹¹ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), el- Bakara 2/235.

2.1.4. Bedî İlmi

Belâgat ilmi, zâtî ve arızî olmak üzere sözün iki türlü güzelliğini ele alır; Meânî ve Beyân zâtî, Bedî ‘ise sonradan eklenen estetik öğeleri inceler.¹¹² Bedî ‘sanatları, örnekleriyle birlikte aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Tablo 3. Bedî İlmi Sanatları ile İlgili Örnekler

Sanat Adı	Tanımı	Örnek (Arapça)	Örnek (Türkçe)	Açıklama
Tıbâk (طباق)	Bir cümlede anlamca birbirine zıt iki kelimeyi bir arada kullanma.	هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ	"O, evveldir (ilktir), ahirdir (sondur), zahirdir (açıktır), bätındır (gizlidir)". ¹¹³	Zıt kelimeler bir araya getirilerek ayette ahenk sağlanmıştır.
Telmîh (تلميح)	Herkesçe bilinen bir olaya veya kişiye üstü kapalı şekilde gönderme	وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً	"Hani Rabbin meleklerle demişti ki: Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." ¹¹⁴	İma yoluyla Hz. Adem'in yaratılış bilgisine gönderme yapılır.
Cinâs (جناس)	Yazılış veya ses bakımından aynı, anlam bakımından farklı kelimelerin kullanımı	وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ	"Kıyametin kopacağı gün, suçlular, sadece bir saat kaldıklarına yemin ederler." ¹¹⁵	İki kelime (saat) aynı yazılırken anlamları farklıdır.
Mübâlağa (مبالغة)	Etkiyi artırmak için anlamda aşırılık kullanımı	كَأَنَّهُ يُطِيرُ مِنَ الْقَرَحِ	"Sevinçten neredeyse uçacaktı." ¹¹⁶	Abartı ile anlamın duygusal veya retorik etkisi artırılır.
İltizâm (التزام)	Bir şiirde, şairin kendisini belirli bir harfî veya kafiye için sürekli kullanmaya zorlaması.	(Bu sanat, şiirin bütününde görüldüğü için tek bir cümleyle gösterilemez.)		Anlatımda ritim ve vurgu amacıyla belirli yapılar kasıtlı tekrar edilir. ¹¹⁷
Sec' (سجع)	Nesirde cümle sonlarını kafiye yapma.	إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ	"Şüphesiz iyiler nimet içindedir. Ve şüphesiz kötüler cehennemdedir." ¹¹⁸	Ayet sonlarındaki kelimeler arasında kafiye ve ahenk bulunur.

¹¹² Ömer Aslan-Ali Yılmaz, (ed.) *Arap Dili Belâgatında Bedî 'İlmi ve Sanatları*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaa,1 (2023)185-186.

¹¹³ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), el-Hadîd 57/3.

¹¹⁴ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), el-Bakara Sûresi, 2/30.

¹¹⁵ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), er-Rûm Sûresi, 30/55.

¹¹⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb,2 (1999),120.

¹¹⁷ Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh fî 'Ulûmi 'l-Belâga*, s. 288-290

¹¹⁸ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), el-İnfitâr Sûresi, 82/13-14.

Klasik dönemden günümüze ulaşan önemli belâgat kitapları, bu tasniflerin temel referans kaynağını oluşturur. Bu kıymetli eserler arasında el-Mekki'nin el-Kasâid'i, Abdulkâhir el-Cürcânî'nin Delâilü'l-İcaz'ı ve Sekkâkî'nin Miftâhu'l-Ulûm'u yer almaktadır. Arap dili ve edebiyatının temel kuralları ve yapısı dikkate alınarak yapılan bu tasnifler, edebî sanatların mantıklı ve anlaşılır bir biçimde sınıflandırılmasına olanak tanır.

2.1.5. Türk Dilinde Söz Sanatları

Türk tarihinde iki önemli dönüm noktası vardır. Bunlardan biri Türklerin X. yüzyıldan başlayarak İslâm dinini kabul etmeleri, diğeri de XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batı uygarlığının etkisi altına girmeleridir. Türk edebiyatı, Türk tarihindeki iki önemli dönüm noktası dikkate alınarak, bazı araştırmacılar tarafından "İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı", "İslamî Dönem Türk Edebiyatı" ve "Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı" olmak üzere üç ana döneme ayrılmıştır.¹¹⁹ Bununla birlikte, Batı uygarlığının etkisine girilmesiyle Türk edebiyatında meydana gelen değişimler, İslam dairesine girildikten sonraki kadar derin ve köklü olmamıştır. Belirli bir oranda da olsa, dinin etkisi bu dönem edebiyatında da varlığını sürdürmeye devam etmiştir.¹²⁰

Türk edebiyatının İslamiyet ve Batı etkisiyle yaşadığı dönüşümler, söz sanatlarının kullanımında da belirgin değişimlere yol açmıştır. İslamiyet'le birlikte teşbih, mecaz ve istiare gibi sanatlar derinlik kazanırken, Batı etkisiyle bireysel anlatım, ironi ve psikolojik çözümlemelere dayalı yeni ifade biçimleri gelişmiştir. Ancak dinî temelli söylem, Batı etkisinde dahi edebiyatın ana damarı olmayı büyük ölçüde sürdürmüştür. Bu edebi süreklilik ve zenginleşme bağlamında, söz sanatları hayati bir rol oynamaktadır. İfade edilmek istenen kelimelerin bağlamını zenginleştiren, onu etkili ve estetik kılan, az sözle çok şey ifade eden bu edebî

¹¹⁹ M. Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1999), 45–47.

¹²⁰ Abdülkadir Güner (ed.), *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018) 2365/1362.

sanatlar, duygu ve düşünceleri geliştirerek hayal gücünü zenginleştirir. Böylece, ifadeyi daha anlamlı ve kalıcı hale getirir.

2.1.6. Türk Dilinde Anlam

Türkçedeki sözcüklerin ve cümlelerin taşıdığı manayı çözümleyen bilim dalına anlambilim (semantik) denir. Anlambilim, anlamın farklı yönlerini (çok anlamlılık, eş ve zıt anlamlılık), anlamdaki değişimleri (daralma, genişleme) ve anlamı belirleyen bağlamı ele alan geniş bir alandır.¹²¹ Her ne kadar anlambilim, özellikle 19. yüzyıldan itibaren dilbilim çalışmalarının merkezine otursa da Türkiye’de bu alandaki araştırmaların yetersizliği dikkat çekmektedir. Dilbilimin temel iki unsuru, yani sözdizimi ve anlambilim olduğunu vurgulayan Noam Chomsky’nin görüşleri doğrultusunda, Türk dilbilimi çalışmalarında anlambilime daha fazla önem verilmesi büyük bir gerekliliktir.¹²² Bu anlamsal farklılıklar, Türk ve Arap dillerinin anlamı ifade etme biçimleri ve dil yapıları arasındaki belirgin ayrılıklarda da kendini gösterir. Türk dili, anlamı daha çok ekler aracılığıyla oluştururken, Arap dili kökün kendisinde ve türetilme biçimlerinde gizli olan anlamlara dayanır. Bu yapısal farklılıklar, aynı zamanda iki dilin kültürlerini, düşünce yapılarını ve tarihsel gelişimlerini de yansıtır.

2.1.7. Türk Dilinde Mecaz

Bir sözcüğün gerçek anlamından ayrılarak yeni bir anlama bürünmesi olarak tanımlanan mecaz, bu özelliğiyle bir nevi anlam aktarımı görevi görür. Kelimenin kökeni olan cevz (geçmek) fiili de anlamın bir durumdan başka bir duruma geçişini sembolize eder.¹²³

Türk edebiyatında mecaz, yalnızca bir söz sanatı değil, aynı zamanda anlamın derinleşmesini sağlayan güçlü bir ifade aracıdır. Kelimelerin gerçek anlamlarının

¹²¹ Doğan Aksan, *Türkçe Dilbilgisi* (Ankara: TDK Yayınları, 2006), 45–50.

¹²² Eyup Sertaç Ayaz, *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması* (Kars: Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 5.

¹²³ İsmail Durmuş, “Mecaz,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/217-220.

ötesine geçerek yeni anlam katmanları oluşturan mecazlar, metnin sanatsal gücünü artırırken okuyucuya da farklı anlam ufukları açar. Bu bağlamda “mecaz ilmi” mecazi anlamların hangi yollarla kurulduğunu, metinlerde üstlendikleri işlevleri ve edebî eserlere kattıkları estetik boyutu inceleyen önemli bir disiplindir.¹²⁴ Bir kelimenin veya ifadenin mecazi anlamı, genellikle onun gerçek anlamıyla bazı benzerliklere dayanır, ancak aynı zamanda bu gerçek anlamdan tamamen farklı bir kavrama ya da duruma işaret eder.

Mecaz, dilin dinamik yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve bir kelimenin gerçek anlamının dışında kullanılmasıyla oluşan bir anlam olayıdır. Bu durum, kelimelerin anlamlarının farklı bağlamlara aktarılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu aktarım, bir duyudan başka bir duyuya (duyular arası aktarım), doğadan insana veya belirli bir kavramdan daha geniş bir kavrama (kavramsal genişleme) doğru gerçekleşebilir. Örneğin, 'soğuk' kelimesini bir insanı tanımlamak için kullanmak veya 'sıcak' kelimesiyle 'sevgi'yi ifade etmek bu duruma iyi birer örnektir. Mecazlar, dilin esnekliğini ve anlam zenginliğini gösteren temel bir dil mekanizmasıdır.¹²⁵

Türk edebiyatında mecazın önemli bir yeri vardır ve şiir, hikâye, roman gibi türlerde mecazlar sıkça kullanılır. Bu mecazlar, anlatılmak istenen duyguyu veya düşünceyi daha güçlü bir şekilde ifade etmek, okuyucunun zihninde derin bir iz bırakmak için kullanılır. Örneğin, "dünyanın yükü omuzlarımda" ifadesi, bir kişinin çok büyük sorumluluklar altında ezildiğini anlatmak için kullanılan bir mecazdır. Burada "dünyanın yükü" ifadesi, gerçek bir yükten değil, manevi bir ağırlıktan bahsedildiğini ima eder.

Dil, düşüncelerin ve duyguların ifadesini mümkün kılan, insanlığın gelişiminde kilit rol oynayan mucizevi bir yetenektir. Sunduğu sınırsız kombinasyonlarla ifade imkânlarını sürekli çoğaltan dil, değişen, gelişen ve zenginleşen canlı bir varlık niteliği taşır. Bir milletin tarihi seyriyle kaderi çizilen dil, o milletle birlikte yaşar ve gelişir. Kullanıldıkça derinleşen ve genişleyen bu yapı,

¹²⁴ Özer Şenödeyici, “Türk Dilinde Meczaz-ı Mürsel,” *Tday Bellleten*, 2, (2005) 119-133.

¹²⁵ Faruk Gürbüz, “Meczaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar,” *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10/2, (2008)197-212.

Türk dili özelinde de kendini göstermektedir. Tarihin erken dönemlerinden itibaren teşekkül eden Türk dili, günümüze uzanan serüveninde söz varlığına yeni anlamlar kazandırmış, ifade imkânlarını ve kalıplarını sürekli güncellemiştir. Bu süreçte mecaz-ı mürsel, Türk dilinin ifade yeteneğinin genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır ve oynamaya devam etmektedir. Sözcüklerin cümle içinde kazandıkları yeni anlamlar derinlemesine incelendiğinde, bu anlam olayının Türkçeye özgü kimi yönleri de ortaya konulabilir ve mecaz-ı mürselin oluşumu için gerekli anlam ilişkilerinin sayısı artırılabilir.¹²⁶

Bu nedenle mecaz ilmi, edebiyat öğretiminde ve edebi metin analizlerinde sıkça başvurulmuş temel bir alandır. Mecazın incelenmesi, metinlerin sadece yüzeysel değil, aynı zamanda gizli ve dolaylı anlamlarının da çözümlenmesine olanak tanıyarak okuyucunun/analistin esere daha derinlemesine nüfuz etmesini sağlar.

2.2. İFADE BİÇİMLERİ VE ÜSLUP

2.2.1. Arap Dilinde ve Türk Dilinde Yaygın Olarak Kullanılan İfade Biçimleri

Her iki dil de köklü kültürel ve edebi geçmişlerinin bir ürünü olarak zengin bir yapıya sahiptir. Aşağıdaki ifade biçimleri hem günlük dilde hem de edebi eserlerde sıkça kullanılır ve dilin estetik değerini artırır.

2.2.1.1. Teşbih (Benzetme)

Teşbih (تَشْبِيْه), Arapça kökenli bir kavram olup belâgat ilminde anlatımı daha güçlü, canlı ve derin kılmak amacıyla bir nesnenin, kavramın veya durumun başka bir nesne, kavram ya da durumla benzerlik ilişkisi üzerinden anlatılması sanatını ifade eder. Lügatte التَّمْثِيْل/benzetme ve التَّمْثِيْل/taklit, benzetme, öykünme gibi anlamlara gelen bu terim, bir kavramın kendi gerçek bağlamından çıkarılarak başka bir bağlamda, benzerlik yönü (vech-i şebah) üzerinden kullanılmasını mümkün kılar. Bu etimolojik köken, teşbihin özünde yer alan “benzetme ve taklit etme” işlevini

¹²⁶ Şenödeyici, “Türk Dilinde Mecaz-ı Mürsel,” s. 119-133.

açıkça ortaya koymaktadır.¹²⁷ Bu sanatta müşebbeh (benzetilen) ile müşebbehün bih (kendisine benzetilen) arasında ortak bir yön üzerinden bağ kurulmaktadır. Çoğu zaman zayıf veya soyut bir unsur (müşebbeh), güçlü veya daha bilinen bir unsur (müşebbehün bih) aracılığıyla somutlaştırılır. Örneğin, Arapçada "بَيْتِي كَالصَّخْرَةِ" / Evim kaya gibidir” cümlesinde evin sağlamlığı ve dayanıklılığı (müşebbeh), kayanın bilinen sarsılmazlığına (müşebbehün bih) benzetilerek anlatıma güç kazandırılmıştır.¹²⁸ Bu tür bir teşbih, sadece evin fiziki sağlamlığını değil, aynı zamanda sağladığı güven ve huzur hissini de ifade ederek soyut bir duygunun somut biçimde aktarılmasına imkân tanır.

Türk dilinde de teşbih gerek edebî metinlerde gerekse günlük dilde anlatımı somutlaştırmak ve etkiyi artırmak için kullanılan temel bir ifade biçimidir. Ancak her benzetme sanatsal bir özellik taşımak zorunda değildir. Yalnızca özgün ve etkili benzetmeler, estetik bir değer kazanır.¹²⁹ Örneğin, "Savaşta aslan gibi cesur bir asker gördüm." cümlesi, teşbihin dört unsurunu (müşebbeh: asker, müşebbehün bih: aslan, vech-i şebah: cesaret, edat: gibi) bir arada barındıran “tam teşbih” (teşbîh-i mufassal) yapısına örnektir. Bu kullanım, anlatıma güç ve derinlik katarken teşbihin sadece bir süs değil, aynı zamanda anlamı pekiştiren işlevsel bir araç olduğunu da gösterir.¹³⁰

2.2.1.2. İstiare (Eğretileme)

Bir beyân (söz sanatı) terimi olarak istiare, bir sözcüğün kendi gerçek anlamının dışında, benzerlik ilişkisi kurularak ve arada bir engel (karîne) bulunması şartıyla kullanılmasıdır. Bu kullanım, anlamın dolaylı yoldan aktarılmasını sağlayarak ifadeye zenginlik ve derinlik katar.¹³¹

¹²⁷ Ferit Dinçer, “Teşbih Sanatının Belâgatı ve Kur’ân ile Hadîste Örnekleri,” *İlahiyat Dergisi* 4 (2020), 21-45.

¹²⁸ Abdülkâhir Cürçânî, *Esrâru'l-Belâğa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1954), 123.

¹²⁹ Güner, (ed.), *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*, s.126.

¹³⁰ Ahmet Isparta, “Anlamı Aykırı Bir Kelimeye Bağlama Becerisi Olarak Bilmece ve İstiare”, *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi* ,12 (2015),242.

¹³¹ Yakup Eroğlu, *Arap Belâğatında Kinâye ve İsti'âre-* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi ,2007),7-13.

Arap dilinde bu sanat, özellikle şiirlerde ve dini metinlerde derin anlamlar kazandırmak için sıkça kullanılır. Örneğin, "رَأَيْتُ بَحْرًا يَتَكَلَّمُ" /Konuşan bir deniz gördüm." Cümlede بَحْرًا/deniz kelimesi, gerçek anlamında bir su kütleini değil, engin bilgiye sahip veya çok cömert bir kişiyi temsil etmek için mecazi olarak kullanılmıştır. Cümledeki يَتَكَلَّمُ/konuşmak eylemi, bir قَرِينَة/karîne işlevi görerek "deniz" kelimesinin mecazi anlamına işaret eder. Bu durum, dinleyicinin kelimeyi asıl anlamının dışında, ilim veya cömertlik gibi yüce vasıflara sahip bir kişiliğe atıfta bulunarak yorumlamasını sağlar.¹³²

Teşbihten farklı olarak istiarede benzeyen, benzetme yönü ve benzetme edatı bulunmaz; bunun yerine anlam ödünçlenen (müstear minh), kendisine anlam ödünç verilen (müstear leh), ödünç kelime (müstear), iki anlam arasındaki ilgi (müşabehet alakası) ve gerçek anlamı kasta engel karine (karine-i mânia) olmak üzere beş temel unsurdan oluşur.¹³³ Örneğin, "Konuşan bir deniz gördüm." cümlesindeki "deniz" kelimesi, tıpkı "Savaşta bir Arslan gördüm." ifadesindeki "Arslan" kelimesinin "asker" yerine konulması gibi, "engin bilgiye sahip veya cömert insan" kavramının yerine ikame edilmiştir. Kaya Bilgegil'in de ifade ettiği üzere, istiare özünde bir istibdâl yani bir yerine koyma işlemidir.¹³⁴

Bu bağlamda, istiare, dilin dolaylı ve güçlü bir şekilde anlam aktarma yeteneğini gösteren, metinlere zenginlik katan önemli bir söz sanatıdır. Türk dilinde de istiare, anlamın zenginleştirilmesi için sıkça başvurulan bir ifade biçimidir.

2.2.1.3. *Kinaye (Dolaylı Anlatım)*

Kinaye (الْكِنَايَة), Arapçada "كَنَى" fiilinin mastarı olup sözlükte "bir söz söyleyip o sözle başka bir anlamı kastetmek" demektir. Belâgat ilminde ise kinaye, sözlük anlamına paralel bir şekilde, "bir sözü söyleyip hem hakiki manasına gelebilecek

¹³² Eroğlu, *Arap Belâgatında Kinâye ve İsti'âre*- s.7-13.

¹³³ TDV İslâm Ansiklopedisi. "İstiare." <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiare> (Erişim Tarihi: 06.07.2025).

¹³⁴ Isparta, "Anlamı Aykırı Bir Kelimeye Bağlama Becerisi Olarak Bilmece ve İstiare," s.242; Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*, s. 127.

hem de dolaylı olarak başka bir anlamı ima eden ifade biçimi” olarak tanımlanır.¹³⁵ Bu tanım, kinayenin doğrudan anlatımdan ziyade, örtük ve dolaylı bir üslup oluşturduğunu göstermektedir. Kinaye, özellikle nükteli, zarif ve çok katmanlı bir anlatım meydana getirmek için tercih edilir. Arap belâgatinde sıkça başvurulmuş örneklerden biri şöyledir: "يَدُهُ مَبْسُوطَةٌ" / "Eli açıktır." Bu ifade, zahirde kişinin elinin gerçekten açık olmasını anlatabilse de asıl kastedilen, onun cömert ve eli açık bir mizaca sahip olduğudur. Burada, gerçek anlam korunmakla birlikte mecazî boyut ön plana çıkmaktadır. Kinaye aynı zamanda incitmeden iğneleme, zarif bir alay veya nükteli bir anlatım için de kullanılmaktadır. Bu yönüyle, dilin çok anlamlılık potansiyelini ve inceliklerini ortaya koyar.¹³⁶

Türk dilinde de kinaye, dolaylı bir anlatım tekniği olarak yer almakta ve daha derin, çarpıcı bir ifade imkânı sunmaktadır. Örneğin: “İnce eleyip sık dokur.”¹³⁷ Bu deyim, kişinin titiz ve detaycı olduğunu doğrudan değil, dolaylı bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle atasözleri ve deyimler arasında kinayenin yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir.

2.2.1.4. Cinâs (Ses Benzerliği ile Anlam Oyunu)

Cinâs, bir edebiyat terimi olarak, anlamları farklı olmak koşuluyla yazılışları aynı veya benzer olan kelime ya da kelimelerin nazım veya nesirde kullanılması sanatıdır. Arap dili ve belâgatında lafza dayalı süsleme sanatlarından biri olan cinâsın, etkili söz söyleme sanatında önemli bir yer tuttuğu kabul edilir. Dinleyeni cezbeden ve lafızlar arası uyum sebebiyle kulağa hoş gelen cinâs, edebi anlatımlarda sıkça tercih edilen sanatlardan biridir. Bu sanatsal kullanım, metinlerin ahenk ve anlam derinliğini artırarak edebi ifadeye estetik bir boyut kazandırır.¹³⁸

¹³⁵Ahmet Gezek, “Arap Belâgatinde Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında” *Tasavvur, Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023),433-457.

¹³⁶ Türk Dili ve Edebiyatı. (t.y.). *Kinaye*. <https://turkedebyati.org/kinaye.html> (Erişim Tarihi: 03.05.2025).

¹³⁷Türk Dil Kurumu, “İnce eleyip sık dokumak (deyim),” *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 03.05.2025).

¹³⁸Ayşe Meydanoğlu, “Arap Dili ve Belâgatı’nda Cinâs Sanatı,” *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* ,10(2019),155-167.

Belâgat ilminin "bedî" kısmının "muhassinât-ı lafziyye" (lafızla ilgili güzelleştirme sanatları) arasında yer alan cinâs, temel olarak iki ana kategoriye ayrılır: tâm (tam) cinâs ve tâm olmayan (eksik/nakıs) cinâs. Bu sınıflandırma, cinâsın sözcüklerin yazılış ve okunuş benzerliğinin tam olup olmamasına göre yapılır ve bu sanatın farklı estetik etkilerini ortaya koyar.¹³⁹ Tam cinâsta kelimeler hem yazım hem de okunuş açısından tamamen örtüşürken, nakıs cinâsta kelimeler arasında harf sayısı, hareke (ünlü) veya sükûn (ünsüz) gibi unsurlarda küçük farklar bulunur.

Arapçada tam cinasın güzel bir örneği olan "اللَّيْلُ لَيْلَى / Leyla'nın gecesi" cümlesidir. Bu cümle, kelimelerin yazılış ve okunuş açısından tamamen aynı olmasına rağmen iki farklı anlama gelir: hem "gece benim gecemdir" hem de bir kadın adı olan "Leyla" kelimesiyle "gece Leyla'dır" anlamını taşır. Bu tür kullanımlar, dinleyiciyi veya okuyucuyu etkileyerek metne estetik bir derinlik ve çok anlamlılık katar.

Türk dilinde cinas, ses tekrarı ve benzeşmesine dayalı, anlamca farklı ancak yazılış veya söyleniş bakımından benzer kelimelerin bir arada kullanılmasıyla oluşan bir söz sanatıdır. Bu edebi sanata özellikle halk edebiyatında yoğun bir şekilde rastlanır. Halk şiirinin en özgün biçimlerinden biri olan ve aynı zamanda "kesik mâni" olarak da bilinen cinaslı maniler, bu sanatın en çarpıcı örnekleridir. Cinâs, dilin lafız düzeyindeki esnekliğini ve zengin ifade olanaklarını ortaya koyarak şairin kelime dağarcığına hâkimiyetini gösterir. Türk şiir geleneğinde cinas, sadece bir ses oyunu olmanın ötesinde hem estetik bir derinlik katar hem de dilin kelime oyunları ile çok anlamlı hale gelmesini sağlayan önemli bir araç işlevi görür.¹⁴⁰

Türk dilinde cinas, özellikle manilerde ve atasözlerinde sıkça görülür. Örneğin;

"Ey kimsesizler el veriniz kimsesizlere,

¹³⁹Ahmet Akdağ, "Belâgat Kitaplarında Cinâs-ı Nakıs Çeşitlerinin İsimlendirilmesi Konusundaki Tutarsızlıklar", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 31(2023), 1-20.

¹⁴⁰Fatih Başpınar, "16. yy. Klasik Türk Şiirinden İlginç Bir Şair Garâmî ve Dîvân'ında Cinâs Sanatının Kullanılışı", *Rumeli Dil Araştırmaları Dergisi*, 2 (2015)40-58.

Onlardır ancak el verecek kimse sizlere”¹⁴¹

Bu dizelerde yer alan "kimsesizlere" ve "kimse sizlere" ifadeleri, ses ve yazılış bakımından benzerlik gösterse de farklı anlamlar taşıyarak cinas sanatını ortaya koyar. İlk dizedeki "kimsesizlere" ifadesi, kimsesiz insanları ifade ederken, ikinci dizedeki "kimse sizlere" birleşimi tamamen farklı bir anlam kazanır. Böylece cinas sanatı, metne hem anlam derinliği hem de ifade zenginliği kazandırır.

2.2.2. Her İki Dildeki Yazılı ve Sözlü Üslup Farklılıkları

İfade biçimlerinin anlamı şekillendirme gücü, dilin yapısal ve anlamsal katmanlarının çeviri sürecindeki belirleyici rolünü ortaya koyar. Dil üzerine yapılan tüm çalışmalar, insan iletişimin temelini oluşturan bu sistemin özgün yapısını koruyarak geliştirilmesini ve iletişimin kuvvetlendirilmesini hedefler. Dilin işleyişini anlamak, onun kurallarını, unsurlarını ve ayırt edici özelliklerini belirlemekle mümkündür. İnsanlar arasında duygu ve düşüncelerin ifade aracı olarak kullanılan dil, farklı diller arasındaki aktarım sayesinde farklı toplumların da birbiriyle iletişim kurmasını mümkün kılar. Bu aktarımın kalitesi, bireylerin ve toplumların birbirini daha eksiksiz ve doğru anlamasında belirleyici bir rol oynar.¹⁴²

Bu bağlamda, Arapçanın Türkçeye gramer açısından doğru aktarılması son derece önemlidir; çünkü bu, yalnızca kültürel alışverişin sağlıklı yürütülmesini değil, aynı zamanda dini kaynakların özgün ve hatasız anlaşılmasını da sağlar.¹⁴³ Doğru gramer aktarımı, her iki dilin kendine özgü yapılarını koruyarak anlam kaybını engeller ve böylece hem kültürel mirasın hem de dini metinlerin doğru yorumlanmasını sağlar.

Arapça ve Türkçenin sözlü ve yazılı anlatım biçimleri, yalnızca dil yapılarına değil, aynı zamanda bu dillerin tarihsel gelişim süreçlerine ve edebi geleneklerine

¹⁴¹ Türk Dili ve Edebiyatı, *Cinas*. (t.y.). <https://www.turkedebyati.org/cinas/> (Erişim Tarihi: 03.05.2025).

¹⁴² Sibel Dokuyucu, *İşlevleri Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, “Yüksek Lisans Tezi/Master’s Thesis,” 2012) 2.

¹⁴³ Işık, “Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar” s.146.

dayalı olarak farklılık göstermektedir. Arapçada özellikle klasik dönemle birlikte, ifade gücünü artırmaya yönelik söylem biçimleri sistematik hale gelmiş; Kur'an-ı Kerim'in dilsel etkisi ve şiir geleneğinin güçlü biçimde kurumsallaşmasıyla yazılı üslup belli başlı estetik kurallar etrafında şekillenmiştir. Türkçede ise yazılı anlatım, tarihsel olarak daha çok sadeleştirme, anlam açıklığı ve söz ekonomisi üzerine kuruludur. Bu bağlamda, Arap dilindeki belâgat eksenli yapı, ifadeye derinlik ve çok anlamlılık katarken; Türk dilinde aynı işlevler, daha yalın ve doğrudan anlatım tercihleriyle sağlanmıştır. Söz konusu farklar, yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel kodların da çeviri sürecine yansıyan bir yansımasıdır.

Arapça ve Türkçenin doğru gramatik aktarımının kültürel ve dini metinlerin anlaşılmasındaki önemi göz önüne alındığında, Arap dilinin yapısını ve Fasih Arapça ile yerel lehçeler arasındaki ilişkiyi kavramak kritik bir hale gelir. Fasih Arapça (الْعَرَبِيَّةُ الْقِيَّاسِيَّةُ الْحَدِيثَةُ) veya Modern Standart Arapça (الْعَرَبِيَّةُ الْقِيَّاسِيَّةُ الْحَدِيثَةُ), resmi, edebi, dini ve akademik metinlerde kullanılan, ancak günlük konuşma dili olmayan bir sistemdir; tarihsel süreçte de halk tarafından konuşulmamıştır. Buna karşın, Arap toplumları kendi özgün lehçelere (Ammice) sahipken, Kur'an da dahil olmak üzere tüm klasik Arapça metinler Fasih Arapça ile kaleme alınmıştır. Fasih Arapça'nın Arap ülkelerinde resmi dil olarak kabul edilmesi ve üniversitelerde öğretilmesi sayesinde, farklı lehçeler konuşan eğitimli Araplar bile bu ortak dili kullanarak kolaylıkla iletişim kurabilmektedirler.¹⁴⁴ Bu durum, Fasih Arapça'nın Arap dünyasında hem edebi hem de bilimsel alanda birleştirici bir rol oynadığını açıkça ortaya koymaktadır.

Türk dilinde yazılı üslup, özellikle Osmanlı dönemi boyunca Arap ve Fars dillerinin güçlü etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde Farsça ve Arapça kelimeler, tamlamalar ve dilbilgisel yapılar Türkçeye yoğun bir şekilde girerek edebi ve resmi yazışmalarda ağır bir dil yapısı oluşturmuştur. Ancak Tanzimat dönemiyle birlikte, Türk dilinde önemli bir değişim süreci başlamıştır. Bu dönemde aydınlar, dilin halka daha yakın, anlaşılır ve sade bir yapıya kavuşması gerektiği bilinciyle hareket etmiştir. Türk dilinin sadeleşmesi, dilbilgisel kurallarının belirlenmesi ve kapsamlı

¹⁴⁴ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Fasih Arapça" <https://tr.wikipedia.org>, (Erişim 03.05.2025)

bir gramerinin yazılmasına yönelik ilk bilinçli girişimler de bu dönemde başlamıştır.¹⁴⁵ Tanzimat’la başlayan bu sadeleşme hareketi, ilerleyen dönemlerde de devam ederek günümüz Türkçesinin oluşumunda temel bir rol oynamıştır.

Analiz;

Arapça ile Türkçenin yazılı anlatım biçimleri, özellikle klasik edebi metinlerde belirgin bir üslup ayrışmasına sahiptir. Arap edebi geleneği, karmaşık cümle yapıları, anlam yoğunluğu yüksek ifadeler ve çok katmanlı söz sanatlarıyla öne çıkar. Klasik metinlerde sıkça rastlanan teşbih, istiare, mübalağa gibi belâgat unsurları, yalnızca estetik değil, aynı zamanda düşünsel derinlik oluşturma amacı taşır. Bu yaklaşım özellikle Kur’an-ı Kerim’in dilinde ve Arap şiirinde belirginleşir; metnin yüzey anlamının ötesine geçen, okuyucuyu yorum yapmaya teşvik eden bir söylem tarzı benimsenir. Her bir sözcüğün bağlam içinde sembolik veya çok anlamlı biçimde konumlanması, yazılı ifadenin estetik bir zemin üzerinde inşa edildiğini gösterir. Buna karşılık Türk yazılı geleneğinde anlamın doğrudanlığı ve anlatımın daha sade kalıplar üzerinden kurulması, söz sanatlarının kullanımını daha ölçülü ve işlevsel bir düzeyde tutar. Bu farklı üslup anlayışları, çeviri süreçlerinde yalnızca dilsel değil, aynı zamanda kültürel çözümlemeleri de gerekli kılmaktadır.

Örneğin Kur’an-ı Kerim’de geçen *وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ* / Andolsun fecre ve on geceye”¹⁴⁶ ifadesi, yüzeyde basit bir zaman dilimine işaret ediyor gibi görünse de “feci” (şafak) kavramı, İslamî literatürde bir uyanışı, yeni bir başlangıcı ve aynı zamanda ilahî rahmetin tecellisini simgeler. Bu tür ayetlerde kullanılan kelimeler hem mecazî hem de metafizik anlam katmanlarına sahiptir. Türkçeye yapılan çevirilerde bu derinlik korunmaya çalışılsa da Arapçadaki söz sanatlarının yoğunluğu bire bir karşılık bulmakta güçlük çekebilir.

¹⁴⁵ Raşit Koç. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Aydınlarının Türk Dilinin Eğitime ve Yapısına Bakışları,” *TAED*, 33(2007), 11-24.

¹⁴⁶ *Diyanet İşleri Başkanlığı Meali*, çev. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: DİB Yayınları, 2022), el-Fecr Sûresi, 89/1-2

Buna karşılık, Türk dilinde yazılı üslup, Arap ve Fars dillerinin etkisiyle şekillenen Osmanlı dönemi sonrası önemli bir değişim geçirmiştir. Tanzimat dönemiyle birlikte dil sadeleşmiş ve halk diline daha yakın, kısa cümlelerle karakterize edilen bir üslup benimsenmiştir. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemleri boyunca, Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü Osmanlı Türkçesi terk edilerek, halkın anlayabileceği bir dilin kullanımı yaygınlaşmıştır. Modern dönemde Türk dili, yazılı metinlerde günlük dil kullanımına daha fazla yakınlık göstererek, edebi eserlerde bile daha anlaşılır ve yalın bir üslubu tercih etmiştir. Örneğin, Cumhuriyet dönemi yazarlarından Reşat Nuri Güntekin, edebi eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı benimsemiştir. Onun oyun metinlerinde halk ağızları, deyimleri ve saf Türkçe yoğun olarak görülür; "Hançer", "Taş Parçası" ve "Hüllecî" gibi oyunlarında dilin tamamen konuşma dili olup halk Türkçesine yaklaştığı, oldukça açık ve temiz bir yapı sergilediği gözlemlenir. Bununla birlikte, "Yaprak Dökümü", "Balıkesir Muhasebecisi", "Eski Şarkı" ve "Tanrıdaki Ziyafeti" gibi eserlerinde, konuşma diliyle birlikte yoğun bir anlatımın ve daha edebi, oturaklı bir dilin ön planda olduğu, dildeki sadeliğin ve güzel söyleyişin belirginleştiği görülmektedir.¹⁴⁷ Bu durum, Türk dilinin yazılı üslubunun zaman içinde sadeleşerek halka yaklaştığını ve farklı eserlerde üslup çeşitliliği gösterdiğini ortaya koyar.

2.3. DİLİN ANLAM YARATMA YETENEĞİ

2.3.1. Arap Dili ve Türk Dilinin Anlam Yaratma Sürecindeki Özellikleri

Dil, anlam yaratma sürecinde sembolik bir sistem olarak işlev görür. Her kelime, ses ya da işaret, belirli bir nesne, olay veya kavramı temsil eder. Ancak dilin anlam yaratma kapasitesi, bu temsilin ötesine geçer. Dil, soyut kavramların, duyguların, düşüncelerin ve karmaşık fikirlerin ifade edilmesini sağlar. Bu işlev, insanlar arasındaki iletişimi derinleştirir ve düşünce dünyalarını genişletir. Örneğin, bir çiçek için kullanılan "gül" kelimesi, yalnızca bir bitkiyi değil, aynı zamanda sevgi, güzellik, masumiyet gibi soyut anlamları da çağrıştıracaktır. Bu durum, dilin sadece

¹⁴⁷ Bilal Demir. *Tiyatro Yazarı Olarak Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). 2017.

bir nesneyi tanımlamakla kalmayıp, o nesneye derin anlamlar yükleyebilme kapasitesini gösterir.

Kendine özgü kuralları ve çok yönlü yapısıyla sürekli yeni anlamlar üretme yeteneğine sahip bir sistemdir. Bu üretme süreci, bir toplumun tarihi, kültürü, diğer milletlerle etkileşimleri ve yaşanmışlıkları gibi faktörlerle beslenir; öyle ki, aynı kelimeye farklı bağlamlarda yeni manalar yüklenebilir. Ancak bu durum, bazen çok anlamlı ve belirsiz sözcüklerin ortaya çıkmasına ve iletişimin aksamasına yol açabilir. Örneğin, "gadasını aldığım" ifadesinin yöresel olarak "birinin başına gelebilecek olumsuzlukları, dertleri, belaları kendi üzerine almak, onun yerine katlanmak" sevgi, şefkat, merhamet ve koruma ifade eden anlamına gelmesi, dil-anlam-mantık ilişkisinin ne denli karmaşık ve kültürel bağlama bağımlı olduğunu gösterir. Bu nedenle, dilin farklı kullanım özelliklerinin ve kelimelerin mana zenginliğinin göz ardı edilmesi, çok anlamlılık ve belirsizlik gibi iletişim engellerini beraberinde getirir.¹⁴⁸ Sonuç olarak, etkili iletişim, dilin bu anlam yaratma yeteneğini ve kültürel çeşitlilikten kaynaklanan çok anlamlı yapısını dikkatle ele almayı gerektirir.

Dilin anlam yaratma yeteneği, toplumsal bağlamda özellikle belirgindir. Toplumlar, dil aracılığıyla kendi kültürel değerlerini, normlarını ve ideolojilerini inşa eder ve bu anlamları kuşaklar boyunca aktarır. Dil, bu anlamda, toplumsal kimliğin inşasında ve korunmasında merkezi bir rol oynar. Örneğin, bir toplumda "özgürlük" kelimesi, tarihsel deneyimler, siyasal yapılar ve kültürel değerler doğrultusunda farklı anlamlar kazanabilir. Aynı kelime, bir toplum için bireysel haklar anlamına gelirken, başka bir toplumda toplumsal dayanışma ya da kolektif özgürlük anlamına gelebilir.

Arap dili ve Türk dili, anlam yaratma sürecinde birbirinden farklı olmakla birlikte, her ikisi de kültürel, tarihi ve dilbilimsel kökenleriyle zengin özelliklere sahiptir.

¹⁴⁸ Selçuk Kahraman, *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 14-29.

Arap dilinin morfolojik zenginliği, anlam derinliğini ve dilsel nüansları ifade etme noktasında üstün bir potansiyel sunar. Kelime köklerine eklenen çeşitli morfemler, dilin belâgat gücünü doğrudan etkiler. Bu morfolojik yapı, aynı kökten türeyen farklı kelimelerle zengin bir anlam yelpazesi oluşturarak ifadenin incelikli ve çok katmanlı olmasını sağlar. Bu sayede, düşünsel içeriğin farklı boyutları, dilsel bir hassasiyetle aktarılabilir.¹⁴⁹ Bu durum, Arap dilinin sadece sözcük dağarcığıyla değil, aynı zamanda içsel yapısıyla da güçlü bir anlam üretme kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir.

Arap dilinin sahip olduğu ek zenginliği, sadece mana derinliğini ve dilsel vurguları ifade etmeyi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda dilin anlam yaratma sürecini de doğrudan etkiler. Örneğin, "ك ت ب" kök harfleri "yazmak" anlamını taşıırken, bu kökten türeyen "kitap" (كتاب), "kâtip" (كاتب) ve "mektup" (مكتوب) gibi kelimeler, dilin morfolojik yapısının geniş bir anlam yelpazesi sunma yeteneğini açıkça gösterir.

Arap dilinin özellikle mecazi anlatımlar konusunda oldukça zengin olması dikkat çekicidir. Kur'an gibi dini metinlerin ve klasik Arap edebiyatının etkisiyle, kelimeler çok katmanlı anlamlar taşıyabilir; bu katmanlılık, dilin anlam yaratma sürecine derinlik kazandırır. Örneğin, "نور /nur" kelimesi hem fiziksel ışığı hem de manevi aydınlanmayı simgeleyerek, dilin anlam yaratma sürecinde somut ve soyut kavramları iç içe geçirme becerisini ortaya koyar.

Arap dilinde Belâgat sanatı, anlam yaratma sürecinin ana merkezindedir. Teşbih, istiare ve kinaye gibi söz sanatları sıkça kullanılarak anlam zenginleştirilir. Bu sanatlar, dilin anlam yaratma kapasitesini genişletir ve ifadeye estetik bir boyut katar. Bir Arap şiirinde "aslan" kelimesinin cesaretin mecazi bir ifadesi olarak kullanılması, dilin semboller aracılığıyla derin anlamlar yaratabilme yeteneğinin tipik bir örneğidir. Bu durum, Arap dilinin sadece gramer ve morfolojik yapısıyla

¹⁴⁹ Mohamadou Aboubacar Maïga- Hatice Turan, "Arapça'dan Türkçe'ye Çevirinin Zorlukları ve Çözüm Önerileri" *İlsam Akademi Dergisi* 4/1 (2024),6-8.

değil, aynı zamanda edebi sanatlar aracılığıyla da karmaşık ve çok boyutlu anlamlar inşa ettiğini göstermektedir.

Türk dilinin eklemeli (aglutinatif) yapısı, anlam yaratma sürecinde merkezi bir rol oynar; zira tek bir fiil kökünden çok sayıda türetilmiş sözcük elde edilebilir. "Sür-", "gör-" ve "tut-" gibi fiil köklerinden türeyen geniş kelime aileleri bu durumu somutlaştırır. Özellikle "tut-" kökünden türeyen "tutum, tutku, tutsak" gibi kelimeler, Türkçede ekler vasıtasıyla nasıl geniş bir kavram alanının oluşturulabildiğini gösterir. Bu kelime ailesini meydana getiren sözcükler arasındaki anlam ilişkisi, eklemeli dil yapısının karakteristik özelliği olan saydam morfolojik yapı sayesinde korunur. Bu da bir sözlüğe ihtiyaç duyulmadan anlamın ekten köke doğru takip ve tahmin edilebilir olmasını sağlar,¹⁵⁰ böylece Türkçenin türetme yoluyla anlam zenginliği yaratma kapasitesi ve dilin içsel tutarlılığı pekişir

Türk dilinde mecazi anlatım ve anlam yaratma, özellikle halk edebiyatı ve atasözleri gibi kültürel ürünlerde güçlüdür. Türk dilinde kullanılan deyimler ve atasözleri, dilin anlam yaratma sürecinde önemli bir yer tutar.

Atasözleri ve deyimler, dilin semantik ve yapısal zenginliğini artıran, mecazî ve kalıplaşmış dil birimleridir. Bu söz kalıpları, taşıdıkları derin anlam katmanları aracılığıyla dilin ifade yeteneğini güçlendirir ve dinamizmini korumasına katkıda bulunur. Toplumun ve bireyin düşünce dünyasına rehberlik eden bu söz kalıpları, ortaya çıktıkları milletin hem kültürel birikimini ve mazisini yansıtır hem de gelecek nesillere yol gösterir. Binlerce yıldır damıtılarak oluşan bu ifadeler, kültürel mirasın geçmişten geleceğe aktarılmasında kıymetli bir görev üstlenir. Belki bir ömürde kazanılamayacak bilgi, birikim ve tecrübe, atasözleri aracılığıyla birkaç kelimeyle özetlenebilir. Bu bağlamda atasözleri, geçmiş anlamak ve geleceği yorumlamak adına mazi ve ati arasında sağlam bir köprü kurma işlevi görmektedir.¹⁵¹

¹⁵⁰ Bilginer Onan, "Eklemeli Dil Yapısının Türkçe Öğretiminde Oluşturduğu Bilişsel (Kognitif) Zeminler" *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/11, (2009), 237-264.

¹⁵¹ Atila Kartal, "Atasözlerinin Tasniflendirilmesi Üzerine Tematik Bir Yaklaşım: Antalya Örneği" *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 18/72(2021), 1031-1052.

Türk dilinde sıkça kullanılan söz sanatları da anlam yaratma sürecinde önemli bir rol oynar. Teşbih, mecaz, kinaye gibi sanatlar anlam derinliği yaratmak için kullanılır. Ancak, Türk dilinde anlam yaratma süreci daha çok günlük dilin ve atasözleri/deyimlerin etkisiyle oluşur ve biçimlenir. "Zaman su gibi akıp geçiyor." ifadesinde zamanın suya benzetilmesi, dilin soyut bir kavramı somutlaştırarak anlam yaratma kapasitesini gösterir.

Arap ve Türk dillerinin anlam yaratma süreçlerindeki özel özellikleri, her iki dilin de kültürel ve tarihi bağlamlarıyla şekillenir. Dil, kültürel anlamları inşa eder ve taşır. Kültür, dil aracılığıyla aktarılır ve korunur. Her dil, kendi kültürel bağlamında belirli kavramlara, ritüellere ve sosyal normlara özel anlamlar yükler. Arap dili kök sisteminin esnekliği, Belâgat sanatları ve dini bağlamlarıyla zengin bir anlam yaratma kapasitesine sahip olduğu gibi Türk dili ise eklemeli yapısı, günlük dilin sadeliği ve halk edebiyatından gelen mecazi anlamlarla anlam yaratır. Her iki dil de kendi bağlamlarında derin ve zengin anlamlar yaratabilme kapasitesine sahiptir ve bu özellikler, bu dillerin kullanımında ve gelişiminde merkezi bir rol oynar.

2.3.2. İki Dildeki Semantik ve Pragmatik Farklılıklar

Arap dili ve Türk dili semantik (anlamsal) ve pragmatik (edimsel) farklılıklar, bu iki dilin farklı dil ailelerine ait olmasından, kültürel arka planlarından ve tarihsel gelişim süreçlerinden kaynaklanır. Bu farklılıklar, her iki dilin anlam yapıları ve dilsel kullanım biçimlerinde önemli farklar oluşturur.

Arapça, iştikâk (türetme) prensibine dayanan ve çeşitli sîğa (kalıp) yapılarıyla örülmüş zengin bir morfolojiye sahiptir. Klasik dönem dilbilimcileri, kelimelerin oluşturulmasında standart kalıplar belirlemiştir; bu kalıplardaki anlam değişimleri esas olarak sesli (vokal) ve sessiz (konsonant) harflerin düzenlenmesiyle sağlanır. Özellikle bazı durumlarda anlamın sadece vokaller tarafından belirlenmesi, dilin

fonemik derinliğini ve metodolojisinin kendine özgü karakterini ortaya koymaktadır.¹⁵²

Bükümlü dillerde yeni kelimeler oluşturma süreci, genellikle kök içindeki seslerin sistematik değişimine dayanır. Bu değişiklikler çoğunlukla ünlülerin farklılaşmasıyla gerçekleşse de bazı durumlarda kökün temel ünsüz dizisi sabit kalır ve sadece araya eklenen sesler veya ünlüler aracılığıyla anlam çeşitliliği yaratılır.¹⁵³ Örneğin, Arapçadaki د-ر-س / d-r-s- kökü, farklı vezin kalıplarına girerek “ders” (öğrenme), “dürüs” (derslik) ve “tedris” (öğretim) gibi anlamlar kazanabilir. Bu mekanizma, sınırlı sayıda kök üzerinden çok sayıda kelime üretmeyi mümkün kılarak dilin esnekliğini ve anlam zenginliğini artırır.

Türk dilinde ise kelimelerin anlamı, ekler aracılığıyla genişler ya da daralır. Ekler, kelimenin başına, ortasına ya da sonuna eklenerek anlam oluşturur.

Eklemeli (aglutinatif) diller, kelime köklerine yapım ve çekim ekleri getirilerek sözcüklerin türetildiği ve çekimlendiği dillerdir. Bu dillerde, sözcüklerin anlamları ve gramatik işlevleri, köklere eklenen bu belirgin ve genellikle tek işlevli ekler aracılığıyla gerçekleştirilir.¹⁵⁴ Bu yapı, dilin anlam üretme kapasitesini ve morfolojik zenginliğini gösterir.

Örneğin, "yaz" kökünden türeyen "yazıcı", "yazmak", "yazdırmak" gibi kelimeler, fiilden anlam genişlemesiyle oluşur. Dilin yapı özelliklerinin yanı sıra, toplumsal ve kültürel değerler de anlatım biçimlerini şekillendirebilir.

Arapça konuşulan toplumlarda, özellikle resmi ve dini söylemlerde, doğrudan ifadeden ziyade dolaylı anlatım tercih edilir. Bu tercih, nezaket ve saygının önemli bir göstergesi olarak kabul edilir ve muhatabın statüsüne ve bağlama uygun bir hitap biçimi olarak benimsenir. Örneğin, bir talepte bulunurken doğrudan istemek yerine

¹⁵² Ramazan Kılıç, “Dil Felsefesi Açısından Vokallerin Semantik Mahiyeti: Arap Dili Örneği,” *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2024), 401-431.

¹⁵³ Abdulkadir Gürer, (ed.), *Türk Dili Kitabı*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2015), 36.

¹⁵⁴ Gürer, (ed.), *Türk Dili Kitabı*, s. 36.

dolaylı ifadeler kullanılabilir. هَلْ يُمَكِّنُكَ أَنْ تُعْطِيَنِي بَعْضَ الْمَاءِ؟ /Bana biraz su verebilir misin? Ya da muhataplarından bir şey talep ederken veya onlara hitap ederken, iletişimin bağlamına ve muhatabın statüsüne göre çeşitli nezaket ifadeleri kullanır. Hitaplarda مَرْحَبًا حَضْرَةَ الرَّئِيسِ /Merhaba sayın başkan veya يَا أَخِي /Ey kardeşim, gibi kalıplar yayginken; isteklerin reddedilme ihtimalini azaltmak ve muhatabın itibarını korumak amacıyla بَعْدَ إِذْنِكَ / İzinle veya مِنْ فَضْلِكَ / Lütfen gibi hafifletici söylem kalıplarına başvurulur. Doğrudan isteklerde يَجِبُ عَلَيْكَ /Yapmalısın veya اُرْجُوكَ / Rica ederim gibi ifadelerin yanı sıra, اسْأَلْ / Sor! gibi emir kipleri de kullanılır. Ayrıca, إِذَا / Mümkünse veya تَكَرَّمْتَ /Lütfedersen gibi yardımcı fiil ve şart kalıpları soru yapısıyla birleştirilerek istekler daha dolaylı ve nazik bir biçimde ifade edilir. Bu çok yönlü nezaket stratejileri, Arapça iletişimdeki sosyal hiyerarşi ve karşılıklı saygıya verilen önemi yansıtmaktadır.¹⁵⁵

Türk dili konuşan toplumlarda ise nezaket kuralları önemli olsa da çoğu zaman daha doğrudan söylemler kullanılır. Özellikle modern Türk dilinde isteklerin ve taleplerin daha doğrudan ifade edilmesi mümkündür. Ancak geleneksel Türk toplumunda da dolaylılık ve nezaket önemli bir yer tutar.

Türkçe konuşanlar da muhataplarından bir şey talep ederken veya onlara hitap ederken, bağlama ve sosyal konuma göre çeşitli nezaket ifadeleri kullanır. Hitaplarda "hocam," "müdürüm," "kardeşim," ya da samimi ortamlarda "kanka" gibi ifadeler yayginken; isteklerin gerçekleşme ihtimalini artırmak ve muhatabın "yüzünü" (itibarını) korumak amacıyla "bir zahmet," "affedersiniz," "lütfen," "izininizle," "rica ederim," ve "kusura bakmayın" gibi hafifletici söylem kalıplarına başvurulur. Ayrıca, isteklerde bulunurken veya muhatabın konumunun daha düşük olduğu durumlarda "istiyorum," "sor," "yap," "ver" gibi fiillerin emir kipinde kullanıldığı da gözlemlenir. Bu stratejiler, Arap diline benzer şekilde, Türkçede de iletişimin sosyal boyutuna verilen önemi ve nezaket kurallarını yansıtmaktadır.¹⁵⁶

¹⁵⁵Kâmil Karasu, *Türkçe ve Arapça Nezaket İfadeleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2014),60-65.

¹⁵⁶ Karasu, *Türkçe ve Arapça Nezaket İfadeleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, s.60-65.

Arap dilinde anlam, sözcüğün sabit yapısından ziyade, bağlam içindeki işleviyle şekillenir; bu da dili yoruma açık ve söylem odaklı bir yapı hâline getirir. Örneğin, "السلام" (selam) kelimesinin dini bir bağlamda "barış" veya "huzur," günlük selamlaşmada ise "merhaba" anlamına gelmesi, bağlamın anlam belirlemedeki kritik rolünü açıkça gösterir. Ayrıca, Arapçada ses tonu ve vurgu da anlamı değiştirebilen önemli unsurlardır; "أنت كتبت؟" / Sen mi yazdın?" sorusu ile "أنت كتبت! / Sen yazdın!" onaylaması arasındaki fark, yalnızca tonlama ve vurgu ile belirlenir. Aynı cümlelerin vurgu ve ses tonuyla bir soru ya da kesin bir ifadeye dönüşebilmesi, Arap ve Türk dillerindeki semantik ve pragmatik farklılıkları ortaya koyar. Arap dilinde dolaylılık, incelik ve derin anlamlar ön plandayken, Türk dilinde daha açık ve doğrudan ifadeler yaygındır. Bu durumlar, dil kullanıcılarının kültürel ve sosyal bağlamlara nasıl tepki verdiklerini de etkileyerek, her iki dilin iletişim stratejilerindeki temel farklılıkları gözler önüne serer. Bu nedenle, Arapça-Türkçe çeviri süreçlerinde semantik bütünlüğün sağlanması ve pragmatik nüansların doğru aktarılması, çevirmenin iki dilin yapısal özelliklerinin ötesinde kültürel ve iletişimsel unsurları da dikkate almasını gerektirir.

2.4. ÇEVİRİ TEORİLERİNE GİRİŞ

Çeviri, bir dilde yazılmış ya da söylenmiş olan bir metnin, başka bir dilde aynı anlamı ve etkiyi koruyarak aktarılması sürecidir. Çeviri, sadece kelimelerin değil, aynı zamanda kültürel unsurların, toplumsal normların ve dilsel yapının da diğer dile doğru bir şekilde taşınmasını içerir. Çeviri sürecinde hem dilsel hem de kültürel denklik sağlamak önemlidir.

Başarılı çeviri, kelime bilgisinin ötesinde; kaynak ve erek dillerin kültürel, dilbilgisel ve pragmatik yapılarına hâkim olmayı gerektirir. Bu yetkinlik, anlamsal ve kültürel bağlamı doğru bir şekilde aktarmayı sağlar.¹⁵⁷ Bu bağlamda, çeviri

¹⁵⁷ Sueda Özbent, "Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri," *Diyalog*, 2(2013),55-66.

eyleminin türsel farklılıklarını ortaya koymak, gerekli yetkinlik alanlarının niteliğini daha iyi kavramak açısından önem taşımaktadır.

Çeviri, yazılı ve sözlü olmak üzere iki temel türe ayrılır; her bir tür, özgün stratejiler ve kuramsal yaklaşımlar gerektirdiğinden, bu ayrım çeviri kuramlarına geçişte kavramsal bir temel sağlar.

2.4.1. Genel Çeviri Teorileri

Genel çeviri teorileri, çevirinin nasıl yapılması gerektiğine dair farklı yaklaşımlar sunar. Eşdeğerlik kuramı, kaynak metnin anlamını hedef dilde doğru bir şekilde korumaya odaklanırken, Skopos kuramı ise çevirinin amacını ön plana çıkararak metnin işlevine göre yeniden şekillendirilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, belâgat sanatlarının çeviri sürecine entegre edilmesi, Skopos Kuramı'nın sadece işlevsel amaca odaklanmaktan kaynaklanan sınırlılıklarını gidererek çevirinin üslupsal ve ikna edici gücünü artırma yeteneği kazandırır.

Çeviri sürecinde, kaynak kültürden erek kültüre yapılan metin transferi esnasında metin türleri ve amaçları farklılık gösterebilir. Bu durum, erek kitle alıcısının sosyokültürel birikimi, metin bilinci ve iletişimsel beklentileriyle doğrudan ilişkilidir ve özellikle Skopos Kuramı gibi çeviri yaklaşımlarının temelini oluşturur. Dolayısıyla, çevirmen, sadece dilsel kurallara bağlı kalmayıp, aynı zamanda kültürel ve pragmatik hedefleri de gözeterek metni erek okuyucuya en uygun biçimde dönüştürme sorumluluğunu taşır. Bu bağlamda, metnin anlamsal içeriğini korurken, belâgat sanatlarının sunduğu üslup ve ikna edici gücün erek dile aktarılması, çevirinin sanatsal ve işlevsel değerini artırmaktadır.¹⁵⁸

Çeviride metin türlerinin ve amaçların farklılaşmasının yanı sıra, kültürel çeviri kavramı da önemli bir yer tutar. Kültürel çeviri, yalnızca dilsel ifadelerin değil; deyimlerin, atasözlerinin, kültürel referansların ve belirli kavramların hedef dile bağlamsal olarak doğru şekilde aktarılmasını içerir. Bu tür bir aktarım, çevirmenin

¹⁵⁸ Aykut Haldan, “Skopos Kuramı, Çeviriedinci ve Çeviribilim öğrencilerinin Teknoloji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme,” *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/2 (2018), 101-112.

sadece dilsel yeterliliğini değil, aynı zamanda kültürel bilgi ve duyarlılığını da gerektirir. Nitekim bir kavramın hedef dilde doğrudan karşılığının bulunmaması, o kavramın anlaşılamayacağı anlamına gelmez. Bireyler, kültürel deneyim ve arka plan bilgisi yoluyla farklı kavramları anlamlandırma kapasitesine sahiptir. Bu noktada çevirmen, kültürlerarası boşlukları doğru stratejilerle köprüleyerek hem anlamın hem de bağlamın hedef kitleye uygun şekilde aktarılmasını sağlamalıdır.¹⁵⁹

Bu bölüm, konunun teorik altyapısını oluşturan kuram ve teorileri inceleyecektir.

2.4.1.1. Eşdeğerlik (Equivalence) Kuramı

Eugene A. Nida, çeviride anlamın korunmasını temel bir ilke olarak kabul eder ve bu kavramı biçimsel ve dinamik eşdeğerlik olmak üzere iki ana kategoriye ayırır. Nida'nın teorisine göre, biçimsel eşdeğerlik, kaynak metnin mesajını hem yapısal hem de içeriksel olarak hedef dile en yakın biçimde aktarmayı amaçlar.¹⁶⁰ Bu yaklaşım, çevirideki sadakat ve aktarımın niteliği üzerine önemli bir tartışma zemini sunar. Dolayısıyla, biçimsel eşdeğerlik yaklaşımı, özellikle belâgat sanatlarının aktarımında, yalnızca anlamı değil, aynı zamanda metnin üslupsal ve estetik yapısını da erek dile yansıtmayı zorunlu kılar.

Çeviride anlamın korunması esasına dayanan eşdeğerlik kavramı, farklı teorik yaklaşımlarla ele alınır. Biçimsel eşdeğerlik, kaynak metnin içeriğini ve dilbilimsel yapısını doğrudan erek dile aktarmayı amaçlar; bu yaklaşımda çevirmenden genellikle sözcüğü sözcüğüne bir aktarım beklenir. Karşın, devingen (dinamik) eşdeğerlik kavramı, iletinin içeriğinden ziyade kaynak okur ile kaynak metin arasında kurulan etkinin benzerinin, erek okur ile erek metin arasında yaratılmasını hedefler. Bu amaca ulaşmak için çevirmenin erek dilde doğal bir anlatım yakalaması ve erek kültürün dilsel ve kültürel beklentilerine uygun bir metin

¹⁵⁹ Özbent, "Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri," s.55-66.

¹⁶⁰ Arzu Özyön, "Çeviride Eşdeğerlik Kavramının Yeniden Tanımlanması ve Eşdeğerlik Kavramı ile İlgili Sorunlar," *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 2/1 (2014),29-30.

üretmesi gerekmektedir. Böylece, çeviri metni, kaynak metnin okuyucu üzerindeki benzer etkiyi erek okur üzerinde de sağlamalıdır.¹⁶¹

Dinamik eşdeğerlik, çeviride metnin hedef dilde doğal ve anlamlı olmasına öncelik vererek, okuyucunun kaynak metni anlama şekliyle hedef metni anlama şekli arasında benzer bir etki yaratmayı amaçlar. Bu yaklaşım, özellikle belâgat sanatlarının çevirisinde hayati bir rol oynar. Zira, belagatin retorik ve ikna edici gücünü aktarabilmek, sadece kelimelerin anlamını değil, aynı zamanda orijinal metnin hedef okuyucu üzerinde bıraktığı duygusal ve sanatsal etkiyi de korumayı gerektirir. Bu nedenle, çevirmen metnin biçimsel yapısına bağlı kalmak yerine, anlamın ve etkinin dinamik bir şekilde yeniden üretilmesine odaklanır. Bu durum, biçimsel eşdeğerlik kuramının sınırlılıklarını da ortaya koymaktadır, çünkü biçimsel eşdeğerlik, metnin üslupsal ve estetik yapısını koruma çabasında bazen doğal ve akıcı bir çeviriden uzaklaşabilir. Dinamik eşdeğerlik ise, bu eksikliği giderek, çevirinin hem işlevsel hem de sanatsal hedeflerine ulaşmasını sağlar.

Eugene A. Nida, farklı diller arasında birebir örtüşen eşdeğerlerin bulunmadığını savunur. Bu perspektiften hareketle, çeviri metni kaynak metnin mutlak bir kopyası değil, onun yakın veya benzer bir temsilini oluşturur. Bu durum, çeviri sürecinde çevirmenin metne kendi yorumunu katmasının kaçınılmaz olduğunu gösterir. Zira çevirmen, dilsel ve kültürel boşlukları doldurmak ve erek okuyucu üzerinde benzer bir etki yaratmak amacıyla belirli yorumlama seçimleri yapmak durumundadır.¹⁶²

Dinamik eşdeğerlik, çeviri sürecini yalnızca sözcüklerin basit bir dönüşümünün ötesine taşır. Bu yaklaşım, metnin kültürel, sosyal ve duygusal bağlamını da kapsayarak, hedef dildeki okuyucunun kaynak metne verdiği tepkinin benzerini yaratmayı esas alır. Böylece, çeviri sadece anlamı değil, aynı zamanda

¹⁶¹ Harika Karavin, “Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek,” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6/12 (2016), 125-144.

¹⁶² Karavin, “Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek,” s.125-144.

okuyucu üzerindeki etkiyi de koruyarak, metnin adeta "özünün" yeniden biçimlenmesini hedefler.

Çeviri sürecinde dinamik eşdeğerlik, kaynak metnin biçiminden ziyade, erek okuyucu üzerindeki etkinin korunmasını amaçlar. Bu durum, kelime kelime (biçimsel) çevirinin yetersiz kaldığı durumlarda önem kazanır. Örneğin, Arapça'da "كَالْسَّحَابِ الْمَارِ" ifadesi, literal olarak "geçen bulut gibi" anlamına gelirken, dinamik eşdeğerlik prensibiyle "gelip geçici bir şey gibi" veya daha yerel bir deyişle "sanki hiç olmamış gibi" şeklinde aktarılaraq anlamsal ve kültürel bağlamı hedef kitleye taşır. Benzer şekilde, "كَالْسَّمَكِ فِي الْمَاءِ" ifadesinin "su içindeki balık gibi" literal çevirisi yerine, dinamik eşdeğerlikle "balık suda neyse, o da orada öyle" biçiminde çevrilmesi, deyimini ifade ettiği "doğal uyum" ve "rahatlık" hissini erek dile yansıtır. Bu örnekler, dinamik eşdeğerliğin, çeviride yalnızca anlamsal değil, aynı zamanda pragmatik ve kültürel eşdeğerliği sağlama arayışını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

2.4.1.2. Skopos Kuramı

Çeviri teorileri arasında önemli bir yer tutan Skopos Kuramı, Reiss ve Vermeer tarafından geliştirilmiştir. Bu kuram, çeviri süreçlerinde kaynak metnin temel ölçüt olarak görülmesine son vererek, çeviri metnin odak noktası olmasını savunur. Bu bağlamda, kaynak kültürden erek kültüre yapılan aktarım sırasında metin türleri değişebileceği gibi, kaynak kültür ile erek kültürün amaçları da farklılık gösterebilir. Bu amaç farklılığı, doğrudan erek kitle alıcısının hazır bulunuşluk düzeyleri, sosyokültürel arka planı, genel kültürel birikimi, metin bilinci ve iletişimsel beklentileriyle yakından ilişkilidir.¹⁶³ Skopos Kuramı, çevirmenin erek metnin işlevini ve amacını önceliklendirmesi gerektiğini vurgulayarak, çeviri stratejilerinin bu amaca göre belirlenmesi gerektiğini ortaya koyar.

¹⁶³ Haldan, "Skopos Kuramı, Çeviri edinci ve Çeviribilim öğrencilerinin Teknoloji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme," s.101-112.

Örneğin, bilimsel bir makale ile reklam metni aynı şekilde çevrilmez, çünkü amaçları farklıdır.

Skopos Kuramı, çeviri teorisinde önemli bir paradigmaya işaret ederek, kaynak metne atfedilen "birincil öneme sahip olma" statüsünü ortadan kaldırmıştır. Bu kuram, aynı zamanda kaynak ve erek metin arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına yol açarak, "eşdeğerlik" kavramına farklı bir bakış açısı getirmiştir. Skopos Kuramı'na göre, eşdeğerliğin ölçütü artık dilbilimsel yaklaşımlarda olduğu gibi kaynak metin ile erek metin arasında kurulan biçimsel bir ilişki değil, çeviri metnin erek dizgedeki (hedef sistemdeki) amacıdır. Vermeer bu durumu, çeviri metnin belirlenen amaca uygun olmasını "uygunluk" kavramıyla açıklamaktadır.¹⁶⁴ Bu yaklaşım, çeviride işlevselliği ve erek kitlenin beklentilerini merkeze alarak çeviri stratejilerinin belirlenmesinde yeni bir yol açmıştır. Örneğin; Arapçada "رُودَةُ / الصَّخْرَاءُ، رُودَةُ تَنْفُخُ فِي قَلْبِ الصَّخْرَاءِ" "Çöl gülü, çölün kalbinde açan bir çiçektir." anlamına gelir. Bu sembolik ifade, Arap kültüründe aşk ve zorluklara direnişin güçlü bir simgesidir.

Skopos Kuramı'na göre çeviri, sadece kelimelerin anlamını aktarmakla kalmaz; asıl hedef, kaynak metnin kültürel ve duygusal etkisini erek dilde yeniden yaratmaktır. Bu nedenle, yukarıdaki ifadenin kuru bir çevirisi yerine, "Kurak topraklarda aşkın ateşiyle yanan çöl gülü gibi, kalbim de senin için tutuşuyor" gibi bir çeviri, hedef okuyucuda benzer bir etki uyandırarak metnin asıl amacına hizmet eder. Bu yaklaşım, çevirinin yalnızca dilsel bir transfer değil, aynı zamanda kültürel ve duygusal bir aktarım olduğunu vurgular.¹⁶⁵

Bu bakış açısı, çeviri stratejilerinin belirlenmesinde erek metnin işlevselliğini ön planda tutar. Skopos Kuramı, çeviriyi sadece dilbilgisel aktarım değil, kültürel, sosyal ve psikolojik unsurların da göz önünde bulundurulduğu bütüncül bir süreç olarak ele alır. Bu yaklaşım, çevirinin hedef kitlenin ihtiyaçları ve metnin amacına

¹⁶⁴ Harika Karavin, "Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek," s.125-144.

¹⁶⁵ Ali Rıza Topal, *Çeviri Kuramlarında İşlevsel Yaklaşımlar*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi 2010),31-40.

uygun olarak işlevsel ve anlamlı olmasını sağlar ve çevirmeni kültürel arabulucu olarak konumlandırır.

2.4.1.3. İşlevsel Yaklaşımlar

Katharina Reiß ve Hans J. Vermeer tarafından geliştirilen bu teori, çeviri stratejisinin metnin erek dildeki işlevine göre belirlenmesini önerir. Bu yaklaşım, Vermeer'in Skopos Kuramı'nın üzerine inşa edilmekle birlikte, Reiß'in işlevselliği metinlerarası bağdaşıklıkla yola çıkarak hem kaynak hem de erek metinde ele almasıyla Skopos'tan farklı bir boyut kazanır. İşlevselliği belirleyen temel unsurlar normlar ve uzlaşımlardır. Bu uzlaşımlar, metnin yapısı, türü ve düzenlenmesiyle ilgili kararların alındığı oluşturucu ve düzenleyici ilkeler olarak ikiye ayrılır. Oluşturucu ilkeler, metnin temel kurgusunu ve türünü belirlerken, düzenleyici ilkeler metnin bu çerçevedeki düzenlenişini yönlendirir.¹⁶⁶ Bu ayrım, çevirinin sadece dilsel bir aktarım değil, aynı zamanda kültürel ve işlevsel bir edim olduğunu vurgular. Metnin kaynak dildeki işlevinin hedef dilde de korunması temel bir ilkedir. Örneğin, eğitici bir metin, çeviri sonrasında da aynı işlevi sürdürmelidir. Bu durum, çevirinin yalnızca dilsel değil, metnin amacına uygun olarak yapılmasının önemini vurgular.

Çeviri bilimindeki yeni paradigma kuramcıları, önceki yaklaşımların işlevsellik açısından yetersiz kaldığını ve çağdaş çeviri gereksinimlerini karşılamadığını savunmaktadır. Bu eleştiriler ışığında, işlevsel çeviri kuramları, alan uzmanları tarafından yeni bir paradigma olarak benimsenmiştir. Bu paradigma değişikliği, çeviri sürecinde yalnızca dilsel eşdeğerliğin değil, aynı zamanda erek metnin hedef kültürdeki amacı ve işlevinin de öncelik kazanmasını sağlamıştır.¹⁶⁷

İşlevsel çeviri kuramları, bir metnin çevirisinin yalnızca dilsel denkliklerle sınırlı kalmaması gerektiğini savunur; asıl hedef, kaynak dildeki işlev ve amacın erek dilde de korunmasıdır. Bu yaklaşım, metnin kültürel ve iletişimsel işlevinin, yani

¹⁶⁶ Topal, *Çeviri Kuramlarında İşlevsel Yaklaşımlar*, s. 31-40.

¹⁶⁷ Topal, *Çeviri Kuramlarında İşlevsel Yaklaşımlar*, s.31-40.

metnin okuyucu üzerinde yaratması beklenen etkinin, anahtar bir unsur olarak ele alınmasını gerektirir.

Özellikle belâgat sanatlarıyla zenginleştirilmiş metinlerin çevirisinde bu ilkeler daha da kritik hale gelir. Arapçada belâgatın temel öğelerinden biri olan vurgu ve anlamsal derinlik, salt bir kelime aktarımıyla yitirilebilir. Örneğin, Arapçada yalın ve çarpıcı bir ifade olan "الماء حياة" cümlesinin "Su hayattır" şeklindeki doğrudan çevirisi, suyun varlığına dair basit bir olguyu belirtir. Ancak, işlevsel bir çeviri yaklaşımı bu cümlenin taşıdığı derin anlamı ve vurguyu yakalamayı hedefler. Bu doğrultuda, "Su, yaşamın kaynağıdır" şeklindeki bir çeviri, Arapça ifadenin barındırdığı yadsınamaz gerçeklik ve temel öneme dair vurguyu erek dile daha güçlü bir şekilde taşır. Bu yaklaşım, çevirinin hedef dildeki amacına ulaşmasında biçimsel denkliklerin ötesine geçerek metnin anlamsal ve duygusal gücünü korumanın hayati önemini ortaya koyar.

İşlevsel teorilerde bağlamın çeviri sürecindeki belirleyici rolü vurgulanmaktadır. Bir metnin çevirisi, kullanım alanına bağlı olarak; örneğin bilimsel makale, şiir veya reklam gibi farklı bağlamlarda değişiklik gösterir ve her durumda metnin işlevi ile dolayısıyla çevirisi farklılaşır. Bu bağlamda, çevirmen hedef kitlenin bilgi seviyesi ve beklentilerini göz önünde bulundurmalıdır. Örneğin, bilimsel bir metinde "Su, canlıların yaşaması için gerekli olan inorganik bir bileşiktir" şeklinde teknik bir ifade uygun olurken, çocuk kitabında "Su, çiçekleri büyüten sihirli bir içecektir" gibi daha yaratıcı ve anlaşılır bir anlatım tercih edilir. Bu örnekler, işlevsel teorinin uygulama alanlarını gösterirken, gerçek çeviri süreçlerinin çok daha karmaşık ve çeşitli stratejiler gerektirdiğini ortaya koyar. Dolayısıyla, çeviri teorileri, bir metnin bağlamına ve amacına uygun olarak, belagat sanatlarının işlevsel aktarımını sağlayan akademik bir çerçeve sunar.

2.4.1.4. Kültürel Çeviri

Her dil, kendi kültürel bağlamında anlam üretir ve bir metnin çevirisi yapılırken, bu kültürel öğelerin hedef dile ve kültüre uyarlanması gerekir.

Newmark'a göre, başarılı bir çevirinin temel şartı, kaynak metin ve kültürün kapsamlı bir şekilde analiz edilmesidir.¹⁶⁸ Bu bağlamda, çeviride karşılaşılan kültüre özgü sorunlar, çoğunlukla kaynak kültür veya dilin yeterince kavranmamasından kaynaklanır. Kültürün çeviride merkezi bir konuma gelmesiyle birlikte, kaynak ve erek diller arasındaki kültürel farklılıklardan doğan çeviri güçlükleri sıklıkla tecrübe edilir. Bu durum, kültür ve dil arasındaki ayrılmaz bağı ve dilin kültürel yansımaları içerdiğini ortaya koyar. Belirli bir kültüre ait unsurların farklı bir dilde aktarılması, kültürler ve diller arasındaki farklılıklar nedeniyle çeşitli zorluklara yol açabilir. İki kültür arasında aynı veya benzer ifade biçimlerini, etkiyi ve bağlamı tam olarak yakalamak ve birebir eşdeğerlik kurmak çeviri sürecinde çoğu zaman mümkün değildir.¹⁶⁹

Arap dilinde sıkça kullanılan الضَيْفُ ضَيْفُ اللَّهِ /Misafir, Allah'ın misafiridir. İfadesi, misafirperverliğin dini bir sorumluluk olarak görüldüğünü ortaya koyar. Bu ifade Arap toplumlarında misafire gösterilen ikramın yalnızca toplumsal bir nezaket değil, aynı zamanda ilahi bir vecibe olarak algılandığını yansıtır. Türkçeye doğrudan çevrildiğinde anlam açısından anlaşılır olmakla birlikte, bu kültürel ve dini çağrışımı tam olarak karşılamaz. Ancak Türk kültüründe yaygın olan "Tanrı misafiri" ifadesi, benzer bir anlayışı içerir; misafirin gelişinin insanın iradesinden bağımsız olduğu ve ona gösterilen hürmetin kutsal bir boyutu bulunduğu düşünülür.

Bu örnek, kültürel çeviri sürecinde yalnızca kelime düzeyinde eşdeğerlik aramanın yetersiz kaldığını; asıl önemli olanın, ifadenin ait olduğu kültürel bağlamı ve değerler sistemini hedef dile uygun bir şekilde yansıtmaya çalışmak olduğunu göstermektedir. Nidaa Al-Haj ve Eugene Nida'nın kuramlarında da vurgulandığı üzere, dinî ve toplumsal kavramların aktarımında işlevsel eşdeğerlik (functional equivalence) ön planda tutulmalıdır. Dolayısıyla, "el-ḍayfu ḍayfu Allāh" ifadesinin

¹⁶⁸ Peter Newmark, *A Textbook of Translation* (London: Prentice Hall International, 1988).

¹⁶⁹ Seda Taş, "Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri" *Humanitas*, 5/10 (2017), 1-

Türkçeye "Tanrı misafiri" şeklinde aktarılması hem kültürel hem de işlevsel eşdeğerliği büyük ölçüde sağlamaktadır.¹⁷⁰

Nida ve Al-Haj'ın işlevsel eşdeğerlik yaklaşımı, kültürel ve dini kavramların hedef dilde anlam ve işlev bütünlüğünü koruyarak aktarılmasının gerekliliğini güçlü biçimde ortaya koymaktadır. Aşağıda ki tablo, Arapça'dan Türkçeye çeviride sıkça kullanılan temel stratejileri, açıklama ve örneklerle birlikte özetlemektedir.

Tablo 4. Arapçadan Türkçeye Anlam Odaklı Çeviri Stratejileri

Strateji	Açıklama	Ne Zaman Kullanılır?	Örnek (Arapçadan Türkçeye)
Uyarılama ¹⁷¹	Kaynak (Arapça) metindeki kültürel bir ögenin, hedef (Türkçe) dildeki eşdeğer bir ögeyle değiştirilmesi. Hedef okuyucunun anlaması kolaylaşır.	Hedef kültürde kaynak kültüre ait kavramın karşılığı yoksa veya kültürel anlamı kayboluyorsa (deyimler, atasözleri).	Arapça: رَجَعَ بِحُفْيِ حُنَيْنٍ Kelime anlamı: "Huneyn'in terlikleriyle döndü" (bir şey elde edemedi geri döndü) Türkçe (uyarlama): Eli boş döndü.
Ödünçleme ¹⁷²	Kaynak dildeki kelimenin (teknik/özel terimler) hedef dile doğrudan alınması. Bazen olduğu gibi (ödünçleme), bazen kelime kelime çevrilerek (ödünç çeviri / calque).	Terim yeni ise, hedef dilde karşılığı yoksa veya orijinal terimin yabancılaşma etkisi korunmak isteniyorsa (dini, bilimsel terimler).	Arapça: جِهَادٌ Türkçe: "Cihat" (Doğrudan ödünçleme) Arapça: "تلفزيون" Türkçe: "Televizyon" (Ödünçleme)
Açıklama ¹⁷³	Kaynak (Arapça) metinde ima edilen, dolaylı veya kültürel/dini bağlama dayalı bilgilerin hedef (Türkçe) metinde daha açık hale getirilmesi.	Hedef okuyucunun kaynak dildeki bilgiyi veya bağlamı anlaması için ek bilgiye ihtiyaç duyuluyorsa (özellikle Kur'an çevirileri).	Arapça: "الله أكبر" (Allah en büyüktür.) Türkçe: "Allah en büyüktür (Yücedir)." (Parantez içi açıklama)

¹⁷⁰ Nevzat Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020) ,85-88.

¹⁷¹ Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, çev. J. C. Sager ve M.-J. Hamel (John Benjamins Publishing Company, 1995), 45.

¹⁷² Vinay, Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, (çev.) Sager, Hamel, s. 45

¹⁷³ Shoshana Blum-Kulka, "Shifts of Cohesion and Coherence in Translation," *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*, ed. J. House & S. Blum-Kulka (Gunter Narr Verlag, 1986),17-22.

Kısaltma/Yoğunlaştırma ¹⁷⁴	Kaynak (Arapça) metindeki uzun veya tekrarlayan ifadelerin, anlam kaybı olmadan daha kısa ve öz bir şekilde ifade edilmesi.	Hedef metnin akıcılığını artırmak, tekrarlardan kaçınmak veya yer kısıtlaması olduğunda.	Arapça: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu.) Türkçe: "Peygamber Efendimiz buyurdu ki..." (Daha kısa ve öz ifade)
Genişletme ¹⁷⁵	Kaynak (Arapça) metindeki bilgilerin, hedef (Türkçe) okuyucunun daha iyi anlaması için ek detaylar veya açıklamalarla zenginleştirilmesi.	Kaynak metindeki bir kavramın hedef dilde tam karşılığı yoksa veya daha fazla bağlama ihtiyacı duyuluyorsa (dini, tarihi metinler).	Arapça: صَلَاة (Namaz) Türkçe: "Namaz (İslam'ın beş şartından biri olan ibadet)" (Ek açıklama)
Eşdeğerlik ¹⁷⁶	Kaynak (Arapça) metindeki bir deyim/atasözünün hedef (Türkçe) dilde aynı işlevi gören, ancak doğrudan çevirisi olmayan bir ifadeyle karşılanması.	Deyimsel ifadelerin anlamını ve etkisini korumak için. İki dilin kültürel ve deyimsel farklılıklarından dolayı önemlidir.	Arapça: الْجَهْلُ أَغْدَى الْأَعْدَاءِ (Cahillik düşmanların en düşmanıdır.) Türkçe: "Cahillik en büyük düşmandır." (Anlamsal eşdeğerlik)
Modülasyon ¹⁷⁷	Kaynak (Arapça) metindeki mesajın perspektifini veya odak noktasını değiştirmeden, hedef (Türkçe) dilde farklı bir ifade biçimiyle aktarılması.	Doğal ve akıcı bir hedef metin oluşturmak için veya doğrudan çeviri yapay geliyorsa (pozitiften negatife, aktiften pasife değişim).	Arapça: لَا أَسْتَطِيعُ الْحُضُورَ (Kelime anlamı: "Gelemem." (Olumsuz, doğrudan) Türkçe (modülasyon): "Müsait değilim."
Aktarım ¹⁷⁸	Kaynak (Arapça) metindeki bir kelime grubunun dilbilgisel kategorisinin (isimden fiile vb.) hedef (Türkçe) dilde değiştirilmesi. Anlam değişmez.	Hedef dilin dilbilgisel yapılarına daha uygun bir çeviri sağlamak için.	Arapça: بَعْدَ دُخُولِهِ (Girişinden sonra- İsim) Türkçe: "Girdikten sonra" (Fiil)

¹⁷⁴ Vinay, Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, (çev.) Sager, Hamel, s. 45.

¹⁷⁵ Vinay, Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, (çev.) Sager, Hamel, s. 48.

¹⁷⁶ Roman Jakobson, "On Linguistic Aspects of Translation", *On Translation*, ed. R. A. Brower (Harvard University Press, 1959), 235.

¹⁷⁷ Vinay, Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, (çev.) Sager, Hamel, s. 51.

¹⁷⁸ Vinay, Darbelnet, *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*, (çev.) Sager, Hamel, s. 45.

2.4.2. Çeviri Teorilerinin Belâgatı Nasıl Ele Aldığına Dair Literatür İncelemesi

Edebi ve kültürel metinlerde, anlamın ötesine geçerek okuyucuda derin bir etki bırakmak, dilin sanatsal yönünün ustalıkla kullanılmasını gerektirir. Bu bağlamda, belâgat; metafor, kinaye, abartı gibi söz sanatlarıyla metnin etkileyiciliğini güçlendiren temel unsurlardan biridir. Ancak bu tür figürlerin özgün anlam ve estetik değerlerini koruyarak hedef dile aktarılması, çeviri sürecinde önemli zorluklar doğurmaktadır. Dolayısıyla çeviri, yalnızca dilsel aktarım değil, aynı zamanda kültürel ve sanatsal boyutlarıyla ele alınması gereken çok katmanlı bir iletişim etkinliğidir. Çeviri faaliyetlerinin kökeni, Batı'da genellikle Antik Yunan ve Roma medeniyetlerine dayandırılrsa da bu etkinlik çok daha eski dönemlere uzanmaktadır; Doğu ve Batı uygarlıkları tarih boyunca sürekli etkileşim içinde olmuştur. Yazılı tarihte çeviriye dair ilk kayıtlar MÖ 3000'li yıllara dayanmakta olup, bu süreçte çeviri farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır.¹⁷⁹ Antik Yunan'dan günümüze dek çeviride sadakat ve özgürlük arasındaki tartışmalar temel dinamikleri şekillendirmiş, Romalılar döneminde ise Yunancadan Latinceye idari, dini ve edebi metinlerin çevrildiği görülmüştür. MÖ 240 yılında Andronicus'un Homeros'un *Odyseeia*'sını çevirmesi bu dönemin önemli bir örneğidir. Çeviri kuramı açısından, çeviri üzerine kişisel görüş ve deneyimlerini kaleme alan ilk isimler olarak Cicero (MÖ 106-43) ve Hieronymus (Aziz Jerome) öne çıkmaktadır.¹⁸⁰

Cicero ve Horace gibi antik dönem düşünürleri, çevirinin salt sözcük düzeyinde bir aktarımın ötesinde, metnin özünü ve ruhunu koruma yükümlülüğü taşıdığına dikkat çekmişlerdir. Bu bağlamda, söz sanatı (belâgat) unsurlarının çeviri sürecinde korunması, özgün metnin inceliklerinin erek dile başarıyla yansıtılmasında merkezi bir rol oynar. Cicero'ya göre, çevirmen adeta bir 'hatip' gibi hareket ederek, kaynak metnin ana fikri, düşünsel zenginliği, kurgusu ve yaratıcılığında ödün vermeden, erek dilin ifade olanakları ve yerleşik gelenekleri doğrultusunda yeniden

¹⁷⁹İskender Güneş, *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans tezi, 2010),12-26

¹⁸⁰ Güneş, *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*, s.12-26

biçimlendirilmiş, içerik ile üslubun birleştiği özgün bir yapıt ortaya koymayı hedefler. Bu süreçte çevirmenin vazifesi, sadece kaynak metnin dilsel kalıplarından uzaklaşmak değil, kendi ana dilinin inceliklerine ve üslup değerlerine olan hâkimiyeti sayesinde, kaynak metnin üstün niteliklerini erek dilde yeniden var etmektir.¹⁸¹

Söz sanatları, metnin hem anlamını derinleştirir hem de estetik değerini yükseltir. Ancak metafor, kinaye ve mecaz gibi retorik öğelerin başka bir dile aktarımı, çevirmen için önemli güçlükler yaratır. Özellikle kültürel bağlamdan koparılan metaforlar, hedef dilde anlam ve işlev kaybına neden olabilir. Bu nedenle, Eugene Nida'nın biçimsel ve dinamik eşdeğerlik yaklaşımı, çevirmenin yalnızca sözcüklerin karşılığını vermekle kalmayıp, metnin iletişimsel amacını ve kültürel etkisini de göz önünde bulundurmasını önerir. Biçimsel eşdeğerlik, kaynak metnin yapısal özelliklerine bağlı kalırken; dinamik eşdeğerlik, hedef dilde benzer bir algı ve tepki oluşturmaya hedefler.

Belâgatın çeviri sürecinde tamamen korunup korunamayacağı, çeviri teorileri arasında uzun süredir devam eden bir tartışma konusudur. Jacques Derrida'nın dekonstrüksiyon teorisi, bir dildeki belâgat unsurlarının başka bir dile tam anlamıyla aktarılamayacağını öne sürer. Bu yaklaşıma göre, çeviri hiçbir zaman kaynak metnin birebir kopyası olamaz; her çeviri bir tür yeniden yazımdır. Dolayısıyla, belâgat unsurları çeviri sürecinde kaçınılmaz olarak yeniden inşa edilir ve bu nedenle tam bir sadakatten bahsetmek mümkün değildir.¹⁸²

Yapısöküm kuramı, metinlerin anlamsız olduğunu ileri sürmekten ziyade, onların çoğulcu ve sıklıkla çelişik anlamlarla yüklü olduğunu ortaya koyar. Benzer şekilde, kavramların mutlak sınırlara sahip olduğunu reddetmez; ancak bu sınırların,

¹⁸¹ Güneş, *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*, s.,61-74.

¹⁸² Jacques Derrida, "Des Tours de Babel," *Difference in Translation*, ed. ve çev. J. F. Graham (Cornell University Press, 1985),172.

yargının farklı bağlamlara taşınması durumunda çeşitli şekillerde ayrılabilceğini iddia eder.¹⁸³

Modern çeviri teorileri, belâgatı daha geniş bir bağlamda ele alır. Özellikle post-yapısalcı ve post-kolonyal teoriler, çeviriyi bir tür güç ilişkisi olarak görür ve belâgatın çeviride nasıl yeniden inşa edildiğini inceler. Sömürge sonrası dönem düşüncesi, Batı merkezli yaklaşımın temel direklerinden olan Aydınlanma dönemiyle birlikte tüm dünyaya yayılan evrensellik ve sömürgeciliğin, kimlik siyasetleri ve yerel kaygılar bağlamında sorgulandığı önemli bir inceleme alanıdır.¹⁸⁴ Bu çerçevede, söz sanatının dilsel sınırları aşan yapısı, çevirmenin hem kaynak metnin etkisini koruma hem de erek kültüre uygun bir dil oluşturma zorunluluğunu ortaya koyar.

Bu literatür incelemesi, çeviri teorilerinin belâgatı ele alış biçimlerine dair genel bir perspektif sunmuştur. Belâgat çevirinin dilsel boyutlarının ötesine geçerek kültürel ve estetik unsurları da içerir. Bu nedenle, çevirmenlerin yalnızca kelime anlamlarını değil, aynı zamanda kaynak metnin retorik ve estetik etkisini de dikkate almaları gerekmektedir.

Çeviri teorilerinin bu zorlu süreçte farklı yaklaşımlar geliştirdiği, belâgatın çeviride nasıl ele alınacağına dair önemli tartışmaların merkezinde yer aldığı görülmektedir.

2.5. ÇEVİRİ SÜRECİNDE BELÂGATIN ROLÜ

2.5.1. Çeviride Karşılaşılan Temel Sorunlar ve Belâgatın Önemi: Yorumlayıcı Bir Bakış

Çeviri, farklı dilsel sistemler ve kültürel bağlamlar arasında anlamı aktarmayı amaçlayan çok katmanlı bir süreçtir. Bu karmaşık süreçte, kaynak metnin hedef dile

¹⁸³Jack M. Balkın, “Yapısöküm,” (çev.), Kasım Küçükakp, *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/1 (2004),325.

¹⁸⁴ Ecehan Somuncuoğlu, “Postkolonyalizm – Postcolonialism”, *İletişim Ansiklopedisi* (Erişim 03.05.2025.)

doğru ve etkili biçimde taşınabilmesi için dilbilgisel, anlamsal, pragmatik ve kültürel pek çok etkenin eşzamanlı olarak göz önünde bulundurulması zorunludur. Özellikle Arap dilinden Türk diline yapılan çevirilerde, her iki dilin kendine özgü yapısal nitelikleri ve derin kültürel farklılıkları, çeviri sürecinde önemli güçlükler yaratabilmektedir.¹⁸⁵ Bu bağlamda, Belâgat (retorik ve söz sanatları), metnin anlamını derinleştiren, etkisini artıran ve kültürel nüanslarını taşıyan önemli bir unsur olarak çeviri sürecinde kritik bir rol oynamaktadır. Bu bölümde, çeviri sürecinde karşılaşılan temel sorunlar ve Belâgatın bu sorunların aşılmasındaki potansiyeli, mevcut literatür ışığında yorumlayıcı bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Arap dilinde çoğu zaman cümle yapısındaki esneklik ve belirli eklerin sınırlı olması, Türk dilinin bol eklemeli yapısıyla çeviride karmaşıklık yaratabilir.

Her dil, dış gerçekliği ve göndermeleri kendine özgü bir şekilde yorumlayarak, kavramsal bölümler oluşturarak ve bunları sistemleştirerek eşsiz bir düzen sunar. Dahası, bir dildeki birimler ve bütünün işleyişini sağlayan mekanizmalar, diğer dillerin birim, sistem ve mekanizmalarından tamamen farklı özellikler taşır; hatta özdeş gibi görünen unsurlar bile değersel farklılıklar barındırabilir. Bu durumun bir diğer nedeni ise, iletilerin tek tip olmaması ve çeşitli düzeyleri içermesidir.¹⁸⁶

2.5.2. Dilbilgisel ve Sözdizimsel Farklılıkların Çeviriye Etkisine Yorum

Arap dilinin cümle yapısındaki esneklik ve sınırlı sayıda ek içermesi, Türk dilinin zengin eklemeli yapısıyla karşılaştırıldığında çeviri sürecinde sözdizimsel uyum sorunlarına yol açabilmektedir. Bilal Deniz, her dilin dışsal gerçekliği algılamak ve yorumlamak için kendine özgü bir sistem kurduğunu belirtir. Bu durum, dillerin, dilbilimsel birim ve yapılarının birbirinden apayrı özellikler taşımasına yol açar. Sonuç olarak çeviri sürecinde, biçimsel olarak benzer görünen unsurlar bile, her dilin kendi içindeki değersel farklılıklar nedeniyle tam bir karşılık bulmakta

¹⁸⁵ Bilal Deniz, *Dil edinimi ve çeviriye etkileri*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2011), 44.

¹⁸⁶ Deniz, *Dil edinimi ve çeviriye etkileri* s.44.

zorlanır.¹⁸⁷ Dolayısıyla çeviri, bu dilsel ve kültürel uçurumu kapatmayı hedefleyen stratejik bir süreçtir. Nitekim Arapçanın esnek sözdizimsel yapısı ile Türkçenin katı "özne + nesne + fiil" sıralaması arasındaki farklılık, bu değersel değişkenliğin somut bir örneğidir. Çeviri stratejilerinin asıl amacı, tam da bu noktada devreye girerek, metnin sadece dilbilgisel yapısını değil, aynı zamanda taşıdığı belâgat sanatlarını ve sanatsal vurguyu da hedef dile en doğal ve etkili biçimde aktarmaktır. Bu sayede çeviri, dillerin kendine has değerlerini koruyarak, metnin orijinal işlevini ve estetik gücünü hedef dilde yeniden inşa eder.

Uzun ve karmaşık Arapça cümlelerin Türkçeye aktarımı, anlam ve akıcılık kaybını önlemek için derinlemesine bir analiz gerektirir. Bu süreçte, yalnızca kelime karşılıklarını bulmak yetersiz kalır; zira dillerin sözdizimsel ve kültürel yapıları arasındaki farklılıklar, yüzeysel bir çevirinin anlam bütünlüğünü bozmasına neden olur. Örneğin, "الْكِتَابُ الَّذِي اشْتَرَيْتُهُ أَمْسَ، كَانَ عَنِ التَّارِيخِ الْإِسْلَامِيِّ، وَالَّذِي يُعْتَبَرُ مِنْ أَهَمِّ الْعُلُومِ فِي" "الْحَضَارَةِ الْإِسْلَامِيَّةِ" cümlesinin doğrudan çevirisi, Arapça tamlamaların ve yan cümlelerin yapısından dolayı erek dilde doğallıktan uzak ve anlaşılması güç bir metne yol açar. Bu tür metinlerin çevirisinde, anlamın korunması ve belagat sanatlarının aktarımı için işlevsel çeviri stratejileri devreye girer. Cümlelerin daha küçük ve anlamlı parçalara ayrılarak (segmentasyon) yeniden yapılandırılması ve ardından hedef dildeki anlamı daha güçlü kılmak için genişletme ve açıklama gibi yöntemlerin kullanılması, en etkili çözüm yollarıdır. Böylece, "Dün aldığım kitap, İslam medeniyetinin en önemli bilim dallarından biri olarak kabul edilen İslam tarihi hakkındaydı" şeklinde doğal ve akıcı bir çeviriye ulaşılır. Bu stratejik yaklaşım, çevirinin yalnızca bir kelime transferi değil, aynı zamanda kültürel ve dilbilimsel bir yorumlama ve yeniden biçimlendirme sanatı olduğunu ortaya koyar.

2.5.3. Anlamsal ve Pragmatik Farklılıkların Çeviriye Etkisine Yorum

Çeviri sürecinde karşılaşılan bir diğer önemli zorluk alanı, kaynak ve hedef diller arasındaki anlamsal ve pragmatik farklılıklardır. Kelimelerin her iki dilde de birebir anlamlarının örtüşmediği durumlar, özellikle kültürel terimlerin çevirisinde

¹⁸⁷ Deniz, *Dil edinimi ve çeviriye etkileri*, s.48.

karmaşıklığa yol açabilir. Örneğin, Türkçedeki "muhabbet" kelimesi Arapçada sohbe (مُحَادَّة) veya dostluğa (مُؤَدَّة) karşılık gelebilir.¹⁸⁸ Bu tür durumlarda çevirmen, bağlamı dikkate alarak en uygun anlamı seçmek durumundadır.

Dil çiftleri arasında kültürel veya bağlamsal anlam taşıyan ifadeler, doğrudan çeviriye uygun olmayabilir ve hedef kitlenin kültürel bağlamına göre yeniden yorumlanmaları gerekebilir. Arapçada kullanılan bir ifade, dilin kültürel yapısı ve sosyal bağlamına göre anlam kazanırken, bu bağlam Türkçede aynı etkiyi yaratmayabilir. Örneğin, "إِنْ شَاءَ اللَّهُ" ifadesi Arapçada gelecek bir olay için temenni veya umut belirtirken, Türkçeye genellikle "inşallah" olarak çevrilir ve dar bir anlam taşıyabilir. Ancak, bu ifadenin her durumda birebir çevrilemeye de pragmatik anlamı göz önünde bulundurularak cümlenin akışına uygun şekilde yeniden düzenlenmesi önemlidir. Kelimelerin kültürel bağlama göre tamamen farklı anlamlar kazanabileceğine dair çarpıcı bir örnek, Muhammet Abazoğlu'nun ele aldığı "Aptal" kelimesidir. Türkçede bir kişinin zekâsının yetersizliğini veya zekâ yoksunluğunu ifade eden bu sözcük, Arapçada tam tersi bir anlama gelir. Arapçada أَبْطَالٌ /abṭāl kelimesinin tekili olan بَطْلٌ /yığit, cesur ve kahraman gibi oldukça olumlu ve güçlü çağrışımlar taşır. Bu durum, diller arası kültürel ve anlamsal farklılıkların çeviri sürecindeki kritik rolünü açıkça gözler önüne sermektedir.¹⁸⁹ Bu tür ifadelerin çevirisinde kültürel bağlamın dikkate alınması, anlam kayıplarını önlemek açısından hayati önem taşır.

Zaman ve kip farklılıkları da anlamsal düzeyde çeviri zorlukları yaratır. Emir, istek, şart gibi kiplerin Arapçada farklı şekillerde ifade edilirken, Türkçede genellikle eklerle belirlenir.

Arap dili, fiil zamanları ve kipler bakımından oldukça geniş bir yapıya sahiptir; ancak bu yapı Türkçede birebir karşılık bulmayabilir. Çeviri sürecinde bu farklılıkların doğru yönetilmesi, yalnızca dilsel anlam aktarımını değil, aynı zamanda metnin belâgat boyutunun da korunmasını gerekli kılar. Nitekim Arapçada emir,

¹⁸⁸ Deniz, *Dil edinimi ve çeviriye etkileri*, s.44-48.

¹⁸⁹ Abazoğlu, "Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği," s.300-315.

istek ve şart gibi kipler farklı gramer yapılarıyla ifade edilirken, Türkçede bu kipler ekler aracılığıyla karşılanır. Örneğin, şart kipini ele alacak olursak, Arapçada " إِنَّ /Ders çalışırsan, başarılı olacaksın"¹⁹⁰ ifadesi, şart edatı إِنَّ ile kurulmuş olup cümlelerin belâgat değerini pekiştiren kısa ve vurucu bir yapıdadır. Ancak Türkçeye çevrildiğinde, şart kipinin eklerle oluşturulması nedeniyle cümle yapısında yeniden düzenleme yapılması kaçınılmazdır.

Bu noktada, çevirmenin yalnızca dilsel eşdeğerliği gözetmesi yeterli değildir; aynı zamanda metnin özgün belâgatını da aktarabilmesi gerekir. Dolayısıyla çeviri stratejilerinin bilinçli kullanımı, Arapçadaki şart kipinin Türkçeye aktarılmasında hem anlamın hem de üslubun korunmasına imkân tanır. Böylece çevirmen, Arapçadaki söz sanatlarını ve estetik vurguyu Türkçeye taşıyarak, belâgat ile çeviri kuramlarını bir araya getiren bütüncül bir yaklaşım geliştirebilir.

Ayrıca Arap dilinde fiiller genellikle geniş zaman ya da geçmiş zamanla ifade edilirken, Türk dilinde geniş zaman fiilinin kullanımı daha esnektir ve sürekli ya da tekrarlı durumları ifade etmek için kullanılır. Arap dilindeki geniş zaman yapıları, Türk diline çevrildiğinde her iki dilde de tam karşılık bulmayabilir ve bu da çeviride anlam kaybına yol açabilir. Arap dilinde cümle içinde meydana gelen zaman değişiklikleri, büyük ölçüde edatların kullanımıyla belirlenir. Örneğin, "لَمَّا /lemmâ" ve "لَمْ /lem" edatlarıyla birlikte kullanılan muzari fiiller geçmiş zamanı ifade ederken, "إِنَّ (in) gibi şart edatıyla kullanılan mazi fiiller ise gelecek zamana işaret edebilir. Muzari fiil, "لَمَّا" ve "لَمْ" dışında cezimli (مَجْزُوم) veya üstünlü (مَنْصُوب) geldiğinde genellikle gelecek zamanı, merfû (مَرْفُوع) geldiğinde ise geçmiş zamanı ifade edebilir. Bu durum, Arap dilinde bir cümlelerin zamanının doğru anlaşılabilmesinin çoğunlukla kullanılan edatların bilgisine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹¹

¹⁹⁰Madinah Arabic Course, Lesson 49: The Conditional Sentence, Madinah, https://www.madinaharabic.com/arabic-language-course/lessons/L049_001.html, Erişim 23.07.2025.

¹⁹¹ Mehmet Ali Şimşek, *Arapçada Zaman Kalıpları: Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*, (Bilimsel Yayınlar: Oku Okut Yayınları www.okuokut.org, Elektronik Kitap | 2021),1.Erişim 23.07.2025.

Bu nedenle, Arapçadan Türkçeye çeviri yaparken zaman ve kip farklılıklarının doğru bir şekilde ele alınmaması, cümledeki anlamın zaman bağlamında kaybolmasına neden olabilir.

2.5.4. Kültürel ve Geleneksel Boyutun Çeviriye Etkisi

Farklı dil çiftleri arasında yapılan çevirilerde, kültürel kavramların aktarımı yalnızca sözcük karşılıklarının bulunmasından ibaret değildir; asıl hedef, metnin dayandığı sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamı koruyarak okuyucuya benzer bir deneyim sunmaktır. Bu bağlamda, her iki kültürde de birebir karşılığı olmayan kavramlar ya açıklanarak ya da hedef kültüre uyarlanarak çevrilmelidir. Kültürel metinlerin çevirisinde, çevirmenin metnin estetik ve belâgat değerini de gözetmesi gerekir; özellikle Skopos teorisi ve dinamik eşdeğerlik stratejileri burada belirleyici rol oynar. Örneğin, kaynak kültürde ek açıklamaya gerek duymayan “lokum” gibi bir kavram, hedef kültürde açıklayıcı bilgilerle sunulmadığı takdirde okuyucunun metni tam anlamıyla kavraması güçleşebilir. Bu durumda çevirmen, dinamik eşdeğerlik stratejisiyle anlamı hedef kültüre aktarırken, belâgatı koruyacak şekilde cümle yapısını ve üslubu yeniden düzenlemelidir. Benzer şekilde, Skopos yaklaşımı, çevirmenin hedef okuyucunun kültürel bilgi düzeyini göz önünde bulundurarak hangi ek bilgilerin veya açıklamaların gerekli olduğunu belirlemesine imkân tanır.¹⁹²

Bu durum, kültürel farklılıkların çeviride doğal olarak bazı değişikliklere yol açabileceğini göstermektedir.

Kültür çevirisi, yalnızca diller arası aktarımın ötesine geçen karmaşık bir süreçtir. Sözcüklerin tarihsel olarak değişen anlam alanları ve farklı bağlamlarda kazandıkları kullanımlar, çevirmenin karşılaştığı ilk güçlükler arasında yer alır. Bunun yanı sıra, gündelik yaşam pratiklerinin, söylemlerin ve yerel kavramsallaştırmaların hedef dile aktarımı da önemli bir sorun alanıdır. Zaman, mekân, güç ilişkileri, toplumsal statü ve cinsiyet gibi dışsal unsurların sosyal yapıyı düzenlemedeki rolü, kültürler arası farklılıklara bağlı olarak çeviri sürecini daha da

¹⁹² Deniz, *Dil edinimi ve çeviriye etkileri*, s.44-48.

karmaşık hale getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında kültür çevirisi, yalnızca kelime ve ifade düzeyinde bir aktarım değil; erek kültürle ilişki kurma, o kültürün bakış açısını yansıtma ve anlam dünyasını temsil etme girişimi olarak çok katmanlı bir uygulamadır.¹⁹³ Kültür çevirisi, yalnızca anlam farklılıklarını saptamakla kalmaz; aynı zamanda bu farklılıkların erek dile aktarımında hangi stratejilerin tercih edileceğini de belirler. Özellikle belâgat unsurlarının çevrilebilmesinde, kimi yaklaşımlar sadakati korumayı öne çıkarırken, kimileri erek kültürün ifade tarzına uyum sağlamayı amaçlar. Bu bakımdan kültürel unsurların çeviri sürecine dâhil edilmesi, belâgat unsurların korunması veya yeniden biçimlendirilmesiyle doğrudan ilişkilidir.

2.5.5. Belâgat Unsurlarının Çevirideki Rolü

Çeviride anlamın aktarımı her zaman olanaklı olsa da anlam etkisini bütünüyle aktarmak zorlu bir süreçtir ve her zaman tam olarak başarılamayabilir; bu durumda kaynak dildeki anlamsal etkiye mümkün olduğunca yaklaşarak benzer bir etki oluşturulmaya çalışılmalıdır. Bu noktada, çevirmenlerden yazarın niyetini, iletilerini ve isteklerini aslına uygun olarak, çarpıtmadan yansıtması beklenir. Berke Vardar, çeviri sürecinin üç ana boyutta incelenebileceğini savunur: dilbilimsel ve yapısal özellikler, kültürel ve toplumsal etkenler ve metnin ait olduğu türün gereklilikleri. Bu faktörler çeviriyi hem destekleyebilir hem de zorluklar yaratabilir.¹⁹⁴ Bu tür zorlukların üstesinden gelinmesinde, çevirmenin hem ilgili dillere ve kültürlere derin hâkimiyeti hem de kişisel sezgi ve yetkinlikleri belirleyici bir rol oynar.¹⁹⁵

Edebi çeviride belâgat, metnin retorik yapısını, duygusal tonunu ve kültürel dokusunu hedef dile taşıırken merkezi bir rol oynar. Çeviri stratejileri, bu sürecin yönünü belirleyerek metnin özgün etkisinin veya akıcılığının korunmasını sağlar.

¹⁹³ Gökmen Gezer-Muhammed Zahit Can, “Kültürü çevirmek: Kültür aktarımı kapsamında çeviri,” *Rumeli’de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17 (2019), 355-370.

¹⁹⁴ Berke Vardar, “Dilbilim Açısından Çeviri,” *Türk Dili: Çeviri Sorunları Özel Sayısı*, 322 (1978), 65-71.

¹⁹⁵ Meltem Merve Konu, “Çeviri edimine dilbilimsel açıdan uygulamalı bir yaklaşım”, *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 6 (2019), 500-516; Berke Vardar, “Terimsel Etkinlik ve Terimbilim”, *Türk Dili Edebiyat Dergisi*, 41/ 346, (1980), 385-389.

Üslup ve kültürel öğelerin stratejiler doğrultusunda aktarılması, anlamın yanı sıra estetik ve duygusal etkinin de hedef okuyucuya ulaşmasını mümkün kılar. Böylece belâgat, çeviride pasif bir aktarım aracı olmaktan çıkar; metnin retorik ve estetik bütünlüğünü güvence altına alan dinamik bir unsur hâline gelir.

BÖLÜM 3:

BELAGAT ODAKLI UYGULAMALI METİN ANALİZLERİ

Arap dili, köklü edebî birikimi ve güçlü retorik geleneğiyle, klasik belagat sanatlarını hem teorik hem uygulamalı düzeyde geliştirmiş dillerin başında gelmektedir. Bu birikim, meânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç ana disiplin altında şekillenmiş ve metinlerin anlam derinliği ile estetik değerini güçlendirmeyi hedeflemiştir. Ancak bu sanatsal yapılar, Arapçadan başka dillere, özellikle de yapı ve üslup bakımından farklılık gösteren Türkçeye çevrildiğinde, çeşitli anlamsal ve biçimsel zorluklar ortaya çıkmaktadır. Belagatin içsel işleyişine bağlı olan bu sanatsal öğelerin Türkçeye aktarımında kimi zaman mana kaymaları, üslup düzleşmeleri ya da ifade gücünde zayıflama gibi sorunlar yaşanmaktadır. Bu bölümde, belagat sanatlarının Türkçeye çevrilmesinde karşılaşılan güçlükler, önceki bölümlerde işlenmemiş edebi sanatlarda dahil edilerek, Kur’an ayetleri ve hadis-i şerif metinlerden seçilmiş örnekler üzerinden değerlendirilecek; çeviride ortaya çıkan sorunlar hem dilbilimsel hem de estetik yönleriyle ele alınacaktır.

3.1. BEYÂN İLMİ

3.1.1. Teşbih Sanatı

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ بِقِيعَةٍ / Kâfirlere gelince, onların bütün amelleri, ıssız çöllerdeki serap gibidir.¹⁹⁶ Bu ayette teşbih-i temsîl kullanılmıştır. Onların amellerdeki çabaları ve bu amelleri çoğaltma arzuları —Allah’ın rızasına yaklaştıracaklarını zannettikleri hâlde—, susamış bir kimsenin serabı su zannetmesine benzetilmiştir. O kişi seraba doğru koşar; ancak su sandığı yere vardığında, orada gerçek su bulamaz. Bunun yerine, geçmişte yaptığı kötü amellerin hesabını soran ve

¹⁹⁶ *Kur’an Yolu: Türkçe Meali*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3, 2022), en-Nûr, 24/39, 123.

kendisini esir alan bir düşmanla karşılaşır. Bu tür teşbih, Arap edebî zevkine özgü yoğun anlam taşır. Türkçeye çevrildiğinde “amelleri bir serap gibidir” denilse de ayetin özlü anlatımıyla içerdiği aldatici görünüş, hayal kırıklığı ve sonucun yokluğu gibi çağrışımlar tam olarak aktarılmayabilir. Ayrıca “سَرَابٌ/serap” kelimesi Türkçede bilinse de çöl ortamına özgü imgesel gerçeklik, Türk okuyucuda aynı yoğunlukta çağrışım üretmeyebilir. Bu nedenle çeviri sürecinde yalnızca sözcükler değil, kültürel bağlam ve imgeler de doğru biçimde aktarılmalıdır.

يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا /لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا/Bir mümin, diğer mümin kardeşlerine karşı tıpkı birbirini sağlamlaştıran bir binanın tuğlaları gibidir."¹⁹⁷

Bu hadis-i şerifte teşbih-i mürsel müekked örneği yer almaktadır; zira müşebbeh ve müşebbeh bih açıkça zikredilmiş (mü'min – bina), benzetme edatı (ك-) kullanılmış, vech-i şebah (dayanışma ve destek) ise lafzen yer almasa da vurgulanmıştır. Türkçeye çevrildiğinde, “bir binanın tuğlaları gibi” ifadesi kullanılmakta, fakat Arapça'daki ‘يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا’/birbirini sımsıkı tutan”, ifadesinin verdiği organik bütünlük hissi ve dayanışmanın kuvveti tam olarak aktarılmayabilir. Türkçede benzer deyimler bulunsa da birebir çeviri yerine kültürel anlam eşdeğerliği gözetilerek yorum yapılması gerekir.

İmru'l-Kays divanından:

كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابِسًا *** لَدَى وَكْرَهَا الْعُنَابِ وَالْحَشَفِ الْبَالِي¹⁹⁸
/Sanki kuşların kalpleri, yaş ve kuru hâliyle yuvalarında kızılılık ve çürük hurma gibidir.

Bu beyitte teşbih-i temsîlî kullanılmıştır; yani müşebbeh ile müşebbeh bih arasındaki benzetme birkaç yönlü ayrıntılandırılmıştır (rütûbette benzerlik, kırılgnalık, çürümüşlük vb.). Arap şiirinde bu tarz teşbihler duyusal ve kültürel çağrışımlarla yüklüdür. Türkçeye çevrilirken, hem الْعُنَاب/kızılılık, hem de الْحَشَف/içi geçmiş hurma, gibi kelimelerin tam anlam karşılıkları zordur. Üstelik, teşbihin estetik

¹⁹⁷ El-Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh* (Beyrut: Dâr Tûk en-Necât, Kahire, 2009), 1/379.

¹⁹⁸ İmru'u'l-Kays b. Hucr, *Dîvânu İmru'u'l-Kays*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl (Kahire: Dâru'l-, Maarif, 1984), 145.

derinliği, yani kuşun ürkek kalbiyle meyvelerin görünümü arasındaki narin bağ, düz çeviriyle kaybolabilir. Bu tür örneklerde çevirmenin edebî sezgisi ve sözcüklerin ötesindeki anlamı yakalama becerisi, metnin belâgat yönünün hedef dilde de hissedilmesini sağlamada kritik bir rol oynar.

3.1.2. İstiâre Sanatı

دَأَفُوا / فَدَأَفُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ / yaptıklarının cezasını tatmışlardır.”¹⁹⁹ Bu ayette geçen “دَأَفُوا” ifadesi, istiâre mekniyye (örtülü istiare) örneğidir. "Tatmak" fiili, normalde yiyecek ve içeceklerle mahsustur; burada ise soyut bir durum (azap, ceza, kötü sonuç) için kullanılmıştır.²⁰⁰ Bu, soyut olanı somutla anlatan tipik bir mecaz-ı mürsel değil, zihni bir nakille mecaz yapılan istiare örneğidir. Türkçeye doğrudan çevrildiğinde “دَأَفُوا وَبَالَ أَمْرِهِمْ / işlerinin vebalini tattılar” ifadesi anlam olarak korunabilir gibi görünse de Arapçadaki acıyı duyumsatan ve bedensel deneyime işaret eden yoğunluk, Türkçede aynı düzeyde hissedilmeyebilir. Ayrıca “دَوَّقُ / tatmak” fiilinin Türkçede mecazi kullanımı, Kur'an'daki bağlam kadar yaygın değildir; bu da anlamın etkisini azaltabilir.

الْأَنَاسُ مَعَادِنُ كَمَعَادِنِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ / İnsanlar, tıpkı altın ve gümüş madenleri gibidir.”²⁰¹ Bu ifadede istiâre tasrihiyye (açık istiare) yer almaktadır. İnsanlar doğrudan “maden” olarak nitelendirilmiş ve müşebbeh (insan) gizlenmiş, yalnızca müşebbeh bih (altın ve gümüş madenleri) zikredilmiştir. Bu sanat, insan tabiatlarının farklılıklarını ve potansiyellerini açıklamak için kullanılmıştır. Türkçeye çevrildiğinde genellikle “insanlar altın ve gümüş gibidir” şeklinde aktarılır; ancak bu istiaredeki “madencilik” ve “içsel değer keşfi” gibi çağrışımlar eksik kalabilir. Özellikle Türkçede “altın gibi insan” deyimi değerli olmayı anlatırken, sosyal tabakalaşma, liyakat ve ham cevherlik gibi anlam katmanları bu hadis çevirilerinde genellikle kaybolmaktadır.

¹⁹⁹ Kur'an-ı Kerim Meâli, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Haşr 59/15.

²⁰⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Hakâiki 'l-Tenzil* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-arabi, 1987), 4/507.

²⁰¹ Müslim, *Sahih Müslin*, thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Beyrut: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991), 3/1475.

Beyit (Züheyr b. Ebî Sülemâ):

202/ Onun iki yanında laf taşıyanlar dolaşıyor, sözleri ise şöyle: 'Ey Ebû Sülemâ oğlu! Sen mutlaka öldürüleceksin. Bu beyitte özellikle "يَسْعَى/koşuyor/çabalıyor", fiili ve "بِجَنبِهَا/ onun iki yanında" ifadesi, soyut bir durum olan ihanet ve tehditi somut, hareketli bir sahne ile anlatmaktadır. Ayrıca "قَوْلُهُمْ/sözleri" ve "لَمَقْتُولُ/öldürüleceksin" kelimeleri, tehdit ve kesinlik vurgusunu güçlendirerek metne psikolojik yoğunluk katmaktadır. Bu kullanım, klasik istiare, özellikle istiare maknîyye örneğidir. Türkçeye "koşuyorlar" veya "dolaşıyorlar" şeklinde çevrildiğinde, Arapçadaki hareket ve psikolojik derinlik tam olarak yansımayabilir; bu nedenle çeviride istiare unsurlarını yorum ve açıklamalarla desteklemek gerekir, bu yaklaşım, hem okuyucuda kaynak metindeki etkiyi yaratmayı amaçlayan dinamik eşdeğerlik, hem de metnin işlevini korumaya odaklanan Skopos kuramı ile uyumludur. Aksi takdirde beyitin estetik ve psikolojik boyutu silikleşir.

3.1.3. Kinaye Sanatı

203 Bu ayette geçen “لَامَسْتُمُ الْنِسَاءَ” /ya da kadınlara dokunduysanız...” 203 Bu ayette geçen “لَامَسْتُمُ الْنِسَاءَ” ifadesi, kinaye sanatı açısından dikkat çekicidir. Zira burada “لَامَسَ/dokunmak” fiili lafzen fiziki teması ifade ederken, kinayeten cinsel ilişkiye işaret eder.²⁰⁴ Bu kullanım, Arap dilinde edep ve haya çerçevesinde yaygın olan örtük anlatım geleneğini yansıtır. Türkçeye “لَامَسْتُمُ الْنِسَاءَ / kadınlara dokunduysanız” şeklinde çevrildiğinde, mecaz anlam anlaşılrsa da Arapçadaki nazik örtücülük ve hayâ üslubu tam olarak yansıtılamayabilir. Özellikle modern Türkçede “لَامَسَ/dokunmak” fiili, bu anlam kaymasına her zaman izin vermez ve bu da okuyucuda anlam kayması veya belirsizlik yaratabilir. Bu tür kinayelerin çevirisinde hem anlamın korunması hem de kültürel duyarlılığın gözetilmesi gerekir; okuyucuda kaynak metnin estetik ve psikolojik etkisini yaratacak şekilde mecazı yorum ve açıklamalarla desteklemek ve

²⁰² Ka'b b. Züheyr, *Dîvânü Ka'b b. Züheyr*, thk. Ali Hasan Faûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 65.

²⁰³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), en-Nisâ 4/43.

²⁰⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l- 'Arabî, 1990), 10/89.

hedef dilde yeniden canlandırmak önemlidir; aksi takdirde metnin örtük üslubu ve nazik anlatımı tam olarak yansıtılamayabilir.

"نِعْمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ / Abdullah ne iyi adam! Keşke bir de gece namazı kılsa!" Bu hadis-i şerifte kullanılan üslup, kinaye ile övgü yapma sanatının bir örneğidir. Hz. Peygamber, doğrudan bir emir vermek yerine, Abdullah'ı teşvik etmek için dolaylı bir övgü sunar. "نِعْمَ الرَّجُلُ/Ne güzel adam" ifadesi, Abdullah'ın iyi yönlerini takdir ederken, eksik olan ibadetin de dolaylı biçimde ifade edilmesini sağlar.²⁰⁵ Türkçeye çevrildiğinde bu anlam korunabilir; fakat Arapçada bu tür övgü-kinayeli yapılar, nazik tenkit ve teşvik arası bir dengeyi barındırır. Türkçede doğrudan övgü gibi algılanabilir, bu da metnin pedagojik ve edebi yönünü zayıflatabilir. Dolayısıyla burada kinaye sadece estetik değil, aynı zamanda ahlaki iletişim aracıdır; çeviride bu işlevin yansıtılması kolay değildir.

Bu iki örnek, kinaye sanatının hem anlatım derinliği hem de edebi inceliği açısından çeviri sırasında ne tür zorluklara yol açtığını ortaya koymaktadır.

3.1.4. Mecaz Sanatı

"فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ/ Azabı inkâr eden kişi, cemiyetini çağırınsın."²⁰⁶

Bu ayette geçen "نَادِيَهُ" (meclisi, topluluğu, kulübü) kelimesi, mecâz-ı mürsel sanatına örnektir. Burada "nâdî" yani toplantı yeri, gerçekte orada bulunan insanları temsil eder. Mahallin (mekânın) zikredilip hâl (kişiler, içerik) kastedilmesi, mecâz-ı mürselin en bilinen türlerinden biridir.²⁰⁷ Türkçeye "cemiyetini çağırınsın" veya "topluluğunu çağırınsın" şeklinde çevrildiğinde yüzey anlam aktarılmış olur, fakat Arap toplumundaki نَادِي /nâdî'nin sosyopolitik konumu, yani adam toplamak, destek göstermek ve tehditkâr güven duygusu gibi çağrışımları eksik kalır. Bu nedenle mecazın psikolojik ve toplumsal boyutları, hedef dile tam olarak taşınamayabilir.

²⁰⁵ El-Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, 1/408.

²⁰⁶ *Kur 'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), el-Haşr 59/15.

²⁰⁷ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4, s.778.

الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ/Cennet, annelerin ayakları altındadır.”²⁰⁸

Bu hadis-i şerifte “أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ” /annelerin ayakları” ifadesi, mecâz-ı mürsel olarak değerlendirilir.²⁰⁹ Çünkü ayaklar, aslında annelere itaat, hizmet ve saygının göstergesi olarak kullanılır. Ayakların anılmasıyla, sebep veya araç kastedilmiş, yani ayaklar annelere hizmetin sembolü hâline gelmiştir. Türkçeye doğrudan çevrildiğinde lafzî anlam korunur; fakat Arapçada bu deyim, sadece annelik kurumuna değil, hizmetle ulaşılan manevî mertebelere işaret eder. Türkçedeki okuyucu, bu bağlamı kavramakta zorlanabilir, çünkü “ayak altında olmak” bazen aşağılayıcı bir anlam da taşıyabilir. Bu da mecazın duygu yükünün zayıflamasına neden olur.

وَجَاءَ رَبُّكَ / “Rabbin (emri) geldi.”²¹⁰ Bu ayette geçen “جَاءَ رَبُّكَ” (Rabbin emri geldi) ifadesi, mecâz-ı ‘aklî sanatına örnektir.²¹¹ Fiilin faili değil, âleti üzerinden atfedilmesi. Çünkü Allah Teâlâ için “gelmek” gibi cismanî bir hareket düşünülmez. Buradaki geliş, Allah’ın emrinin, azabının veya meleklerinin gelmesi anlamında kullanılmıştır. Yani burada fiil (gelmek), fail olarak Allah’a atfedilmiş olsa da aslında yapılan işin vasıtaları (melekler, ilâhî tecelliler) kastedilmiştir. Bu, mecâz-ı aklîye özgü bir sanattır: fail başka, fiil başka bir aracı anlatır. Türkçeye doğrudan "Rabbin geldi" şeklinde çevrildiğinde, özellikle literal okumaya yatkın okuyucuda yanlış teolojik çıkarımlar oluşabilir. Bu nedenle, Arapçada mecaz olarak anlaşılan ifadeler, Türkçede açıklama veya tevil ile desteklenmek zorundadır.

Bu örnekler, mecâz-ı mürsel ve mecâz-ı aklî sanatlarının, Arapça özgün bağlamlarında yüksek anlatım gücüne sahip olduğunu; ancak Türkçeye aktarımda hem anlam kaybı hem de kültürel-yorumlayıcı eksiklikler yaşanabileceğini göstermektedir.

²⁰⁸ En-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, (Halep: Mektebü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1986),6.

²⁰⁹ Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr* (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiyye, 2004), 221.

²¹⁰ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Fecr 89/22.

²¹¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, .31/159.

3.2. MEÂNÎ İLMİ

3.2.1. Haber Üslubu

Arap belâgatında, cümlelerin öznesi hakkında bilgi veren haber, muhatabın duruşuna göre üç farklı türe ayrılır: İbtidâî, Talebî ve İnkârî. Bu ayırım, konuşmanın veya yazının amacına göre en etkili üslubu seçme becerisini kazandırır.²¹² İbtidâî Haber, bilgilendirme amacıyla kullanılan temel haberdur.

الله خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ / Allah her şeyin yaratıcısıdır.”²¹³ Bu ayet, ibtidâî haberin klasik örneğidir. Dinleyici veya okuyucu tarafından bu bilgi inkâr edilmediği için, sadece bilgilendirme amacıyla kullanılmıştır.²¹⁴ Arapçada cümlelerin vurgusu, “الله” kelimesinin başa getirilmesiyle pekiştirilmiştir (isim cümlesi). Türkçeye çevrildiğinde “Allah her şeyin yaratıcısıdır” şeklinde sade bir ifade oluşur. Ancak cümle başındaki vurgunun Türkçede kaybolma ihtimali yüksektir. Dolayısıyla çeviri, Arapça ’daki vurgulu tanrısal otoriteyi zayıflatır.

Talebî Haber, muhatabın zihninde etki uyandırmak amacıyla kullanılan haber türüdür.

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَن يَخْشَى / Şüphesiz bunda Allah’a itaatsizlikten korkanların alacağı büyük bir ders vardır!”²¹⁵ Bu ifade talebî haber türündedir. Çünkü söz, muhatabın zihninde bir duygu (haşyet) veya etki oluşturmaya yöneliktir. “إِنَّ” ve “لِّ” harfleriyle haberin vurgusu artırılmış, böylece okuyucunun dikkatini ibret alıcı gerçeğe yönlendirmek amaçlanmıştır.²¹⁶ Türkçeye çevrildiğinde bu tonlama “şüphesiz” gibi ifadelerle verilmeye çalışılır; ancak bu tür vurgular, Arapçadaki yüksek üslup gücünü ve yönlendirme etkisini tam olarak karşılamaz.

²¹² Meryem Arpa; Mahfuz Geylanî, “Belâgat İlminde Haber ve İnşâ”, *Kilitbahir* 23 (Eylül 2023), 85.

²¹³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), ez-Zümer 39/62.

²¹⁴ İbn Âşûr, *et-Taḥrîr ve ’l-Tenvîr*, 24/53.

²¹⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), en-Nâzi ‘ât 79/26.

²¹⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu ’l-Gayb*, 31/42.

İnkârî Haber, muhatabın inkârına karşı te’kîdli bildirim.

قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتُبْعَثُنَّ “De ki: Evet! Rabbime andolsun ki elbette diriltileceksiniz!”²¹⁷ Bu ifade inkârî haber türünün tipik örneğidir. Ayette muhataplar ahirette dirilmeyi inkâr ettiği için, haber te’kîd (vurgulayıcı unsurlar) ile güçlendirilmiştir: “بَلَىٰ” (inkâra olumlu cevap), “وَرَبِّي” (yemin), “لَتُبْعَثُنَّ” (lam-ı kasem ve nun-ı teşdîd ile kuvvetlendirme).²¹⁸ Türkçeye çevrildiğinde bu vurgular “elbette” ve “Rabbime andolsun” gibi kelimelerle karşılanmaya çalışılır; ancak Arapçadaki üçlü vurgunun (yemin, edat, fiil eki) verdiği yoğun ikna etkisi çoğu zaman tam karşılanamaz.

Bu örnekler, haber üslubunun türlerine göre (ibtidâî, talebî, inkârî) farklı anlam ve etki katmanları taşıdığını; Arapçadan Türkçeye aktarımda bu katmanların tam karşılanamaması durumunda mana, üslup ve etki eksikliği yaşanabileceğini ortaya koymaktadır.

3.2.2. İnşâ Üslubu

3.2.2.1. Emir Üslubu

Arap dilinde emir sîgaları sadece eylemi belirtse de Kur'an'ın belâgatı sayesinde derin teolojik ve sosyal anlamlar kazanır. Bu durum, özellikle namaz ve zekât gibi temel ibadetlere atıfta bulunan ayetlerde net bir şekilde görülür. Örneğin, وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ / Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin.”²¹⁹ ayetinde geçen “أَقِيمُوا” ve “آتُوا” fiilleri, birer emir sîgası olarak açık bir şekilde farz kılınan görevlere işaret eder. Bu fiillerin taşıdığı emir üslubu, belâgat açısından incelendiğinde, basit bir talimatın ötesinde anlamlar taşır. Zemahşerî'nin de belirttiği gibi, bu hitap tarzı, sadece bir fiilin yapılmasını emretmekle kalmaz; aynı zamanda o fiilin tam, eksiksiz ve sürekli bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Bu yönüyle emir, عِبْدُ/kul

²¹⁷ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), et-Teğâbün 64/7.

²¹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/448.

²¹⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Bakara 2/43.

ile رَبِّ /rabbi arasındaki ilişkiyi kuran bir bağlam oluşturur.²²⁰ Bu teolojik derinlik ve belâgat, ayetin çevirisini basit bir gramer aktarımından çıkararak bir çeviri teorisi sorununa dönüştürür. Zira Türk diline "kılın" ve "verin" gibi ifadelerle çevrildiğinde emir anlamı korunsun da Arapça metnin taşıdığı (عِبَادَةٌ /ibadet) ile birleşen dinî-sosyal bağlam ve üslupsal güç tam olarak yansıtılamaz. Dolayısıyla çevirmen, sadece dilsel eşdeğerliklere odaklanmak yerine, metnin özünü ve teolojik amacını da dikkate almak zorundadır. Çevirideki başarı, Arap dilindeki belâgatın, hedef dilin imkânlarıyla en doğru şekilde aktarılmasına bağlıdır.

3.2.2.2. Nehiy Üslubu

لَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً/Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir.”²²¹ ayetinde ki “لَا تَقْرُبُوا/yaklaşmayın” ifadesi nehiy sîgası ile gelmiş olup sadece fiilin kendisini değil, yaklaşmayı bile yasaklayan güçlü bir ihtar taşır. Basit bir nehiy sîgasından ziyade, fiilin kendisine bile yaklaşılmaması gerektiğini belirten güçlü bir ikazdır. Râzî'nin de işaret ettiği gibi, bu uyarı, ahlaki bir sınırın ihlal edilmesine karşı önleyici bir tedbir niteliği taşır.²²² Türkçeye çevrildiğinde bu yasaklama görünüşte korunmuş olsa da Arapçadaki “لَا تَقْرُبُوا/yaklaşmayın” kelimesinin taşıdığı tedrici uzaklaştırma, uyarıcı boyut ve sosyal tedbir çağrışımı, çoğu zaman eksik kalır. Böylece, çeviri hedef dile yalnızca mantıksal bir yasak olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir duyarlılıkla aktarılmalıdır.

3.2.2.3. Temennî Üslubu

يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا/“Keşke toprak olsaydım!”²²³ Ayetinde ki “يَا لَيْتَ” ifadesi temennî üslubunun klasik bir örneğidir. Bu tür yapı genellikle artık gerçekleşmesi mümkün olmayan ya da çok zor olan şeyler için kullanılır. Ayette, inkârcının kıyamet gününde duyduğu pişmanlık keşke toprak olsaydım ifadesiyle mecazî bir ağıt haline

²²⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/133.

²²¹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-İsrâ 17/32.

²²² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 21/49.

²²³ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), en-Nebe' 78/40.

gelir.²²⁴ Türkçeye doğrudan çevrildiğinde "keşke" kelimesi anlamı karşılar gibi görünse de Arapçadaki yapının derin pişmanlık ve çaresizlik tonu, özellikle Kur'an'daki bağlamsal etkiyle tam örtüşmeyebilir. Çeviride bu tür duygusal çağrışımların muhatabın iç dünyasında yankı uyandıracak şekilde yeniden kurgulanması gerekir.

3.2.2.4. *Nidâ Üslubu*

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ /Ey iman edenler! Allah’tan sakının.”²²⁵ Burada “يَا أَيُّهَا” ifadesiyle başlayan cümle, nidâ üslubunun klasik bir biçimidir. Bu yapı, hitabın muhatapta daha güçlü bir dikkat ve duygusal etki uyandırmasını sağlar. ²²⁶Türkçede “ey” edatıyla karşılandığında, bazen anlam korunur, ancak Arapçadaki nida edatlarının taşıdığı saygı ve uyarı tonları tam yansıtılamayabilir. Bu tür yapıların çevirisinde sadece hitabın gramer karşılığı değil, çağrıya yüklenen duygu ve hitabın psikolojik ağırlığı da dikkate alınmalıdır.

3.2.2.5. *İstifhâm Üslubu*

”أَتَدْرُونَ؟” /Siz iflas edeni bilir misiniz?²²⁷ Bu hadis-i şerifteki “أَتَدْرُونَ” ifadesi, istifhâm (soru) üslubuna örnektir. Görünüşte bilgi edinmek için sorulmuş gibi görünse de bu tür istifhâm yapıları genellikle tebliğ, öğretme ve dikkat çekme amacı taşır. Buna istifhâm-ı inkârî veya ta’lîmî denir. Türkçeye çevrildiğinde soru şekli korunur; ancak bu tür yapılar çeviride sadece “bilgi sorma” gibi algılanabilir ve pedagojik amacı, dikkat uyandırıcı rolü gözden kaçabilir. Bu durumda, çeviri yapılırken sadece yapısal değil, işlevsel anlam da aktarılmalıdır.

Buraya kadar verdiğimiz örnekler, Meânî ilminin temel inşâ üsluplarının Türkçeye aktarımında yalnızca gramatikal değil, aynı zamanda üslup, bağlam ve niyet odaklı bir çeviri bilinci gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

²²⁴ El-Alûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî* (Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1994)30/221.

²²⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Haşr 59/18.

²²⁶ el-Beydâvî, *Envârü’l-Tenzîl* (Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1990),1/303.

²²⁷ Müslim, *Sahîh Müslim*, 4/1997.

3.2.3. Kasr Üslubu

Arap belâgatında kasr, bir hükmü belirli bir şeye özgü kılmak anlamına gelir. Bu, bir ifadeyi kesin ve sınırlı hale getiren bir üsluptur. Kasr, muhatabın inancına ve duruşuna göre İzâfî ve Hakîkî olmak üzere iki ana türe ayrılır.²²⁸

وَإِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ/Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz.”²²⁹

Bu ayetteki “وَإِيَّاكَ” takdimi, Arap belagatında hakikî kasr sanatının tipik bir örneğidir. Mef’ûl (sana) fiilden önce getirilerek yalnızca Allah’a ibadet ve yardım dilemenin özel olarak ona mahsus olduğu vurgulanmıştır. Bu yapı hem ibadet hem yardımda mutlak tevhîdi ifade eder.²³⁰ Türkçeye “yalnız sana ibadet ederiz” şeklinde çevrilerek kasr korunmaya çalışılır. Ancak Arapçadaki kelime dizilişi ve vurgusal etki, Türkçede aynı üslup yoğunluğuyla yansıtılamayabilir. Bu durum, özellikle kutsal metinlerdeki vurgu ve huşû düzeyinin aktarımında çevirmenin semantik hassasiyetini gerektirir.

İzâfî Kasr Örneği:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ/Muhammed yalnızca bir elçidir.”²³¹ Bu ayette geçen “... مَا

لَا” yapısı, izâfî kasr anlamı taşır. Burada Hz. Muhammed’in (s.a.s.) sadece bir elçi olduğu ifade edilerek, onun tanrısal bir varlık değil, beşerî ve görevli bir şahsiyet olduğuna dikkat çekilir. Mukabele edilen unsur, yani “ilah değil” ibaresi açıkça zikredilmez, fakat anlam bakımından kastedilir.²³² Türkçede “sadece” edatıyla bu kasr kısmen aktarılabilir; ancak Arapçada bu yapının ima ettiği sınırlama, beşerîlik ve görevsel tanım çok daha kuvvetlidir. Çeviride bu bağlam gözden kaçırılırsa, ifade yalnızca açıklayıcı bir tanıma dönüşebilir, oysa ayet teolojik bir ayıklamayı içerir.

²²⁸ Nihat Tarı, "Arap Belâgatinde Kasr Yolları ve Aralarındaki Belâgî Nüanslar", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2023), 156.

²²⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Fâtiha 1/5.

²³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/19.

²³¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), Âl-i İmrân 3/144.

²³² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 8/226.

Bu örnekler, Arapçadaki kasr yapılarının hem dilsel hem düşünsel vurgular taşıdığını ve bu yapıların Türkçeye aktarımında sadece kelimelerin değil, aynı zamanda vurgunun, sınırlandırmanın ve bağlamın dikkatle ele alınması gerektiğini göstermektedir.

3.2.4. Vasıf -Vasıl Üslubu

Vasl Üslubu Örneği:

وَالَّذِينَ يُمْسِكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ /Kitaba sımsıkı sarılanlar ve namazı dosdoğru kılanlar; biz, elbette ıslah edenlerin mükâfatını zayi etmeyiz.”²³³ Bu ayette, iki fiil (يُمْسِكُونَ / أَقَامُوا) arasında “و” bağlacı kullanılarak vasl üslubu tercih edilmiştir. Bu, her iki eylemin aynı anlam kümesinde ve aynı sonucu doğuracak şekilde birbirine bağlı olduğunu gösterir.²³⁴ Türkçeye çevrildiğinde ise genellikle bu bağ edatı “ve” olarak karşılır; fakat Arapçada “و” bazen sıralama, bazen de eşzamanlılık bildirir. Türkçede bu ayırım her zaman açık olmadığı için, vaslın ifade ettiği mantıksal birliktelik eksik anlaşılabilir.

Fasl Üslubu Örneği:

وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا /İnkâr edenler seni gördüklerinde seni sadece alay konusu edinirler.”²³⁵ Ayetin ikinci kısmında “إِنْ” şart edatıyla başlayan cümle, öncesindeki “رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا” kısmından fasl (ayırma) yoluyla ayrılmıştır.²³⁶ Bu yapı, ikinci kısmın önceki yargıya bağlı olmakla birlikte bağımsız bir anlam vurgusu taşımasını sağlar. Türkçeye çevrildiğinde bu yapı genellikle tek cümlede eritilir ve “seni görünce seni ancak alaya alırlar” gibi ifadeler dönüşür. Bu durum, Arapçadaki dilsel vurgu ve psikolojik etkiyi zayıflatılabilir; çünkü fasl yapısı burada şaşkınlık, alaycılık ve inkârın derinliğini artıran bir fonksiyon üstlenmiştir.

²³³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-A’râf 7/170.

²³⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/178.

²³⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Enbiyâ 21/36.

²³⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, 22/121.

Bu örnekler, fasl ve vasl sanatlarının sadece dilsel değil, anlamsal ve estetik fonksiyonlar taşıdığını, Türkçeye aktarılırken de bu fonksiyonların mutlaka dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

3.2.5. İcâz Üslubu

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ /Zulmedenleri o korkunç ses yakalayiverdi.”²³⁷ Ayette ki “الصَّيْحَةُ” kelimesi tek başına şiddetli bir azap türünü, yani korkunç bir sesi ifade eder.²³⁸ Fakat burada sözcük, sadece sesin fiziksel niteliğini değil, aynı zamanda onun ani, yok edici ve ilâhî ceza oluşunu da kapsar. Ayetteki icâz, yalnızca tek bir kelime ile azap türü, cezanın hızı, sebebi ve ahlakî yönü gibi birçok anlamı taşıma gücüne dayanır. Türkçeye “korkunç ses” olarak çevrildiğinde ise bu çok katmanlı anlamın yalnızca fiziksel boyutu aktarılır; ilâhî kudret ve adalet vurgusu ise çoğunlukla kaybolur.

الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَجَنَّةُ الْكَافِرِ /Dünya, müminin zindanı, kâfirin cennetidir.”²³⁹ Bu hadis, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) “cevâmi‘u’l-kelim” yani az sözle derin hakikatleri ifade etme sanatına mükemmel bir örnektir.²⁴⁰ “Zindan” ve “cennet” kelimeleriyle, dünya hayatının inanç temelli deneyimsel karşıtlığı anlatılmıştır. Ancak bu karşıtlık yalnızca maddî yaşam değil, aynı zamanda metafizik beklenti, sabır psikolojisi ve dünya-ahiret dengesi gibi soyut boyutlar içerir. Türkçeye aktarıldığında yüzey anlam korunur; fakat icâzın ifade ettiği derin metafizik okuma ve iman psikolojisi kaybolabilir.

Bu örnekler, icâz sanatının Arapçada hem üslup ekonomisi hem de anlam yoğunluğu açısından etkili bir ifade aracı olduğunu, ancak Türkçeye aktarılırken açıklama ihtiyacının bu zarafeti ve özlülüğü zedeleyebileceğini göstermektedir.

²³⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), Hûd 11/67.

²³⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/435.

²³⁹ Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu’s-sahih*, “Zühd”, 1.

²⁴⁰ Nevevî, *Şerhu Müslim* (Beyrut: Dâru’l-ma‘rifa, 1991), 18/93.

3.2.6. İtnâb Üslubu

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ﴿١﴾ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا /Şüphesiz zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır.”²⁴¹ Burada iki ayet arka arkaya aynı yapıyla tekrar edilmiştir. Bu tekrar bir bilgi verme değil, psikolojik destek sağlama ve umut aşlamak için yapılan bilinçli bir itnâbdır.²⁴² Arapçada bu tür tekrarlamalar, dinleyicinin zihninde kalıcılık ve duygusal tesir bırakmak amacı taşır. Türkçeye çevrildiğinde genellikle bu tekrar birebir verilir, ancak modern okuyucular tarafından “gereksiz tekrar” gibi algılanabilir. Oysa bu yapının işlevi, teolojik değil, pedagojik ve ruhsal destek niteliğindedir.

الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ /Müslüman, diğer Müslümanların onun elinden ve dilinden zarar görmediği kişidir.”²⁴³ Bu örnek cümlede “Müslüman” tanımı, sadece “iman eden kişi” şeklinde değil, uzun bir açıklama ile tanımlanmıştır.²⁴⁴ Bu tanım, itnâb üslubunun açıklayıcı (şerhî) türüne örnektir. Hadisin amacı, kavramın sınırlarını genişletmek ve toplumsal bir davranış biçimi öğretmektir. Türkçeye çevrildiğinde anlam korunur; ancak Arapçadaki yapıdaki gibi “lafızla öğrenme” değil, “mantıksal çıkarımla anlama” süreci baskın hâle gelir. Bu da hadisteki üslup etkisinin kaybına yol açabilir.

Bu örnekler, itnâbın Arap dilinde sadece lafzî değil, aynı zamanda psikolojik, ritmik ve pedagojik işlevler taşıdığını göstermektedir. Türkçeye aktarımında bu işlevlerin her zaman korunamaması, mana daralması ve estetik kayıplar doğurur.

3.2.7. Müsavât Üslubu

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ / وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ /Şüphesiz iyiler nimet içindedir, şüphesiz kötüler ise cehennemdedir.”²⁴⁵ Bu iki ayette, ifadeler biçimsel olarak tamamen

²⁴¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-İnşirâh 94/6-7.

²⁴² El-Alûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî*, 30/245.

²⁴³ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, “İmân” 4.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî* (Beyrut: Dâru’l-ma’rifa, 1989), 1/58.

²⁴⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-İnfitâr 82/13–14.

simetriktir: hem lafız hem anlam bakımından eşitlik vardır.²⁴⁶ “إِنَّ” ile başlayan cümleler “لَفِي” yapısıyla devam eder; böylece hem retorik denge hem de mana istikrarı sağlanır. Bu yapı, Arapça’da müsâvâtın estetik gücünü gösterir. Türkçeye çevrildiğinde bu simetri kısmen korunabilir; ancak Arapçadaki ses ve anlam paralelliği, Türkçede aynı ritmik etkiyi doğurmayabilir. Bu da âyetin hem mesajını hem de üslup dengesini eksiltir.

الدِّينُ النَّصِيحَةُ /Din, nasihattir.²⁴⁷ Bu kısa cümleyle hem tanım yapılmakta hem de dinin özü vurgulanmaktadır.²⁴⁸ Cümlelerin kısa ama anlamca dolu oluşu, müsâvâtın îcâzla kesiştiği alan olarak görülebilir. Ancak burada herhangi bir eksiklik ya da fazlalık bulunmadan özlü bir anlam sağlanmıştır. Türkçeye aktarıldığında anlam korunabilir; fakat Arapçadaki özlü cümle yapısının taşıdığı dinî ağırlık ve vurgusal yoğunluk çeviride etkisini azaltabilir. Bu nedenle “din nasihattir” şeklindeki sade Türkçe çeviri, Arapçadaki gibi genelleyici, tanımlayıcı ve kapsayıcı bir vurgu yapamaz.

Verdiğimiz örnekler, müsâvât üslubunun Arapçadaki dengesi, nazım uyumuna dayalı ve estetik yapısının, Türkçeye aktarılırken özellikle üslup, ritim ve anlam eşitliği bakımından zorluklar doğurduğunu göstermektedir.

3.2.8. Hazf-Zikr Sanatları

Hazf sanatı ile ilgili verilebilecek en güzel örnek *وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ* “O kasabaya sor.”²⁴⁹ ayetidir. Bu ayette kasabaya *الْقَرْيَةَ* sorulması emrediliyor gibi görünse de kastedilen anlam, “kasabada yaşayan insanlara sor” şeklindedir. Burada hazfedilen unsur, muhatap olan kişilerdir.²⁵⁰ Bu tür hazf, söz ekonomisi sağlamak ve mecazî anlatım derinliği oluşturmak için yapılmıştır. Ancak Türkçeye çevrildiğinde bu

²⁴⁶ El-Alûsî, *Rûhu'l-Ma'ânî*, 30/145.

²⁴⁷ Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-sahih*, “Îmân” 95.

²⁴⁸ Nevevî, *Şerhu Müslim*, 1/220.

²⁴⁹ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), Yusuf 12/82.

²⁵⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 12/291.

eksiltili yapı genellikle açıklama eklenerek verilir: “Kasabadaki insanlara sor.” Bu yaklaşım, Arapçanın anlatım gücünü ve zarif üslubunu kaybetmesine yol açar.

الصوم جنة /Oruç bir kalkandır.”²⁵¹ Hadisi kısa bir cümleyle mecazî bir anlamı yansıtmaktadır. Buradaki “kalkan”, hem günahlardan hem de cehennemden koruyan bir örtüdür. ²⁵²Ancak hadis, neye karşı kalkan olduğu bilgisini hazfetmiştir. Bu hazf hem üslup ekonomisi hem de dinleyicinin zihnî katkısını teşvik etmek amacı taşır. Türkçeye çevrildiğinde, eksik kısım genellikle açıklanır: “Oruç, günahlardan koruyan bir kalkandır.” Fakat bu ekleme, özlü anlatımın etkisini ve cümlelerin vurgusunu zayıflatabilir.

Zikir sanatına örnek olarak يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا /Ey iman edenler! İman edin.”²⁵³ ayetini verebiliriz. Bu ayette, iman etmiş kimselere tekrar “iman edin” denmektedir. Burada zikir sanatı, yani açık ve te’kîdli tekrar söz konusudur.²⁵⁴ İman kelimesi tekrar edilerek hem vurgulanmakta hem de zihnî ve kalbî bir derinliğe davet yapılmaktadır. Türkçeye çevrildiğinde “ey iman edenler, imanınızı sürdürün” gibi açıklamalarla anlam genişletilir. Ancak bu genişletme, Arapçadaki açık ve güçlü hitabî ifadeyi yumuşatabilir.

Burada ki örnekler, hazf ve zikir üsluplarının Arapçadaki mana yoğunluğu, anlatım gücü ve üslup derinliği açısından önemli araçlar olduğunu; ancak Türkçeye aktarımda bu öğelerin her zaman eşdeğer biçimde korunamadığını göstermektedir.

3.2.9. Takdim-Tehir Sanatları

الله نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ /Allah, göklerin ve yerin nurudur”²⁵⁵ verdiğimiz bu örnek ayette “الله” lafzı, haberi olan “نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ” ifadesinden önce getirilerek

²⁵¹ Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu’s-sahîh*, “Savm”, 2; Müslim b. el-Haccâc, *el-Câmiu’s-sahîh*, “Siyâm”, 163.

²⁵² İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 4/104.

²⁵³ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), en-Nisâ 4/136.

²⁵⁴ el-Alûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî*, 5/144.

²⁵⁵ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), en-Nûr 24/35.

zatî vurgulama yapılmıştır.²⁵⁶ Cümle, “Göklerin ve yerin nuru Allah’tır” şeklinde de kurulabilirdi; ancak bu takdîm ile Allah’ın nur oluşunun tekel ve aşkın anlamı öncelikli hâle gelmiştir. Türkçeye çeviride bu vurgu genellikle kaybolur, çünkü Türkçede cümle yapısı öge sıralamasına daha bağlıdır. Bu da açıklık ve vurgu kaybına yol açar.

Farklı bir örnek ise *وَالْيَّيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهُ* / Bütün işler O’na döner”²⁵⁷ ayetidir. Burada *وَالْيَّيْهِ* / O’na zarfı, cümlenin başına getirilmiştir. Yani normal sıralamayla *وَالْيَّيْهِ الْأُمُورُ كُلُّهُ يُرْجَعُ إِلَيْهِ* şeklinde olabileceken, Cenab-ı Hakk’ın zatı takdîm edilerek işlerin tamamının sadece O’na ait olduğu vurgulanmıştır.²⁵⁸ Türkçede benzer yapı kurulabilir; ancak “Bütün işler Allah’a döner” şeklinde verilen çevirideki öncelik, “Allah” değil “işler” üzerinedir. Bu da anlamın merkezietini değiştirir.

Örnekler göstermektedir ki takdîm ve te’hîr, Arapça’da sadece biçimsel değil aynı zamanda mana yönlendirmesi yapan derinlikli bir sanattır. Türkçeye aktarılırken dil yapılarının sınırlılığı nedeniyle mana vurgusu ve estetik etki genellikle eksilmekte ya da değişmektedir.

3.3. BEDÎ’ İLMİ

3.3.1. Tevriye Sanatı

Bu sanat ile ilgi verilebilecek örneklerden biri *يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ* / O gün onlar ateşle sınanacaklar!²⁵⁹ ayetidir. Buradaki *يُفْتَنُونَ* fiili hem imtihan edilmek hem de ateşe atılmak, yakılmak anlamında kullanılır. Ayet bağlamında uzak anlam, cezalandırma; yakın anlam ise sınanmadır.²⁶⁰ Bu tevriye, dünyadaki sınanmanın ahiretteki sonucu olabileceği imasını taşır. Türkçeye çevrildiğinde genellikle

²⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘l-Tenvîr*, 18/246.

²⁵⁷ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyânet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), Hûd 11/123.

²⁵⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, 17/212.

²⁵⁹ *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, haz.Diyânet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), ez-Zâriyât 51/13.

²⁶⁰ el-Alûsî, *Rûhu’l-Ma’ânî*, 26/185.

yalnızca “yakılmak” ya da “azap” anlamı tercih edilir; böylece tevriyenin teolojik ve metafizik bağları silinir.

Konu ile alakalı diğer bir örnek ise كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ/ Hayır! Bilakis, kazandıkları kalplerinin üzerine pas bağlamıştır²⁶¹ ayetidir. “رَانَ” fiili yakın anlamda pas tutmak, kararmak anlamına gelir. Uzak anlamda ise günahların kalbi manevî olarak örtmesi, ruhî kirlilik şeklinde değerlendirilir.²⁶² Tevriye burada iki anlamı bir araya getirerek hem maddî bir tabloyu canlandırır hem de manevî bozulmayı işaret eder. Ancak Türkçede genellikle yalnızca soyut anlam “kalpler kararır” tercüme edilir; mecazın teşbihle birleştiği estetik yani tevriye kaybolur.

Yine لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ/ Sakın gözlerini onların dünya nimetlerine dikme.²⁶³ ayeti تَمُدَّ عَيْنَيْكَ / göz uzatma ifadesi yakın anlamda bakmak, dikkat kesilmek, uzak anlamda ise gıpta etmek, özlem duymak ve kalbini bağlamak anlamındadır. Tevriye, görme eyleminin ötesinde bir gönül yönelimi anlamı kazandırır.²⁶⁴ Türkçede genellikle “göz dikmek” ya da “bakmak” şeklinde çevrilir ve içsel yönelimle ilgili uyarı zayıflar.

Bu örnekler, tevriyenin Arapçada hem lafzî hem de manevî seviyelerde çalışan bir sanat olduğunu; ancak Türkçeye çeviride ya anlam kaybı yaşandığını ya da estetik derinliğin sadeleştiğini göstermektedir.

3.3.2. Müşâkele Sanatı

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْ /Allah’a oyun etmeye kalkışıyorlar. Hâlbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir.²⁶⁵ Ayette “خَادِع” ve “خَادِع” kelimeleri aynı kökten gelmesine rağmen anlamları eş değildir. İnsanların Allah’ı aldatma çabası gerçek bir niyetle yapılırken, Allah’ın onları “kandırması”

²⁶¹ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Mutaffifin 83/14.

²⁶² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/748.

²⁶³ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), Tâhâ 20/131.

²⁶⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/350.

²⁶⁵ Kur’ân-ı Kerîm Meâli, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), en-Nisâ 4/142.

cezalandırıcı bir adalet ifadesidir.²⁶⁶ Bu sanatta, aynı kökten gelen veya benzer lafızlar farklı bağlamlarda kullanılarak, metne derinlik katılır. Ancak bu yapı, Kur'an'ın Türkçeye çevirisinde anlam kaybına veya akîdevî (inanca dair) yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Yukarda ki ayet müşâkele sanatının temel örneklerindendir. Türkçeye doğrudan çevrildiğinde her iki fiil de “kandırmak” şeklinde verilir, fakat Allah hakkında mecazî kullanılan “خَادِع” kelimesi bu şekilde çevrildiğinde itikadî sakınca doğurabilir ve belagatî nüans kaybolur.

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا /Bir kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülüktür.”²⁶⁷ Ayette ilk kullanım “سَيِّئَةٍ” işlenen gerçek kötülüğü ifade ederken, ikincisi ise ceza anlamında yapılan misliyle mukabeleyi ifade eder. Râzî'nin de açıkladığı gibi, ikinci “kötülük” aslında bir ceza ve adaletli bir karşılıktır.²⁶⁸ Aynı kelime iki farklı anlamda kullanıldığı için müşâkele vardır. Türkçeye çeviride her iki kelime de “kötülük” olarak geçince, ikinci kelimenin adil bir karşılık (kisas) olduğu anlaşılmaz ve ayet ahlaki açıdan yanlış yorumlanabilir. Böylece müşâkele sanatı metnin derinliğinde kaybolur.

اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ /Asıl onlarla alay eden Allah'tır.”²⁶⁹ Bu ayette geçen “يَسْتَهْزِئُ” fiili Allah'a isnad edilmiştir. Ancak bu fiil, insan fiili gibi bir alay etme değil, onların alaylarının karşılığını vermesi ve cezalandırmasıdır. İbn Âşûr'un belirttiği gibi, burada maksat Allah'ın onları kendi alaylarının sonucuna düşürmesidir.²⁷⁰ Bu müşâkele sanatıdır: kelime aynıdır, anlam farklıdır. Türkçeye “alay eder” şeklinde çevrilince tenzih ilkesi zedelenebilir, çünkü Türkçede bu tarz bir kullanım mecazî olarak kolay algılanmaz.

Tüm bu sanatlar ve örnekler, Arap dilinin zengin metinlerinde yer alan belâgat sanatlarının, kelime ve anlam arasında kurduğu derin ilişkiyi açıkça ortaya koymaktadır. Gerek Kur'an-ı Kerim, gerek hadis ve şiir gibi farklı türlerde, anlamın

²⁶⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/465.

²⁶⁷ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), eş-Şûrâ 42/40.

²⁶⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, 27/141.

²⁶⁹ *Kur'an-ı Kerim Meâli*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), el-Bakara 2/15.

²⁷⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1/194.

sadece sözcüklerde değil, aynı zamanda bu sözcüklerin birbirleriyle olan ilişkilerinde, bağlamlarında ve üslupsal zenginliklerinde gizli olduğu görülmektedir. Bu durum, yalnızca literal (biçimsel) çeviri stratejilerinin yetersiz kaldığını göstermekte, çevirmenin dinamik (işlevsel) eşdeğerlik gibi daha kapsayıcı kuramları benimsemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Zira çevirmenin temel görevi, metnin ruhunu, retorik gücünü ve teolojik hassasiyetlerini hedef dile aktarmaktır.

Dolayısıyla bu bölümde ele aldığımız belâgat sanatlarının, modern çeviri kuramlarıyla entegrasyonu, olması gerektiği biçimde sağlanabilirse metnin özünü koruyarak anlam kayıplarını ve akîdevî yanlış anlaşılımları önlemenin hayati bir yolu olarak öne çıkmaktadır.

BÖLÜM 4:

ÇEVİRİ SÜRECİNDE ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çeviri etkinliği teknik boyutta incelendiğinde, işlemin dil odaklı doğası gereği hem kaynak hem de erek dile ileri düzeyde hâkimiyetin zorunlu olduğu açıktır. Zira her dil, kendine özgü yapısal kalıplar ve ifade biçimleri barındırmaktadır. Bu durum, çevirmenin her iki dilin inceliklerine vakıf olmasını gerektirir.²⁷¹ Özellikle sözcük dizilişi ile fiil çekim sistemlerindeki farklılıklar, zaman, kişi ve kip gibi dil bilgisel unsurların doğru aktarımını güçleştirir.

Çeviri yöntemleri üzerine yapılan tartışmalarda, en belirgin ve genel kabul gören sınıflandırma, şekil odaklı çeviri ve anlam odaklı çeviri ayrımıdır.²⁷² Şekil odaklı çeviri, kaynak metnin biçimsel özelliklerine mutlak bir sadakat göstermeyi amaçlar; öyle ki, eğer kaynak ve hedef diller akraba dil gruplarına aitse, dilbilgisel benzerlikler nedeniyle cümle yapıları dahi uyum sağlayabilir ve bu durum, çevirmenin kelime kelime çeviri yöntemine başvurmasına olanak tanır. Buna karşın, anlam odaklı çeviride çevirmen, kaynak metnin anlamının hedef dildeki alıcıya eksiksiz ve doğal bir biçimde aktarılmasına azami özen gösterir.²⁷³ Derinlemesine bir kültürel ve alansal araştırma, çevirmenin yalnızca şekil odaklı çevirinin sınırlarını aşmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda, anlam odaklı çeviri yaklaşımını benimseyerek metnin özünü hedef kültüre en uygun ve doğal biçimde aktarmasının da ön koşulunu oluşturur.

²⁷¹ Mesut Cevher- Fatma Nur Saylam, “Çeviride Bulunması Gereken Hususlar Ve Örnek Çeviriler Üzerinde İnceleme,” *Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kalem Name Dergisi*, 8/15(2023), 234-249.

²⁷² Mildred L. Larson, *Meaning-Based Translation: A Guide to Cross-Language Equivalence* (Lanham, MD: University Press of America, 1984), 19.

²⁷³ Cem Odacıoğlu-Evren Barut, “Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme,” *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 34 (2018), 1363-1392.

4.1. BELÂGAT AÇISINDAN ARAPÇA-TÜRKÇE ÇEVİRİDE SIK KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Arap dili ve Türk dili, zengin edebiyatları ve belâgat gelenekleriyle öne çıkan iki dildir. Ancak her iki dilin belâgat anlayışı ve ifade biçimleri farklılık gösterdiğinden, Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde belâgat açısından ortaya çıkan temel zorluklar aşağıda başlıklar hâlinde belirtilmiştir:

4.1.1. Farklı Belâgat Anlayışları ve Edebi Sanatların Farklılıkları

Mustafa Kırgız, belâgat ilminin gelişimini dört temel aşamada sınıflandırmaktadır. Başlangıçta Cahiliye Dönemi'nde, belâgat henüz bir isimle anılmasa da şiir ve hitabet yarışmalarında hakemlerin edebi eserleri biçim ve anlam açısından değerlendirmesiyle zevkî bir biçimde varlık göstermiştir. Bunu takiben, diğer dil ilimleri arasında dağınık olarak bulunduğu dönemde, özellikle dilbilimsel eserlerin kenarlarında ve tecvid, sarf, nahiv gibi ilimlerle birlikte yer alarak dolaylı bir varlık sergilemiştir. Daha sonra, Kur'an merkezli ilimler içinde konumlanmaya başladığı dönemde, belâgatın müstakil bir ilim olarak kabul edilmeye başlandığı ve hicri dördüncü yüzyıla gelindiğinde bağımsız bir disiplin olarak kendini gösterdiği görülmektedir.²⁷⁴ Nihayet, bağımsız bir bilim dalı olarak belâgat, hicri dördüncü yüzyıldan itibaren tecvid, sarf, nahiv ve belâgat ilimleri üzerine müstakil bilimsel çalışmaların ve eserlerin kaleme alınmasıyla tam anlamıyla yerini almıştır.²⁷⁵

Arap dilinde belâgat, Kur'an-ı Kerim'in etkisiyle daha da gelişmiş olup sözün etkisi ve anlam derinliği üzerine odaklanmıştır diyebiliriz. Türk dilinde belâgat daha çok sadelik ve anlaşılabilirlik üzerinde durur.

Edebi çeviride, her iki dilde kullanılan edebi sanatlar, özellikle teşbih, mecaz ve istiare gibi öğeler, tam karşılık bulamayabilir. Bu nedenle çevirmen, edebi metnin

²⁷⁴ Mustafa Kırgız, *Arap Belagat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 24-25; Risalet Ceyhan, *Arap Dili ve Belagatinde Cezâlet ve Rikkat*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2014), 50.

²⁷⁵ Eyyüb Sevinç, *Arap Belâgat ilminin tarihi ve gelişim aşamaları*, (Bingöl Dergi: Beyan yayınları 2014),286.

içeriğini derinlemesine kavramalı ve kültürel aktarımı doğru bir şekilde gerçekleştirmeye büyük özen göstermelidir. Çeviri, yeni bir eser yaratmak değil, mevcut eserin başka bir dildeki bir kopyasını oluşturmaktır. Bu süreçte çevirmen, özellikle kültürel unsurları aktarırken son derece titiz davranmalıdır; zira yaptığı iş, kelimenin tam anlamıyla kültür transferidir. Hem kaynak hem de hedef dilin kültürünü çok iyi tanınması esastır; aksi takdirde yapılacak kültürel aktarım hataları, okuyucunun orijinal eserdeki mesajı tam anlamıyla algılayamamasına yol açacaktır.²⁷⁶

Her iki dilin edebi sanatları, ait olduğu kültürel bağlamdan beslenir. Bu nedenle, Arap edebi sanatları İslam kültürü, Arap coğrafyası ve tarihi gibi konularda daha fazla referans içerirken, Türk edebi sanatları Türk kültürüne özgü temalara daha çok odaklanır. O halde çeviri etkinliği sırasında tüm yukarda sayılanlar göz önünde bulundurulur.

Çevirinin odağına erek metnin işlevinin yerleştirilmesi, kaynak metne yönelik geleneksel "sadakat" anlayışından uzaklaşmayı gerektirir. Bu yaklaşımda, orijinal metin artık kutsal bir yapıdan ziyade, çevirmene kaynak metnin anlamını veya işlevini belirlemede yardımcı olan bir "malzeme" seviyesine indirgenir. Bu durum, çevirmenin sorumluluğunu ve çeviri sürecindeki rolünü önemli ölçüde artırır; onu basit bir aktarıcı olmaktan çıkarıp yaratıcı bir konumda bulunmaya zorlar. Çevirmen, sorumluluğu arttıkça özgürleşir ve bu özgürlükle birlikte yaratıcı olmak durumundadır ki bu da yaptığı işi daha karmaşık hale getirir. Dolayısıyla, çeviri sürecinde çevirmen, metnin erek kültürdeki işlevini daima göz önünde bulundurmalıdır.²⁷⁷

²⁷⁶ Ahmet Uğur Nalcıoğlu, "Edebi Eserlerde Çeviri Sorunları," *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55 (2015), 1-9.

²⁷⁷ Ender Ateşman, "Kültürel Farklardan Kaynaklanan Çeviri Sorunları ve Çözüm Önerileri," *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 18/2 (2001), 29-35.

4.1.2. İttisa' (Anlam Genişlemesi) Sorunu

Arap dilinde bir kelimenin farklı ve çeşitli anlamları olabilir ve bağlama göre değişiklik gösterebilir.

İttisâ '(anlam genişlemesi) kavramı, Arap dili kaynaklarında farklı anlam ve durumları ifade etse de belâgat ilminde özellikle takdim tehir (yer değiştirme) ve hazf (çıkarma) gibi edebi sanatlar neticesinde ortaya çıkan anlam genişliğini belirtir. Bir cümlede ittisa'ın bulunması, o cümlemin anlamının genişlemesine ve birden fazla manaya işaret etmesine olanak tanır.²⁷⁸

"وَلَكُمْ فِي الْحَيَاةِ" ayeti, literal olarak "kısasta sizin için hayat vardır" anlamına gelmekle birlikte, İttisâ'(anlam genişliği) kavramına önemli bir örnek teşkil eder. Ayetteki "hayat" kelimesi, tenkir (belirsiz bırakma) ve cümlemin veciz (özlü) yapısı sayesinde, yalnızca biyolojik bir varoluşu değil; aynı zamanda toplumun güvenliğini, huzurunu, düzenin korunmasını ve gelecekteki yaşamların güvence altına alınmasını içeren çok daha geniş ve derin bir manaya bürünür. Bu durum, çevirmenin metnin alt anlamlarını, ima edilen nüansları ve belâgat gücünü eksiksiz kavramasını zorunlu kılar.²⁷⁹ Arap dilinin bu özelliği, anlam derinliğini ve yorum çeşitliliğini mümkün kılar.

Anlam genişlemesi genellikle bir lafzın birden fazla anlama gelmesi şeklinde düşünülse de Arap dilinde *ittisâ'* kavramı aracılığıyla bir cümlemin aynı anda birden fazla anlama gelebilmesi de açıklanır.²⁸⁰ Bu olgu, anlam genişlemesinin daha derin bir boyutunu temsil eder ve bir cümlemin eşzamanlı olarak birden çok anlam taşımasını mümkün kılar. Örneğin, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen 'لَا أَقْسِمُ' ifadesindeki 'لَا' edatı, bağlama göre ya fazlalık kabul edilerek "Yemin ederim" anlamını, ya da olumsuzluk bildiren "Yemin etmem" anlamını verebilir. Bu tür anlam genişlemesi, ifadenin hem te'kid (pekiştirme) hem de dikkat çekme fonksiyonu kazanmasına

²⁷⁸Zahit Kaplangöz, "Arap Dilinde İttisa': Cümlede Çok Anlamlılık", *Amasya İlahiyat Dergisi*, 24 (2024),264-297.

²⁷⁹*Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2009), el-Bakara,2/179.

²⁸⁰ Kaplangöz, "Arap Dilinde İttisa ' : Cümlede Çok Anlamlılık," s. 1-13.

imkân tanır. Böylece Arap dili, yalnızca sözcükler düzeyinde değil, aynı zamanda anlam düzeyinde de sınırlarını genişletebilme gücünü ortaya koyar.²⁸¹

Arapça ‘عين’ göz, kelimesi, bağlama göre birden fazla anlam kazanabilmektedir; örneğin basit anlamıyla ‘عين’ /göz/’ü ifade ederken (رَأَيْتُ عَيْنَكَ /Gözünü gördüm), doğa bağlamında ‘عين’ /pınar / su kaynağı/ anlamına gelebilir. (شَرَبْتُ مِنْ عَيْنِ الْمَاءِ /Su kaynağından içtim), hatta mecazî kullanımda bir kavramın özü veya kaynağı anlamını da taşıyabilir. عَيْنُ الْحَقِّ /Hakkın özü. Bu durum, kelimenin bağlama göre anlam genişlemesi göstermesini ve Arap dilinde ittisâ ‘kavramının nasıl işlediğini net biçimde ortaya koymaktadır; aynı lafzın farklı bağlamlarda farklı anlamlar kazanabilmesi, Arap belâgatının zenginliğini ve metinlerin çok katmanlı yorumlanabilme özelliğini gözler önüne sermektedir

Müşterek sözcükler, Arap belâgatinde ve edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Özellikle belâgat ilminde, cinâs-ı tâm (tam cinâs) sanatında sıkça kullanılan bu tür kelimeler, Arap edebiyatında şairlerin dilbilgisel birikimlerini ve şiir sanatına olan hâkimiyetlerini gösterme çabalarının bir yansıması olarak yoğunlukla kullanılmıştır.²⁸²

Türk dilinde çok anlamlılık gözlense de Arap dilindeki kadar yaygın bir durum değildir. Çok anlamlılık, bir sözcüğün birden fazla farklı anlamı karşılaması olarak tanımlanır. Bu olgu, Türkçede genellikle aynı sözcüğün dilde eğretileme (metafor) yoluyla zaman içinde farklı anlamlar kazanmasıyla ortaya çıkmıştır.²⁸³ Bu durum, Türkçenin esnek yapısını ve ifade zenginliğini ortaya koyan önemli bir dilsel özelliktir.

Türk dilinde bir kelimenin çok anlamlı olması genellikle anlam genişlemesi yoluyla olur. Anlam genişlemesi bir kelimenin zaman içinde, ilk anlamının ötesine

²⁸¹ *Kur’ân-ı Kerîm Meali*, haz. Diyanet İşleri Başkanlığı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 2020) el-Kıyâme Sûresi, 75/1; Abdülkâhir el-Cürcânî, *Delâ’ilü’l-İcâz*, nşr. Mahmûd Muhammed Şâkir, Kahire 1992, 56.

²⁸² Ömer Yıldız, “Arapçada Çok Anlamlılık ve ‘Acûz Kasidesi’”, *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (2023), 1495-1511.

²⁸³ Hadra Kübra Erkınay Tamtamış, “Çok Anlamlılıktan Eş Adlılığa Doğru Tarihsel Bir Yolculuk,” *folk/ed. Derg.* 28/1(2022), 109.

geçerek yeni anlamlar kazanmasıdır. Bu, dilin dinamik yapısı ve toplumun değişen ihtiyaçları nedeniyle doğal bir süreçtir. Örneğin, "Gözüm kulağım onun üzerindeydi. "Cümlesinde "göz" kelimesi sadece görme organı değil, aynı zamanda dikkat etme, takip etme anlamlarına da gelmektedir. "Kulak" kelimesi ise sadece işitme organı değil, aynı zamanda haberdar olma, bilgi edinme anlamlarına gelmektedir. Bu cümlede kullanılan her iki kelime de asıl anlamlarının ötesine geçerek daha geniş bir kapsam kazanmıştır.

4.1.3. Anlamsal Değişime Uğramış Kelimelerin Çeviri Zorlukları

Arap ve Türk dilleri arasındaki kelime karşılıklarında tam bir örtüşme her zaman mümkün değildir; zira bir dilden diğerine geçen kelimeler bazen anlam kaymalarına uğrayabilmektedir.²⁸⁴ Muhammet Abazoğlu'nun bu duruma sunduğu örneklerden ilki "تُحَف / Tuhaf" kelimesidir; Türkçede "alışılmamış, yabancı, şaşılacak garip, anlaşılmaz" anlamlarına gelirken, Arapçada çoğul haliyle (tekili: tuhfe) sanat eseri, armağan, mücevher ve değerli bir şey anlamlarını taşır. İkinci örnek ise "جَزَاء / Ceza" kelimesidir; Türkçede sadece olumsuz bir bağlamda, suç işleyene verilen karşılık olarak kullanılırken, Arapçada hem ödül ve mükâfat hem de ceza ve cezalandırma gibi zıt anlamları kapsayacak şekilde kullanılmaktadır.²⁸⁵ Bu örnekler, çeviri sürecinde kelimelerin yalnızca sözlük anlamlarının değil, aynı zamanda kültürel ve bağlamsal kullanımlarının da titizlikle değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.²⁸⁶

4.1.4. Atasözleri, Deyimler ve Şiirsel İfade Çeviri Zorlukları

Diller arasındaki kültürel farklılıklar, eşdeğer ifadelerin bulunmasını önemli ölçüde güçleştirmektedir. Özellikle Arap kültürüne özgü deyimler, atasözleri ve geleneksel anlatımların doğru aktarımı esastır, ancak bu süreçte anlam kayıpları

²⁸⁴Abazoğlu, "Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği," s.305.

²⁸⁵İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır,4/ 2010),17. nakl. Muhammet Abazoğlu, "Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği," *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 28 (2023), 305.

²⁸⁶Abazoğlu, "Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği," s.300-315.

yaşanabilmektedir. Arapçanın edebi derinliği de çeviriye ayrı bir zorluk katmaktadır; zira metinler sıklıkla derin anlamlar, mecazlar ve semboller barındırır ve bu tür dinamik anlamların hedef dile uygun biçimde taşınması çevirmenler için önemli bir güçlük teşkil eder.²⁸⁷ Ramazan Meşe'nin belirttiğine göre, çevirmenin kendi ana diline hâkimiyetinin zayıf olması, kaynak dildeki anlamın bağımlı bir çeviriyle yanlış aktarılmasına ve dolayısıyla anlam karmaşasına yol açabilir. Örneğin, Arapçada yer alan " مِنْ قَلَّةِ الرِّجَالِ سَمُوا الذِّكَّ أَبَا عَلِيٍّ " ifadesinin Türkçeye doğrudan "erkeklerin azlığından dolayı horoz Ebû Alî olarak isimlendirilmiştir" şeklinde çevrilmesi, hedef dilde anlam kaybına yol açarak okuyucu kitlesine komik veya tuhaf gelecektir; zira bu atasözünün Türkçe 'deki eşdeğeri, "koyunun olmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler" atasözüdür.²⁸⁸

Deyimler, eşdizimlere yapısal olarak benzer görünse de donuk ve serbest kelime örüntülerine sahip olmayan yapıları nedeniyle hedef dilde tam eşdeğerlerini bulmak eşdizimlere kıyasla daha zordur. Kaynak dildeki bir deyim bağımlı veya birebir çeviri ile aktarılması, orijinal anlamın kaybolmasına yol açabilir.²⁸⁹ Bu duruma örnek olarak, Arapça'da yer alan " طَرِيقُهُ شَيْخٌ لِكُلِّ " ifadesinin doğrudan "Her şeyhin kendi yolu vardır" şeklinde çevrilmesinin, anlamı tam olarak yansıtmadığı görülebilir. Oysa Hacıbekiroğlu'nun da belirttiği üzere çeviride her iki dile hâkimiyet esas olduğundan, bu ifadenin Türkçedeki kültürel eşdeğeri olan "Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır" şeklinde çevrilmesi çok daha isabetli olacaktır.²⁹⁰ Bu örneklem, deyimlerin çevirisinde kültürel bağlamın ve anlam odaklı yaklaşımın kritik önemini açıkça göstermektedir.

²⁸⁷ Rashad Seyidov, "Kültür Farklılıkları Üzerinden Arapça'da Çeviri Sorunları," *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 24 (2024), 123-140.

²⁸⁸ Ramazan Meşe, "Arapça Kalıplaşmış İfadelerin Çevirisinde Eşdeğerlik -Deyimler Örneğinde," *Demavend Yayınları Elektronik yayınlar serisi*, 17 (2021), 24-32.

²⁸⁹ Meşe, "Arapça Kalıplaşmış İfadelerin Çevirisinde Eşdeğerlik -Deyimler Örneğinde," s.24-32.

²⁹⁰ Abdullah Hacıbekiroğlu, "Arap Dilinin Yapısından Kaynaklanan Çeviri Zorlukları," *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1(2020), 63-84.

4.1.5. İltifât Sanatının Çeviri Sorunu

Arap dilinde şahıs, zaman ve sayılar arasında geçişler yoluyla gerçekleştirilen üslup değişikliği, Arap dili ve edebiyatında İltifât sanatı olarak adlandırılır. Kur'ân-ı Kerim'de sıkça rastlanan bu edebi üslup, pek çok Türkçe mealde hedef dilin anlatım biçimi göz ardı edilerek tercüme edilmiştir. Bu durum, ayet çevirilerinin okuyucular tarafından yanlış anlaşılmasına veya anlamın tam olarak kavranamamasına neden olabilmektedir.²⁹¹

Mehmet Dağ, İltifât sanatını Türk edebiyatı bağlamında, özellikle İslam sonrası Türk Edebiyatı ile Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı'nı karşılaştırarak ele almıştır.²⁹² Dağ'ın tespitlerine göre, İltifât sanatı eski Türk edebiyatında önemli bir yer tutarken, Cumhuriyet sonrasında bu sanata pek yer verilmemiştir.²⁹³

Metinlerdeki üslup değişiklikleri, anlamı derinleştiren, hitabet gücünü artıran ve okuyucuyu/dinleyiciyi düşünmeye sevk eden bilinçli bir sanatsal tercihi yansıtır. Ancak, Türkçe meallerde bu tür Belâgat unsurlarının, hedef dilin ifade biçimleri dikkate alınmadan çevrilmesi, ilahî hitabın içerdiği edebi ve anlamsal inceliğin kaybolmasına yol açmaktadır. Modern Türkçenin, Mehmet Dağ'ın da dile getirdiği üzere, bu tür belagat sanatlarına pek yer vermeyişi,²⁹⁴ çevirmenlerin İltifât'ın işlevini kavramalarını ve onun sebep olduğu anlam zenginliğini okuyucuya aktarmalarını daha da güçleştirmektedir. Bu durum, ayetlerin okuyucular tarafından yanlış veya eksik anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

Bu duruma örnek olarak Abese Suresi'nin ilk ayetleri verilebilir: "عَبَسَ وَتَوَلَّى" ²⁹⁵ "أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَكَّى" Bu ayetin sebebi nüzulü bağlamında nakledilen

²⁹¹ Haşim Özdaş, "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu" *ilted* 53 (2020),1.

²⁹² Mehmet Dağ, *Kur'ân'da Üslûp Diyalektiği* (İstanbul: Salkım Söğüt, 2015), 26.

²⁹³ Özdaş- "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu" s.93-103.

²⁹⁴ Özdaş- "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu,"; Mehmet Dağ, *Kur'ân'da Üslûp Diyalektiği*, s.25.

²⁹⁵ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş – Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları,2009), Abese (80-1/5).

rivayetlerden²⁹⁶ anlaşıldığı üzere, yüzünü ekşitti anlamındaki/عَبَسَ ile sırtını döndü / وَتَوَلَّى anlamındaki fiillerindeki zamirlerin Hz. Peygamber'i gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁹⁷ İkinci ayette üslubun gâibden muhataba geçmesi, yani üçüncü şahıstan ikinci şahsa geçiş yapılması, bu durumu teyit eder. Bu geçişin belâgatî amacı, birinci ayette üçüncü şahıs kipinin kullanılmasıyla Hz. Peygamber'e bir değer verilmesi, ikinci ayetteki muhatap kipine geçişin ise Hz. Peygamber'in bu yanlısının büyüklüğüne dikkat çekmek içindir.²⁹⁸ Ancak bu ayetler, bazı Türkçe meallerde İltifât sanatının taşıdığı incelik göz ardı edilerek tercüme edilmiştir.²⁹⁹

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır: "(Peygamber) Yüzünü ekşitti ve döndü. Kendisine ama geldi, diye. Ne bilirsin, belki o temizlenecek?"³⁰⁰

Süleyman Ateş: "Surat astı ve döndü; Kör geldi diye. Ne bilirsin belki o arınacak?"³⁰¹

Abese Suresi'nin Türkçe meallerinde, İltifât sanatına özgü kişi zamiri ve şahıs kiplerindeki geçişlerin yeterince dikkatle aktarılmadığı görülmektedir. Hz. Peygamber'e üçüncü şahıs kipinden ikinci şahıs kipine yapılan geçişin yarattığı belâgatî etki, meallerde genellikle göz ardı edilmekte veya yüzeysel şekilde çevrilmektedir. Bu durum, metnin ifade ettiği saygı ve eleştiri arasındaki nüansların kaybolmasına neden olmakta; böylece orijinal metnin dilsel zenginliği ve anlatım inceliği hedef dilde eksik kalmaktadır. Dolayısıyla, bu tür belâgat öğelerinin

²⁹⁶Haşim Özdaş, "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu" *ilted* 53(2020)1.; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vilî âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, (Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâtî'l- 'Arabiyye ve'l-İslâmiyye Dâru Hicr, 24(2001),102-106; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/313-314; İbn 'Atıyye, *el-Müarrarü'l-vecîz*, 5/436.

²⁹⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân 'an te'vilî âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, (Kahire: Merkezü'l-Bühûs ve'd-Dirasâtî'l- 'Arabiyye ve'l-İslâmiyye Dâru Hicr, 24(2001),102-106; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 6/313-314; İbn 'Atıyye, *el-Müarrarü'l-vecîz*, 5/436.

²⁹⁸Özdaş, "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu," s.1.; Âlûsî, *Rûü'l-me'ânî*, s.39.

²⁹⁹ Özdaş, "Kur'ân Tercümelerinde İltifât Sanatının Çeviri Sorunu," s.1.

³⁰⁰*Hak Dini Kur'an Dili*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, (İstanbul: Ketebe Yayınları,2025), Abese, 80/1-5.

³⁰¹*Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, (çev.) Süleyman Ateş, (Ankara: Kılıç Kitabevi, 2017), Abese, 80/584.

çevirisinde hem anlam hem de üslup yönünden titizlik gösterilmemesi, metnin özgün etkisinin azalmasına yol açmaktadır.

4.1.6. Anlamlandırma ve İletişim Zorlukları

Bilimsel ve teknik metinler genellikle düz ve doğrudan bir anlama sahipken, yazınsal metinler bu açıdan farklılık gösterir. Yazarların kişisel dil özelliklerini, özgün anlatım tarzlarını, deyiş ve ritimlerini dil aracılığıyla yansıttığı bu tür yapıtlar, bir dilden başka bir dile çevrildiğinde yan anlam, örtük anlam, gönderimsel anlam, iletişimsel anlam ve çağrışımsal anlam gibi katmanlı yapılarından dolayı eşdeğerlik kurulamadığında kayıplara uğrayabilir.³⁰² Bu durum, edebi metin çevirisinin yalnızca sözcük karşılıklarını bulmaktan ibaret olmadığını, aynı zamanda metnin derinlemesine kültürel ve sanatsal boyutlarını da aktarma zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Çeviri metinlerinin doğasından kaynaklanan genel zorlukların ötesinde, yazınsal yapıtlarda karşılaşılan en çetin görevlerden biri yazarın özgün biçimini (üslubunu) hedef dile aktarmaktır.³⁰³ Bu durum, yalnızca anlamsal eşdeğerlik sağlamanın değil, aynı zamanda yazarın sesini, ritmini ve ifade tarzını da korumanın çevirmen üzerindeki yükünü vurgulamaktadır. Yazın çevirisinde yazarın kişisel dil kullanımını derinlemesine anlamak ve metindeki yaratıcı, sanatsal dilin teknik ile anlamsal özelliklerini biçimsel bir inceleme ile çözümlemek büyük önem taşır; zira yaklaşık 250 farklı söz sanatı türü bu boyuttaki güçlüğü artırmaktadır.³⁰⁴ Dillerin kültürel bağlarla milletlere entegre olması ve yerel halkın günlük konuşmalarda resmi dilden ziyade kendi ağızlarını tercih etmesi, çevirilerde de gerektiğinde günlük halk dilini ve kültürel öğeleri kullanma zorunluluğunu doğurur. Özellikle dergi yazıları veya senaryo metinleri gibi günlük dilin yoğun kullanıldığı alanlarda bu durum, çevirinin kültürel özgünlüğü koruması açısından kritik rol oynar.³⁰⁵

³⁰² Asalet Erten, “Çeviri Ediminde Kayıplar Sorunu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10/1 (1993), 315-330.

³⁰³ F. Jale Gül Çoruk, Saadet Büyük Güler, Yalçın Kayalı, “Çeviride Kültürel Aktarım Sorunu: Karamazov Kardeşler Örneği,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/42 (2016), 115.

³⁰⁴ Çoruk, Güler, Kayalı, “Çeviride Kültürel Aktarım Sorunu: Karamazov Kardeşler Örneği,” s.115.

³⁰⁵ Çeviri Çözümleri, “Çevirmenlerin karşılaştıkları sorunlar,” (Erişim 03.05.2025)

Bu bağlamda, yazın çevirisi yalnızca sözcüklerin karşılıklarını aktarmakla sınırlı kalmaz; aynı zamanda yazarın biçimini, kültürel göndermelerini ve dilin sanatsal boyutlarını da hedef dile taşımayı gerektirir. Arapçadan Türkçeye yapılan çevirilerde bu sorumluluk, anlamlandırma ve iletişim zorluklarıyla birleştiğinde, çevirmenin hem anlamı doğru iletme hem de belâgat yönünden metnin estetik değerini koruma çabasını zorunlu kılar. Dolayısıyla edebi çeviri, yalnızca biçimsel aktarım değil, aynı zamanda metnin belâgatına uygun bir yorum geliştirme süreci olarak, klasik ve modern çeviri teorilerinin yöntemleriyle desteklenen, oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir uğraş alanı olarak ortaya çıkar.

4.2. ÇEVİRİDE BELÂGÎ ZORLUKLARI AŞMA STRATEJİLERİ

Arap ve Türk dillerinin dil bilgisel yapılarına vakıf olmak, belagat unsurlarının derinlemesine idrak edilmesine olanak tanır. Bu bağlamda, çevirmenlerin kültürel referansları ve deyimleri, erek kültürün dinamiklerine uygun bir şekilde yeniden biçimlendirmesi gerekmektedir.

Sözlü ve yazılı çevirmenlerin, çeviri faaliyetinde idio-, dia- ve para-kültürleri göz önünde bulundurarak skopos ilkesine uygun hareket etmeleri esastır. Bu durum, çevirmenin hem kaynak hem de erek kültüre hâkimiyetini zorunlu kılar. Çeviri-kültür ilişkisi incelendiğinde, çevirmenin kendi kültürü, içinde bulunduğu kültür ve ayrıca kaynak ile erek kültürler arasındaki etkileşimin çeviri sürecini doğrudan etkilediği görülür. Bu etkileşim sonucunda ortaya çıkan erek metin, tüketileceği kültürü şekillendirirken, çevirmen de süreç boyunca kaynak metnin kültürel değerlerinden etkilenebilir. Dolayısıyla çeviri ve kültür kavramları, çok boyutlu ve karşılıklı bir etkileşim sürecini ifade eder.³⁰⁶ Bu bağlamda, aşağıda Arapça-Türkçe çeviri sürecindeki belâgat sorunlarının aşılmasına yönelik stratejik öneriler sistematik olarak sunulmuştur.

³⁰⁶ Gökmen Gezer, Muhammed Zahit Can, “Kültürü çevirmek: Kültür aktarımı kapsamında çeviri,” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 17(2019), 355-370.

4.2.1. Edebî Sanatlara Hakimiyet ve Bağlam Analizi

Karşılaştırma analizi ile Arapça ve Türkçe edebî sanatlarını karşılaştırarak, benzerlik ve farklılıkları belirlemek önemlidir. Çeşitli edebî metinler üzerinde pratik yaparak, farklı edebî sanatların çevirisi konusunda deneyim kazanmak gerekir ve ayrıca metnin bütününe bakılmalı kelime veya cümlelerin anlamı, metnin genel bağlamı içinde değerlendirilmelidir. Her iki dilin kültürel ve dilsel özelliklerinin anlaşılması, çeviri sürecinde önemli bir avantaj sağlar. Deyimlerin ve mecazi ifadelerin birebir çevirisinin yerine, bu ifadelerin Türkçedeki karşılığına denk gelen uygun anlatım biçimleri bulunmalıdır. Çevirmen, kaynak metindeki anlamın tam olarak neyi ifade ettiğini anlamalı ve onu Türkçedeki en uygun karşılıkla çevirmelidir. Böylece anlamsızlık olmadan, ifade Türkçeye aktarılır. Yazarın metinle neyi amaçladığını anlamak, doğru çeviri stratejileri belirlemeye yardımcı olur. Bağlam, bir ifadenin yalnızca nasıl dile getirildiğini değil, aynı zamanda söyleniş sebebi ve içinde bulunduğu ortamın anlamlandırma sürecindeki kritik rolünü ortaya koyar. Zira herhangi bir söz, içinde bulunduğu bağlama göre anlam kazanır ve farklı bağlamlarda farklı yorumlara açık hale gelir. Bu durum, metinlerin doğru anlaşılmasında ve özellikle çeviri süreçlerinde bağlamsal analizin vazgeçilmez bir unsur olduğunu vurgular.³⁰⁷ Çünkü sözün kendisi kadar, o sözün söylendiği ortamında, anlamada etkin bir rolü mevcuttur. Zira bir metinde geçen ifadelerin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmenin en doğru yolu, sözün söylendiği veya yazıldığı bağlamı bilmektir. Sözcük aynı olsa da sözün anlamı bağlamına göre değişebilmektedir. Sözün kimin tarafından nerede, hangi ortamda ve hangi amaçla söylendiği önem arz eder. Çağrışım anlamları da buna göre oluşur ve buna göre değişir. Bu nedenle anlamı belirleyen bağlamdır. Sözün dilbilgisel/gramatik anlamı ile edebî /retorik anlamı arasındaki farkta bundan kaynaklanır. Yine bu nedenle sözcükler, birebir sözlük anlamlarıyla sınırlandırılmaz.³⁰⁸

³⁰⁷ İlhan Erdem, *Dilbilim ve Çeviri* (İstanbul: Multilingual, 2011), 101

³⁰⁸ Celal Kırca, "Kur'an-ın Türkçe çevirilerinde metodolojik anlama sorunları, "Dokuz Eylül Üniversitesi, ilahiyat fakültesi dergisi, 2/40 (2014/),9-32.

4.2.2. Çeviri Sürecinde Yaratıcılık, Esneklik ve Teknolojinin Rolü

Doğrudan çeviri yapmak yerine, metnin ruhunu koruyacak yeni ifadeler üretmek gerekir. Aynı metni farklı şekillerde çevirerek, en uygun olanı seçmek faydalı olabilir.

David Bergen'in Andrew Chesterman'dan³⁰⁹aktardığına göre, çeviri stratejilerinde uyulması gereken başlıca ilkeler şunlardır: çevirinin bir süreç olarak görülmesi, metin işleme yaklaşımının benimsenmesi, hedef odaklılık, problem odaklılık, bilinçli bir çeviri yaklaşımına sahip olma ve konular arası sadakat, çevirinin sadece dilsel bir aktarım değil, aynı zamanda stratejik bir süreç olduğunu vurgulamaktadır.³¹⁰ Çeviri, katmanlı ve çok yönlü bir süreçtir,³¹¹ çeviriyi iki dil arasında gerçekleşen kültürel bir aktarım olarak tanımlar. Bu sürecin en temel ilkesi, erek metne kazandırılan işlevdir, çünkü bir metin anlamını ancak diğer metinle olan ilişkisiyle bulur.

Çevirmen, karşılaştığı soruna göre en uygun çeviri yöntemine başvurmalıdır; zira hedef metinde aynı etkiyi uyandırmak için farklı durumlar farklı yöntemler gerektirebilir. Bu farklılık genellikle metnin türünden kaynaklanır. Örneğin, teknik veya tıbbi metinlerde birebir çeviri daha uygun görülürken, bir sanat veya edebi eserin hedef kültüre aktarılmasında hedef kültürün karakteristikleri ön plana çıkar. Dolayısıyla, kaynak dilden hedef dile mesaj aktarılırken izlenecek strateji ve uygulanacak yöntem tamamen çevirmenin kararına bağlıdır.³¹²

Yapay zekâ destekli çeviri araçları, makine çeviri algoritmaları ve doğal dil işleme teknolojileri, çeviri süreçlerini kökten değiştirmekte ve daha hızlı, daha doğru ve daha erişilebilir hale getirmektedir.

³⁰⁹ Andrew Chesterman, *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory* (Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1997), 25.

³¹⁰ Cem Odacıoğlu, Evren Barut, "Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme," *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 11/34 (2018), 1363-1392.

³¹¹ Cengiz Ateşman, *Çeviri Biliminin ABC'si* (İstanbul: Multilingual, 2001), 31.

³¹² Odacıoğlu, Barut, "Çeviri Usul, Strateji ve Yöntemleri Üzerine Bir Derleme," s.1363-1392.

Yapay zekâ, çevirmenlerin elindeki güçlü bir enstrüman olsa da metinlerin ruhunu oluşturan kültürel, tarihsel ve bağlamsal katmanları çoğu zaman yakalayamaz. Yaratıcılıktan ve sezgiden yoksun olduğu için kelime oyunları, argo veya dilin ince ayarları gibi zarafetleri pas geçebilir; bu da çevirinin doğruluğunu değil, asıl güvenilirliğini zedeler. Bu durum, çevirmenlerin rolünü yeniden tanımlar; artık sadece metin dönüştüren değil, yapay zekânın ürettiği sonuçları eleştirel bir gözle kontrol eden, eksik kalan bağlamları tamamlayan ve metne asıl değerini katan nihai düzenleyicilerdir. Bu nedenle, makinenin sunduğu hız ve verimlilik, insan zekâsının denetimiyle birleşerek kusursuz sonuçlara ulaşabilirken, teknolojinin sınırlarını kavramak ve onlarla üretilen metinleri denetlemek günümüz çevirmenleri için artık temel bir yetkinliktir.³¹³

Teknoloji-çeviri ilişkisi bağlamında, çevirinin bilgisayarlar aracılığıyla yapılabilirliği üzerine yürütülen çalışmalar temel bir dönüm noktası olmuştur. Bazı araştırmacılar makine çevirisi anlayışının kökenlerini 1600'lü yıllara kadar götürse de bu alandaki somut çalışmaların II. Dünya Savaşı yıllarına dayandığı gözlemlenmektedir. Makine çevirisine yönelik araştırmalar, 1954 yılında Georgetown Üniversitesi ile IBM iş birliğinde gerçekleştirilen Georgetown Deneyi ile başlamıştır. Sadece 6 gramer kuralı ve 250 kelime kullanılarak yürütülen bu deneyin başarılı sonuçlar vermesi, makine çevirisine olan ilgiyi önemli ölçüde artırmıştır.³¹⁴ "Makine çevirisi" ifadesi, otomatik çeviri ve bilgisayar destekli çeviri olmak üzere iki farklı süreci kapsar. Başlangıçta insan müdahalesi olmadan tamamen makine tarafından yapılan otomatik çeviri, zamanla insan çevirmeninin müdahalesinin gerekliliği anlaşıldığında yerini bilgisayar destekli çeviriye bırakmıştır. Otomatik çeviri bilgisayar tarafından insan müdahalesi olmaksızın gerçekleştirilen çeviriyi ifade ederken, bilgisayar destekli çeviri, çevirmenin özel yazılımların yardımıyla yaptığı ve gerektiğinde düzeltmeler, eklemeler veya

³¹³Nilgin Tanış Polat, "Yapay Zekâ ve Çeviri: Mütercim-Tercümanlık Alanında Yeni Bir Paradigma," *Diyalog*, 2 (2023), 482-487.

³¹⁴ Esat Tosun, "Makine Çevirisi Programları ve Farklı Metin Türü Kesitlerinin Makine Çevirisi Çıktıları Üzerine Bir İnceleme" *Söylem Filoloji Dergisi*, Çeviribilim Özel Sayısı, (2023) 499-513.

çıkarmalar yapabildiği bir süreçtir; her iki yaklaşımın da kendine özgü işlevleri ve kullanım amaçları bulunur.³¹⁵

Çeviri mesleği, salt dilsel dönüşümün ötesine geçerek kültürel aracılık, bilgi yönetimi ve teknoloji yeterliliğini içeren daha geniş bir rol üstlenerek evrilmektedir. Bu çok boyutlu kesişimin önemi göz ardı edilemez. Çevirmenliğin geleceği, çevirmenlerin yalnızca iyi birer dilbilimci değil, aynı zamanda yetenekli iletişimciler, teknoloji uzmanları ve yenilikçiler olarak değişen taleplere uyum sağlama becerisine bağlıdır.³¹⁶ Bu genişleme, çevirmenlerin disiplinler arası yeterliliklere sahip olmalarının, mesleğin gelecekteki gereksinimlerine uyum sağlamadaki kritik rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

4.2.3. Uzmanlık, Revizyon ve Kültürel Duyarlılıkla Çeviri Sorunlarını Aşma

Muharrem Tosun, Avrupa Birliği Bakanlığı'nın 2012 yılındaki AB Çeviri Platformu'nda, Türkiye'deki çeviri eğitiminin temel sorununu, hala salt dil eğitimi olarak algılanmasında görmektedir. Tosun'a göre çeviri, uzmanlık bilgisi ve çevrilecek metnin düzeyine uygun bir çevirmen profili gerektiren son derece karmaşık bir faaliyettir. Dolayısıyla, bir çevirmen, metnin konusuna ve terminolojisine hâkim olmadıkça, dil bilgisi ne kadar ileri düzeyde olursa olsun, o metni başarılı bir şekilde çeviremeyecektir.³¹⁷

Revizyon ise çeviri sürecinin vazgeçilmez bir aşamasıdır. Bu süreç hem çeviri sırasında hem de sonrasında gerçekleşebilir; düzeltmeler çevirmen veya ayrı bir revizör tarafından yapılabilir.

³¹⁵ Ziya Tok, "Bilgisayar Destekli Çeviri Sürecinde Çevirmenin Görevi," *Makedonya-Balkan üniversitesi Dergisi*, 14/2 (2019), 910-915.

³¹⁶ Buğra Kaş, "21. Yüzyıl Becerileri ve Çevirmen Edinci Bileşenlerinin Kesişimi," *Uluslararası Filoloji ve Çeviribilim Dergisi*, 6/1 (2024), 68-87.

³¹⁷ Manuela Volz, "Çeviri Eğitiminde Uzmanlaşma Gereksinimi: Türkiye Uygulamasındaki Yetersizlikler ve Çözüm Önerileri", *Marmara Türkiye-Almanya Araştırmaları Dergisi* 3, (2014), 1-2.; Muharrem Tosun, "Türkiye'deki Çeviri Eğitiminin Sorunları Üzerine Konuşma", (AB Çeviri Platformu, İstanbul, 9 Haziran 2012).

Revizyon, erek metnin hedef kültüre özgü işlevini eksiksiz yerine getirmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen bir faaliyettir. Her kaynak metin, belirli bir hedef kitleye yönelik bir amaç doğrultusunda kaleme alınmıştır. Bu nedenle, kaynak metindeki işlevin erek kültürde de korunarak sürdürülmesi esastır. Bu bağlamda, bahsi geçen işlevlerin yerine getirilmesini hedefleyen revizyon faaliyetinin, çeviri etkinliği kadar köklü bir geçmişe sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.³¹⁸ Arslan'a göre revizyon, yalnızca hata kontrolünü değil, aynı zamanda erek metnin güncellenmesi, eksiklerinin giderilmesi ve erek kültüre uyumunun sağlanması gibi işlemleri de kapsayan kapsamlı bir faaliyettir.

Çeviri sürecinde hedef dildeki kültürel beklentilere uygunluk büyük önem taşır. Dil ve kültür arasındaki sıkı bağ göz önüne alındığında, çevirmenlerin yaptıkları her tercihin hem dilin hem de kültürün karmaşık yapısını dikkate alması gerekir. Bu bağlamda çevirmen, deyimler, atasözleri ve kültüre özgü referanslar gibi unsurları doğru bir şekilde aktarırken, hedef dildeki okuyucuda aynı etkiyi yaratabilmek için özenli bir dengeleme sürecinden geçmelidir. Dolayısıyla, başarılı bir çeviri sadece kelime bilgisine değil, aynı zamanda dilin taşıdığı kültürel derinliklere karşı gösterilen hassasiyetle şekillenir.³¹⁹

4.2.4. İyi Bir Çeviri Süreci İçin Belâgatın Gerekliliği

Arap dili, Birleşmiş Milletler 'in 1974'te altıncı resmi dil olarak kabul ettiği, zenginliğiyle öne çıkan bir dildir. İçerdiği kök kelime sayısı, türeme kapasitesi ve türeyen kelimelerin çokluğu, eş anlamlı kelime bolluğu ile anlatım ve ifade çeşitliliği gibi birçok açıdan dünyanın en zengin dillerinden biri olarak kabul edilir.³²⁰

³¹⁸ Serhat Arslan, "Erek metnin revizyonu faaliyetine yönelik çeviri eylemi kuramı temelinde bir değerlendirme," *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 31 (2022), 1808-1820.

³¹⁹ Mustafa Yasin Başçetin, "Yanyalı Süleyman Efendi'nin Şerh-i Divan-ı Urî Adlı Eserinin Çeviri Stratejileri Açısından İncelenmesi," *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8/1 (2024), 374-397.

³²⁰ M.Yılmaz, Yakup Civelek, "Türkiye'de Arapça Öğretimine Dair Bazı Teklifler -Riyad Arap Dil Enstitüsü Örneği," *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 226; Muhammet Vehbi Dereli, "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, (2020), 49.

Arap dili ile Belâgat arasındaki ilişki, dilin ruhunu ve ifadesini yansıtır. Belâgat, Arap dilinin inceliklerini, zenginliğini ve anlam derinliğini ortaya koyan sanatsal bir boyuttur. Hassas duyuya, incelikli zevke ve keskin bir zekaya dayanan bir bilim dalıdır.

Esasında bu bilimin temelini oluşturan kurallar, yalnızca yardımcı araçlardan ibarettir.³²¹ Arapça'nın kendine özgü dilsel yapısı ve anlam derinliği, çeviri sürecinde Belâgatın önemini ortaya koyar. Câhiz'e göre Belâgat, "lafızla mananın güzellikte birbiriyle yarışması, yani manadan önce lafzın kulağa, lafızdan önce de mananın zihne süratle ulaşmasıdır."³²²

Bu tanım, Arapça'nın ses ve anlam arasındaki derin bağını vurgular. Dolayısıyla, Arapça'dan yapılan çevirilerde, sadece kelimelerin eş anlamlılarını bulmak yeterli değildir. Kaynak metindeki Belâgat inceliğini, yani lafzın kulağa, mananın ise zihne aynı hız ve güzellikte ulaşmasını sağlayacak bir dengeyi kurmak esastır. İyi bir çeviri süreci, metnin orijinaldeki belâgat düzeyini hedef dilde de yansıtmayı hedefler. Bu, çevirmenin Arapçanın ifade zenginliğine ve belâgat kurallarına hakim olmasını gerektirir; zira ancak bu şekilde hedef okuyucuda kaynak metnin yarattığı etkiyi ve anlam derinliğini yeniden yaratabiliriz.

Çevirinin, hedef dilde kaleme alınmış orijinal bir metin izlenimi uyandırması hedeflenmelidir. Çevirmenlerin, kaynak metnin ideolojik unsurlarını doğrudan yansıtmak yerine, hedef okuyucunun beklentilerine ve ideolojisine uygun bir "yeniden yazım" gerçekleştirmesi etkili iletişim açısından kritik öneme sahiptir.³²³

Bu sayede çevirmen, çeviri metnini hedef okuyucunun kolayca anlayabileceği bir dille buluşturarak güçlü bir etki yaratabilir. Bu durum, istenilen iletinin hedefine ulaşmasını sağlayarak dolaylı yoldan ideolojik etkiyi artırma potansiyeli taşır. Lefevere'in bu görüşü, çevirinin yerleştirilerek ve çevirmenin

³²¹ Muhammet Vehbi Dereli, "Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49, (2020)49.

³²² Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, akt.Ramazan Şeşen, "Câhiz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 6 (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 18.

³²³ André Lefevere, *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame* (Londra: Routledge, 1992), 19.

görünmez kılınarak okuyucunun, çevirinin yabancılığını fark etmeden onu kendi kültürünün bir ürünüymiş gibi algılaması ve böylece daha kolay etkilenmesi düşüncesini ifade eder. Venuti'ye göre, akıcı bir çeviri, aslında metnin doğasındaki yabancılığı gizleyerek onu araçsallaştırır ve basit bir tüketim nesnesine dönüştürür.³²⁴

Çeviri sürecinde metnin bağlamsal uygunluğu hayati bir öneme sahiptir; zira herhangi bir cümle veya ifadenin yanlış bağlamda çevrilmesi, ciddi anlam kaymalarına yol açabilir. Bağlam, ifadenin yalnızca söyleniş biçimini değil, aynı zamanda söyleniş sebebi ve ortamını da içeren geniş bir alanı kapsar ve bu unsurlar anlamın doğru kavranmasında belirleyici bir role sahiptir; çünkü bir ifade, içerisinde bulunduğu bağlama göre anlam kazanır.³²⁵ Dolayısıyla, bir metindeki ifadelerin hangi anlamda kullanıldığını tespit etmenin en doğru yolu, sözün söylendiği veya yazıldığı bağlamı doğru bir şekilde anlamaktır; sözcük aynı kalsa bile, içerdiği anlam bağlamına göre farklılaşabilir ve ifadenin kim tarafından, nerede, hangi ortamda ve hangi amaçla söylendiği, anlamın ve çağrışımların oluşumunda kritik bir rol oynar. Bu nedenle, anlamın asıl belirleyicisi bağlamdır ve sözün dilbilgisel/gramatik anlamı ile edebi retorik anlamı arasındaki farklar da bu bağlamsal farklılıklardan kaynaklanır, bu da sözcüklerin birebir sözlük anlamlarıyla sınırlanamayacağını gösterir; anlam, her zaman bağlamla iç içe değerlendirilmelidir.³²⁶

Çeviride metnin bağlamsal uygunluğu hayati önem taşır; zira bir ifadenin yanlış bağlamda aktarılması, anlam kaymalarına yol açabilir. Anlam, yalnızca ifadenin kendisinden değil, aynı zamanda söyleniş sebebi ve ortamından da kaynaklanır.³²⁷

Belâgat sanatlarının çevirisinde metnin bağlamsal derinliği ve çeviri kuramlarının entegrasyonu büyük bir önem taşır. Zira anlam, sadece sözcüklerden değil, aynı zamanda kültürel ve söylemsel bağlamdan kaynaklanır. Bu bilinçle

³²⁴Nurda Maral, Faruk Yücel, “Çeviribilim ve Çeviri Olgusu Açısından İdeoloji”, *folklor/edebiyat*, 27/108 (2021), 1093-1108.; Lawrence Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation* (London: Routledge, 1995), 18-20.

³²⁵Kırca, “Kur'an-ın Türkçe çevirilerinde metodolojik anlama sorunları,” s.9-32.

³²⁶Celal Kırca, “Kur'an'ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anlama Sorunları,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/2 (2014): 15.

³²⁷ Kırca, “Kur'an'ın Türkçe çevirilerinde metodolojik anlama sorunları,” s.9-32.

hareket etmek, çevirinin doğruluğunu ve hedeflenen anlamın en sağlıklı şekilde aktarılmasını sağlar. Bu nedenle, diller arası aktarım sürecinde belâgat unsurları her zaman bağlamla birlikte değerlendirilmelidir.

SONUÇ

Bu çalışma, Arap dili ve Türk dili arasında yapılan çevirilerde belâgat kaynaklı temel zorlukları belirlemeyi ve bu zorluklara yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Araştırma, Arap dilinin zengin edebî yapısı, dilbilgisel karmaşıklığı ve derin kültürel bağlamının, özellikle belâgat unsurlarının hedef dile aktarımında çevirmenler için belirgin güçlükler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Çeviri süreci, yalnızca sözcük ve cümle düzeyinde bir aktarım değil; aynı zamanda metnin retorik, üslup ve kültürel boyutlarını da dikkate almayı gerektiren çok yönlü bir görev olarak karşımıza çıkmaktadır. Başarılı bir çeviri hem teorik hem de pratik bir hassasiyet ve kültürel duyarlılık taşımaktadır.

Araştırmanın bulguları, belâgatın yalnızca bir üslup veya ifade biçimi olmadığını, dilsel kodlar, şahıs kipleri, kültürel göndermeler ve mecazî yapılar gibi çok katmanlı bir olgu olduğunu göstermiştir. Özellikle iltifât, teşbih ve mecaz gibi edebî sanatların aktarımı, metnin etkisini doğrudan belirlemekte ve çevirmenin seçtiği stratejilerin önemini artırmaktadır. Kültürel referanslar, deyim ve atasözlerinin doğrudan tercümesi çoğu zaman hedef dilde anlamsal boşluklar yaratmakta; bu nedenle uyarılama, açıklama veya anlam genişletme tekniklerinin bilinçli şekilde uygulanması gerekmektedir. Dini ve kültürel metinlerde terminolojik hassasiyet, sembolik ve kültürel anlamların korunması, metnin doğruluğu ve inandırıcılığı açısından hayati önemdedir.

Araştırma, çevirmenlerin Arap dili ve Türk dili arasındaki yapısal ve anlamsal farklılıkları aşarken uyguladıkları stratejilerin, metnin okunabilirliği ve özgünlüğünü korumada kritik bir rol oynadığını göstermiştir. Modülasyon, eşdeğerlik ve açıklama gibi stratejiler, metni hem doğal hem etkileyici kılmakta; bilinçsiz veya yüzeysel uygulamalar ise belâgatî etki kayıplarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, stratejilerin işlevi ve önemi, çevirmenin metin üzerinde yaratıcı ve bilinçli müdahalesi ile doğrudan ilişkilidir. Çevirmenin hem kaynak hem hedef dilde ileri düzeyde dilbilgisi ve belâgat hâkimiyeti kazanması, kültürel ve edebî bilincini geliştirmesi, metnin anlam bütünlüğü ve okuyucunun metinle kuracağı bağ açısından belirleyici olmaktadır.

Öte yandan, teknolojik araçlar çeviri sürecine bazı avantajlar getirirse de özellikle edebî ve kültürel açıdan yoğun metinlerde çevirmenin uzmanlığı, deneyimi ve kültürel duyarlılığı vazgeçilmezdir. Başarılı bir çeviri bu nedenle, yalnızca dilsel aktarımdan öte; belâgatsal ve kültürel katmanların bilinçli şekilde uygulanmasını, stratejik bir yaklaşımı ve yaratıcı uyarlamayı gerektirir.

Çalışmanın sınırlılıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. İncelenen metin sayısı sınırlı olup, yalnızca belirli belâgat sanatları örneklenmiştir; dolayısıyla bulgular tüm Arapça metinler için genellenemez. Ayrıca, belâgat stratejilerinin uygulanabilirliği farklı metin türlerinde değişkenlik gösterebilir. Bu sınırlılıklar, gelecekte yapılacak araştırmalar için başlangıç noktası oluşturmakta ve daha geniş örneklemle yapılan çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

Arap dili ve Türk dili arasında yapılan çevirilerde belâgat temelli güçlükler, çevirmenin teorik bilgi, kültürel farkındalık ve yaratıcı uyarlama yeteneklerini bilinçli biçimde birleştirmesiyle aşılabılır. Bu yaklaşım hem metnin özgünlüğünü hem de etkileyiciliğini korumayı mümkün kılmakta ve çeviri bilimi alanına özgün katkılar sunmaktadır. Gelecek araştırmaların, farklı stratejilerin uygulanabilirliğini, belâgat farkındalığının çeviri kalitesine etkisini ve çeşitli metin türlerinde bu stratejilerin işlevselliğini incelemesi, kültürel ve edebî metinlerin aktarımında yeni perspektifler sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abazoğlu, Muhammet. “Çeviride Eşdeğerlik ve Kelimelerdeki Anlam Değişmelerinin Bağlamı Belirlemesi: Türkçe ve Arapça Örneği”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 28 (2023), 300-315.
- Akbaş, Rıfat. “Arap Dilinde Mananın Morfolojik Etkisi Üzerine”. *Ekev Akademi Dergisi* 80 (2019), 413-432.
- Akbaş, Yaşar Fatih. “Arap Gramerinde Cümleyi Oluşturan Unsurların Söz Dizimi ve Anlamsal Boyutu” *Kilitbahir* 22 (2023), 73-90.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim*. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000).
- Aksan, Doğan. *Türkçe Dilbilgisi*. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2006).
- Al-Sharabı, Tawfik Abdo Taher Anaam. *Kültür Aktarımı Bağlamında Yabancı Dil Olarak Arapça ve Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarının Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- El-Alûsî, Şihâbüddîn es-Seyyid Mahmûd. *Rûhu'l-Ma'ânî*. Beyrut: Dâr İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1994.
- Armutlu, Sadık. *Klasik Arap, Fars ve Türk Edebiyatı İncelemeleri Şahsiyetler, Türler, Gelenekler*. 1.Cilt, İstanbul: Kesit Yayınları, 2021.
- Arpa, Meryem;Mahfuz Geylanî. “Belâgat İlminde Haber ve İnşâ”. *Kilitbahir* 23 (2023), 77-95.
- Aslan, Ömer; Ali Yılmaz (Ed.). *Arap Dili Belâgatında Bedî 'İlmi ve Sanatları*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Rektörlük Matbaa, 2023.
- Ayaz, Eyup Sertaç. *Eş Anlamlılığın Bilimsel Temelleri ve Türkiye Türkçesi İle Azerbaycan Türkçesindeki Eş Anlamlıların Karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Aydın, Mustafa. “Arap Dili”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4/1 (2018), 1-18.
- Aydın, Mustafa. “Arap Yazı Sistemi”. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 10/4 (2018), 1-8.
- el-Bağdâdî, Muhammed. *el-Belâgatü'l-Arabiyye*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.

- Balkın, Jack M. “Yapısöküm”. (Çev.) Kasım Küçükalp. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2004), 321-332.
- Baran, Burhan. “Arapçadan Türkiye Türkçesine Geçen Sözcüklerde Ayın ve Hemzeyle İlgili Ses Olayları”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/32 (2019), 144-158.
- Başcı, Abdurrahman. “Hitabet Sanatı ve Eski Yunan-Roma, Türk ve Cahiliye Dönemi Arap Hitabeti”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/1 (2019), 31-48.
- Başpınar, Fatih. “16. yy. Klasik Türk Şiirinden İlginç Bir Şair Garâmî ve Dîvân’ında Cinas Sanatının Kullanılışı”. *Rumeli Dil Araştırmaları Dergisi* 2 (2015), 40-58.
- Bayol, Nagihan. *Etkili Konuşma (Hitabet) Sanatı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Baytar, Yaşar Seracettin. “Hadislerde Beyân ve Bedî İlmiyle İlgili Edebî Sanatların Kullanımına Dair Örnekler”. *İslâmî İlimler Dergisi* 17/1 (2022), 121-153.
- el-Beydâvî, Nâsırüddîn Abdullah b. Ömer. *Envârü’l-Tenzîl*. Beyrut: Dâr İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1990.
- Bilgegil, Kaya. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgat)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1989.
- Bilir, Mehmed (Ed.). *Tercüme Bilimine Giriş ve Tercüme Teknikleri*. İstanbul: Ma’ruf Yayınları, 2016.
- Blum-Kulka, Shoshana. “Shifts of Cohesion and Coherence in Translation”. *Interlingual and Intercultural Communication: Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. (Ed.) J. House ve S. Blum-Kulka, 17-35. Gunter Narr Verlag, 1986.
- Braun, Friederike. “Gender in the Turkish Language System”. *Turkic Languages* 4 (2000), 3-21. (Çev.) Beyza Yüce, “Türk Dil Sisteminde Cinsiyet”. *Dil Araştırmaları* 15/28 (2021), 200-214.
- El-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi’u’s-Sahîh*. Beyrut: Dâr Tûk en-Necât, 2009.
- Cengiz, Saffet. “Arapçada eş anlamlılık ve kelimeler arasındaki anlam benzerliği”. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6 (2021), 237-260.

- Ceyhan, Risalet. “Arap Dili ve Belagatinde Cezâlet ve Rikkat”. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2014.
- Chesterman, Andrew. *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam: John Benjamins Publishing, 1997.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *Delâilü'l-İ'câz*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991.
- el-Cürcânî, Abdülkâhir. *Esrâru'l-Belâğa*. Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1954.
- Çokyürür, Mehmet Zahid. “İbn Haldûn’un Belâgat Kuramı”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 48 (2019), 521-544.
- Demir, Bilal. *Dil edinimi ve çeviriye etkileri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi 2011.
- Demir, Bilal. *Tiyatro Yazarı Olarak Reşat Nuri Güntekin*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Dereli, Muhammet Vehbi. “Arap Dili ve Edebiyatının İslâm Medeniyeti İçin Önemi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 49.
- Derrida, Jacques. “Des Tours de Babel”. *Difference in Translation*. (Ed.) ve (Çev.) J. F. Graham, 165-207. Cornell University Press, 1985.
- Dinçer, Ferit. “Teşbih Sanatının Belâgati ve Kur’ân ile Hadîste Örnekleri”. *İlahiyat Dergisi* 4 (2020), 21-45.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu: Türkçe Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Dokuyucu, Sibel. *İşlevleri Açısından Arapçada ve Türkçede Zarflar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Duman, Mehmet Akif. “Retorikten Belâgate Mecazdan Metafora”. Thk. Ersin Siyamoğlu. *Kültürk Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 2 (2020), 139-153.
- Durmuş, İsmail. “Harf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. C. 16, 158-160.
- Durmuş, İsmail. “Meânî İlmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003. C. 28, 158-161.

- Durmuş, İsmail. “Mecaz”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003. C. 28, 217-220.
- Dursun, Hüseyin. “Arap Dilinde Hurûfu’l-Me‘ânîler ve Çok Anlamlılığa Etkisi: Necm Suresi İlk Yirmi Üç Ayet Örneği”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 12 (2021), 231.
- Efe, Kürşat. “Dil Medeniyet İlişkisi ve Arapça Etkisi Açısından Türkçe”. *Türk Dünyası Araştırmaları* 126/249 (2020), 281-294.
- Elmalı, Hüseyin. “Dîbil el-Huzâî (ö. 246/860)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1994. C. 9, 237-238.
- Ercilasun, Ahmet Bican. “Türkçenin Dünya Dilleri Arasındaki Yeri”. *Dil Araştırmaları Dergisi* 12 (2013), 17-22.
- Erdim, Enes. “Zemahşerî’nin el-Keşşâf’ında Beyân İlminin Yeri”. *Hikmet Yurdu Düşünce Yorum Dergisi* 4/8 (2011), 83-96.
- Eroğlu, Yakup. *Arap Belâğatında Kinâye ve İsti’âre*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2007.
- Ertuğrul, Osman. “Belâğatta Meânî İlmi”. *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2015), 155-180.
- es-Sekkâkî, Yûsuf b. Ebî Bekr. *Miftâhu’l-Ulûm*. Kahire: Dârü’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1968.
- Farghaly, A. ve K. Shaalan. “Arabic natural language processing: Challenges and solutions”. *ACM Transactions on Asian Language Information Processing* 8/4 (2009), 1-28.
- Fischer, Wolf Dietrich. *A Grammar of Classical Arabic*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2002.
- Gencan, Tahir Nejat. *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2001.
- Gencan, Tahsin. *Türk Dili ve Dilbilgisi Araştırmaları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gezek, Ahmet. “Arap Belâğatında Kinaye Tanımları ve Tasniflerindeki Farklılıkların Değerlendirilmesi: Modern Dönem Bağlamında”. *Tasavvur, Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/1 (2023), 433-457.

- Güneş, Bahadır. *Belâgat Ekseninde Retorik/Dilbilim Terimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Güneş, Bahadır. “Belâgat Terimlerinin Türkçe Karşılıkları: Fesahat ve İlgili Terimlere Önerilen Karşılıklar”. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 56 (2016), 793-806.
- Güneş, İskender. *Çeviri Kuramlarının Gelişim Evreleri ve Genel Çeviri Kuramına Katkıları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Gürbüz, Faruk. “Mecaz Kapsamındaki Anlamlar ve Bu Anlamlar Arasındaki İnce Ayrıntılar”. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 10/2 (2008), 197-212.
- Gürer, Abdulkadir (Ed.). *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, 2018.
- Gürer, Abdulkadir (Ed.). *Türk Dili Kitabı*. Ankara: Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, 2015.
- Gürpınar, Büşra. *Arap Dilinde Morfolojik Anlam*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Gürpınar, Büşra ve Muhammed Mücahit Asutay. “Arap Dilinde Morfemler ve Cümlelerin Anlamsal Yorumuna Etkileri”. *Journal of Analytic Divinity* 4/1 (2020), 183-195.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. “Beyan İlmi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1992. C. 6, 24-25. Erişim 25.08.2025.
- Haldan, Aykut. “Skopos Kuramı, Çeviri Edinci ve Çeviribilim Öğrencilerinin Teknoloji Kullanımları Üzerine Bir Değerlendirme”. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (2018), 101-112.
- Hatib el-Kazvîni, Muhammed b. Abdurrahmân. *el-İzâh fî ‘Ulûmi’l-Belâga*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe’nin Yapısal Özellikleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Engin Yayınevi, 2009.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr*. Beyrut: Müessesetü’t-Târihi’l-Arabî, 2000.

- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1999.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1989.
- İmru'u'l-Kays b. Hucr. *Dîvânu İmru'u'l-Kays*. Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl. Kahire: Dârul Maarif, 1984.
- İpek, Abdulmuttalip. "Türk Harf Devrimi Öncesi Bir Alfabe Önerisi: İlmî ve Tarihî Esaslara Nazaran Harflerimiz Latin Harflerinin Aynıdır Adlı Eser". *Sefad* 37 (2017), 19-44.
- Işık, Cemal. "Arapça ile Türkçe Arasındaki Temel Farklılıklar". *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2015), 119-146.
- Isparta, Ahmet. "Anlamı Aykırı Bir Kelimeye Bağlama Becerisi Olarak Bilmece ve İstiare". *Türk Dili ve Edebiyat Dergisi* 12 (2015), 242-261.
- İz, Fahir. *Osmanlı Türkçesine Giriş*. İstanbul: Akçağ Yayınları, 2000.
- Jakobson, Roman. "On Linguistic Aspects of Translation". *On Translation*. (Ed.) R. A. Brower, 232-239. Harvard University Press, 1959.
- Ka'b b. Züheyr. *Dîvânu Ka'b b. Züheyr*. Thk. Ali Hasan Faûr. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.
- Kahraman, Selçuk. *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Kandemir, M. Yaşar. *Arap Belâgatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Karahan, Abdülkadir. *Klasik Türk Edebiyatında Edebi Sanatlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.
- Karasu, Kâmil. *Türkçe ve Arapça Nezaket İfadeleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014.
- Karavin, Harika. "Çeviri Kuramları Bağlamında Eşdeğerlik Kavramının İzini Sürmek". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/12 (2016), 125-144.
- Kartal, Atıla. "Atasözlerinin Tasniflendirilmesi Üzerine Tematik Bir Yaklaşım: Antalya Örneği". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 18/72 (2021), 1031-1052.
- Kılıç, Ramazan. "Dil Felsefesi Açısından Vokallerin Semantik Mahiyeti: Arap Dili Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (2024), 401-431.

- Kırca, Celal. “Kur’ân’ın Türkçe Çevirilerinde Metodolojik Anlama Sorunları”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40/2 (2014), 1-32.
- Kırgız, Mustafa. *Arap Belâgat İlminin Tarihi ve Gelişim Aşamaları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Kızıklı, Zafer. “Arap Dili Belâgat Bilimine Kuramsal Bir Yaklaşım.” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (2014), 17-24.
- Koç, Raşit. “Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemi Aydınlarının Türk Dilinin Eğitime ve Yapısına Bakışları”. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 33 (2007), 11-24.
- Kocabıyık, Halil İbrahim. “Arap Dilinde İfadelerin Sanatlı Kullanımı: Fesâhat”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 31 (2022), 1115-1128.
- Konu, Meltem Merve. “Çeviri Edimine Dilbilimsel Açıdan Uygulamalı Bir Yaklaşım.” *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 6 (2019), 500-516.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesinin Tarihi Gelişimi ve Özellikleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Köprülü, M. Fuat. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'an Yolu: Türkçe Mealî*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Madinah Arabic Course. “Lesson 49: The Conditional Sentence”. *Madinah*. https://www.madinaharabic.com/arabic-language-course/lessons/1049_001.html (Erişim: 25.08.2025)..
- Maiga, Mohamadou Aboubacar ve Hatice Turan. “Arapça'dan Türkçe'ye Çevirinin Zorlukları ve Çözüm Önerileri”. *İlsam Akademi Dergisi* 4/1 (2024), 6-8.
- Matlûb, Ahmed. *Mu‘cemü’l-Mustalahâti’l-Belâgiyye ve Tetavvürühâ*. Beyrut: Mektebetü Lübnân, 2000.
- Mehiri, Abdelkader. *The Arabic Language: Its Linguistics and Philology*. Paris: UNESCO Publishing, 2006.
- Meydanoğlu, Ayşe. “Arap Dili ve Belâgatı’nda Cinâs Sanatı”. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 10 (2019), 155-167.
- Müller, Friedrich M. *Türk Dilinin Matematiksel Yapısı*. (Çev.) F. Karaalioğlu. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

- Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1954.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref. *Şerhu Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifa, 1991.
- Newmark, Peter. *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall International, 1988.
- en-Nâkurî, İdrîs. *el-Mustalahü'n-Nakdî fî Nakdi's-Şi'r*. Trablus: el-Münşeatü'l-Âmme li'n-neşr, 1984.
- En-Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*. Halep: Mektebü'l-Matbûâtü'l-İslâmiyye, 1986.
- Onan, Bilginer. “Eklemeli Dil Yapısının Türkçe Öğretiminde Oluşturduğu Bilişsel (Kognitif) Zeminler”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/11 (2009), 237-264.
- Özbent, Sueda. “Sözlüksel Alan Teorisi ve Çeviri”. *Diyalog* 2 (2013), 55-66.
- Özdemir, Mükerrrem. *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Edatlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2011.
- Özyetgin, A. Melek. “Tarihten Bugüne Türk Dili Alanı”. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi* (2006), 1-11.
- Özyön, Arzu. “Çeviride Eşdeğerlik Kavramının Yeniden Tanımlanması ve Eşdeğerlik Kavramı ile İlgili Sorunlar”. *International Journal of Languages' Education and Teaching* 2/1 (2014), 29-30.
- er-Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1990.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer. *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâyeti'l-Îcâz*. Kahire: Mektebetü'l-Mütenebbi, 1999.
- Sertkaya, Osman Fikri. “Türklerin Kullandığı Alfabeler”. *Türkler*. C. 1, 180-185. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Seyidov, Rashad. “Kültür Farklılıkları Üzerinden Arapça 'da Çeviri Sorunları”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 24 (2024), 123-140.
- Seydişehirli, Mahmud Es'ad. “Arap Dili”. (Çev.) Zafer Kızıklı. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 4 (2009), 173-195.

- Somuncuoğlu, Ecehan. "Postkolonyalizm – Postcolonialism". *İletişim Ansiklopedisi*. <https://ekle.org/>. Erişim 25.08.2025.
- Suçin, Mehmet H. *Arapça Çeviride Sözcük ve Kalıplaşmış İfadeler Düzeyinde Genel Eşdeğerlik Sorunları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2004.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Câmiu's-Sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Şenödeyici, Özer. "Türk Dilinde Mecaz-ı Mürsel". *Tday Bellleten* 2 (2005), 119-133.
- Şimşek, Mehmet Ali. *Arapçada Zaman Kalıpları: Kullanım Alanları ve Türkçedeki Zamanlarla Karşılaştırılması*. Elektronik Kitap. Ankara: Oku Okut Yayınları, 2021.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007.
- Tarı, Nihat. "Arap Belâgatinde Kasr Yolları ve Aralarındaki Belâgî Nüanslar". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2023), 151-176.
- Taş, Seda. "Kültürel Unsurların Çevirisi ve Çeviri Stratejileri". *Humanitas* 5/10 (2017), 1-14.
- Taşbey, Canan. "Türkiye Türkçesi'nde Bağlaçların Varlığı Üzerine". *AKRA Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/22 (2020), 29-47.
- TDV İslâm Ansiklopedisi*. "İstiare". İstanbul: TDV Yayınları, 2001. C. 23, 468-472. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiare> (Erişim: 25.08.2025).
- Tekin, Talat. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Simurg Yayınları, 2000.
- Tepeli, Yusuf ve Ali Fuat Arıcı. "Türkiye Türkçesinde Ünlü-Ünsüz Uyumuna Uymayan Sözcükler Üzerine Bir İnceleme". *International Journal of Social and Educational Sciences* 5/9 (2018), 151-168.
- Tosun, Muharrem. "Türkiye'deki Çeviri Eğitiminin Sorunları Üzerine Konuşma". AB Çeviri Platformu, İstanbul, 9 Haziran 2012.
- Topal, Ali Rıza. *Çeviri Kuramlarında İşlevsel Yaklaşımlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Topaloğlu, Bekir ve Hayreddin Karaman. *Arapça Dilbilgisi: Sarf-Nahiv*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Türk Dil Kurumu. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2012.

- Türk Dil Kurumu. “İnce Eleyip Sık Dokumak (deyim)”. *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr> (Erişim: 25.08.2025).
- Türk Dili ve Edebiyatı*. “Cinas”. <https://www.turkedebiyati.org/cinas/> (Erişim: 25.08.2025).
- Türk Dili ve Edebiyatı*. “Kinaye”. <https://turkedebiyati.org/kinaye.html> (Erişim: 25.08.2025).
- Türkiye Kültür Portalı*. “Türkleri Farklı Coğrafyalarda Yaşamaya İten Sebepler”. <https://kulturportali.gov.tr/portal/turkleri-farkli-cografyalarda-yasamaya-iten-sebepler> (Erişim: 25.08.2025).
- Tuna, Osman Nedim. “Altay Dilleri Teorisi, Türk Dünyası El Kitabı”. *Dil-Kültür-San’at Dergisi*. Ankara, 2002.
- Uğur, Mücteba. *Arap Dilinde Kültürel Anlatımlar ve Çeviri Sorunları*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Vardar, Berke. “Dilbilim Açısından Çeviri”. *Türk Dili: Çeviri Sorunları Özel Sayısı* 322 (1978), 65-71.
- Vardar, Berke. “Terimsel Etkinlik ve Terimbilim.” *Türk Dili Edebiyat Dergisi* 41/346 (1980), 385-389.
- Venuti, Lawrence. *The Translator’s Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge, 1995.
- Vikipedi Özgür Ansiklopedi*. “Fasih Arapça.” (Erişim: 25.08.2025). https://tr.wikipedia.org/wiki/fasih_arap%C3%A7a
- Wikipedia contributors. “Arapça”. *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/arap%C3%A7a> (Erişim: 25.08.2025).
- Yaqoob, Luay Hatem. “Diller Arası Etkileşim: Arapça ve Türkçe Örneği.” *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 26 (2021), 296-310.
- Yıldırım, Ali ve Abdullah Hacibekiroğlu. “Türklerin İslamiyet’i Kabulünden Sonra Arap Dilinin Türk Diline Tesiri.” *Pearson Journal Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler Dergisi* 25/8 (2023), 717-732.
- Yıldız, Murat. “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği.” *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2010), 23-41.

- Yılmaz, Kadir, Elif Sena Bayraktutar ve Nisa Nur Yağcı. “Türkçenin Söz Dizimi Matematiği.” *Dil Araştırmaları Dergisi* 30 (2022), 157-167.
- Yılmaz, M. ve Yakup Civelek. “Türkiye’de Arapça Öğretimine Dair Bazı Teklifler - Riyad Arap Dil Enstitüsü Örneği.” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (1998), 226.
- Yurdakul, Ayşe. “Günümüz Türkçesinin Yazı Sistemi.” *Türk Dil Kurumu*. https://tdk.gov.tr/wp-content/uploads/2023/08/ayse-yurdakul-e-gunumuz-turkcesinin-yazi-sistemi-_11.pdf (Erişim: 25.08.2025).
- ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*. Beyrut: Dâr el-Fikr, 2009.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl*. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-Arabi, 1987.
- Zürkânî, Abdülazim. *Menâhîlu’l-İrfân fî Ulûmi’l-Kur’ân*. (Çev.) Ahmed Yıldız. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.